

2019-2022

REGIONALT
BYGDEUTVIKLINGS-
PROGRAM
FOR INNLANDET

Forord

Velkommen til det første felles Regionale bygdeutviklingsprogrammet for Hedmark og Oppland!

I programmet følger vi opp den nasjonale landbrukspolitikken gjennom å styrke, samordne og målrette det regionale arbeidet innenfor landbruksbasert næringsutvikling, skog/klima og miljø. De fire overordnede nasjonale målene i landbrukspolitikken har vært førende for våre prioriteringer, det vil si:

1. Matsikkerhet og beredskap
2. Landbruk over hele landet
3. Økt verdiskaping
4. Bærekraftig landbruk

Programmet speiler nye utfordringer med markedsbalanse i de fleste produksjoner. Mens forrige regionale bygdeutviklingsprogram i begge fylkene hadde økt produksjon som hovedbudskap, er nå fokuset i større grad rettet mot økt verdiskaping, klimatilpasning og kvalitetsproduksjon. Vi har derfor vedtatt følgende hovedmål:

Innlandet skal ha et bærekraftig og attraktivt landbruk som bidrar til kvalitetsproduksjon, vekst og utvikling i hele fylket.

Som den største landbruksregionen, med nær komplette verdikjeder i jord og skog, grønn kunnskapsproduksjon på alle nivåer, et sterkt veiledningsapparat, landets ledende bioøkonomiklynge og en høy bevissthet om landbruk blant befolkningen og politikerne i Innlandet, har vi alle forutsetninger for å nå dette målet!

Høsten 2017 fikk Fylkesmannen i Oppland og Fylkesmannen i Hedmark i oppdrag å utarbeide et felles Regionalt bygdeutviklingsprogram for perioden 2019–2022. Programmet har blitt utarbeidet i bredt samspill med næringa og de andre regionale aktørene i det offentlige virkemiddelapparatet. Våren 2018 ble det gjennomført innspillmøter i hele Innlandet. Vi opplevde å komme til møter med bra oppslutning og engasjement og med gode og konstruktive innspill til innretning og prioritering av virkemidlene for programperioden. Vi vil takke alle som har bidratt i utformingen av programmet!

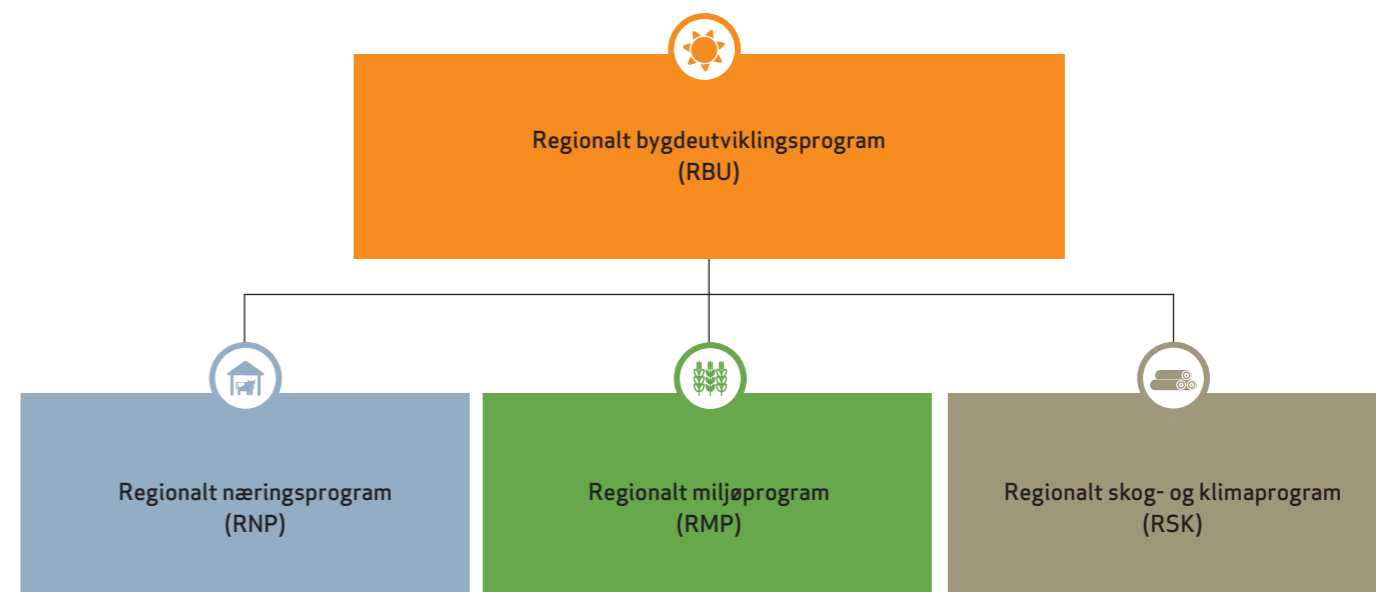
Bente Odlo og Haavard Elstrand
Ledere av styringsgruppa

Layout, grafisk produksjon og trykk: Hamar Media as, avd. Nydal

Regionalt bygdeutviklingsprogram består av et overbyggende program, med tre separate delprogrammer.

Programmene er presentert etter hverandre i dette programmet med hver sine fargekoder.

Smådalen i Lom. Foto: Ragnhild Sjurgard

innhold

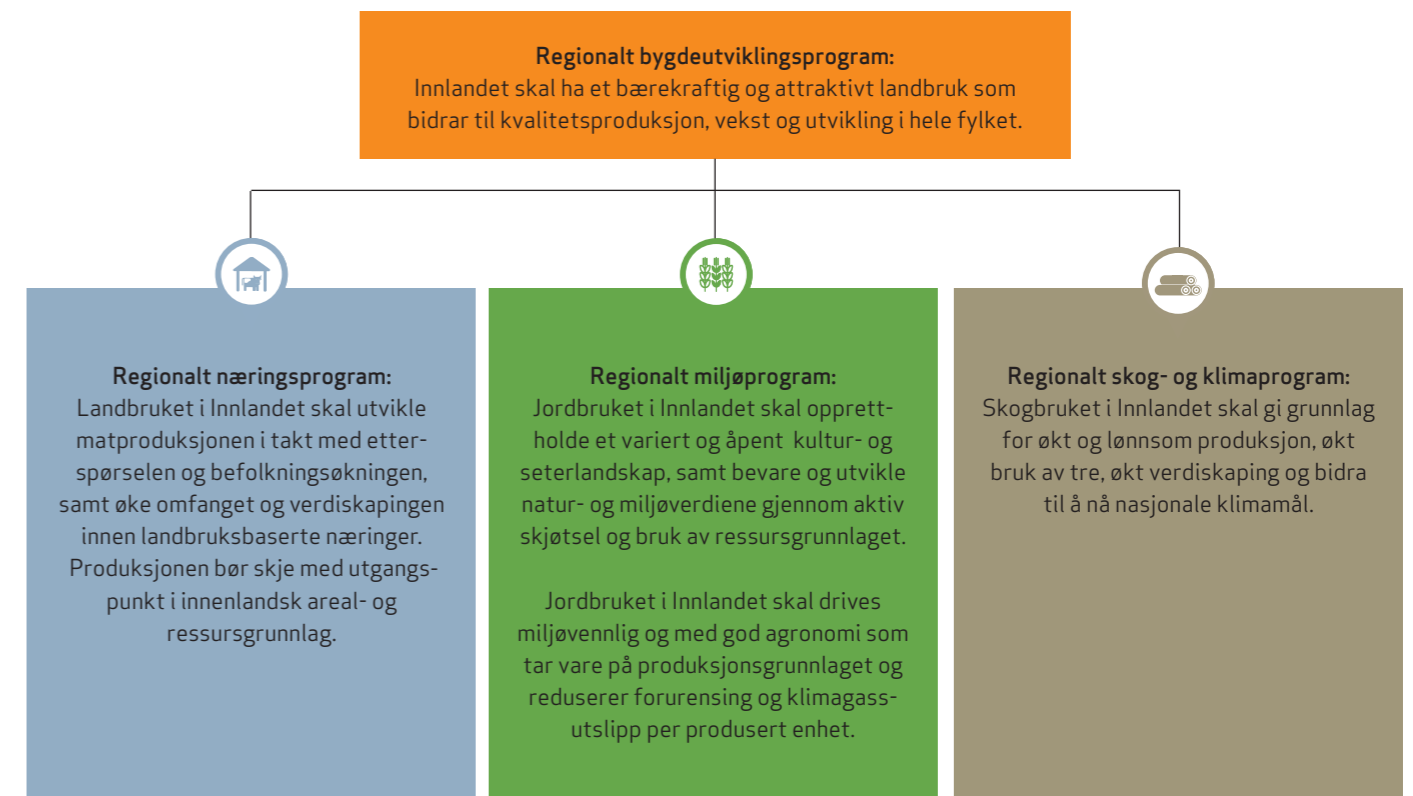
Visjon, mål og strategier	4
1 Delprogrammer og forkortelser	1
2 Bakgrunn	2
2.1 Nasjonale mål og føringer	2
2.2 Organisering og oppfølging	4
2.3 Involvering og forankring	4
2.4 Oppfølging og evaluering i regionalt partnerskap	5
2.5 Konsekvenser av pågående reformer	5
2.6 Handlingsrommet	5
2.7 Kunnskapsgrunnlaget	5
2.8 Miljø og klima	6
3 Landbruket i Innlandet	8
3.1 Regionene	8
3.2 Verdiskaping	11
3.3 Status og utvikling i de viktigste jordbruksproduksjonene	16
3.4 Trender og scenarier	19
3.5 Utdfordringer	21
3.6 Muligheter	23
4 Føringer og synergier	25
4.1 Relevante regionale strategier og planer	25
4.2 Føringer og rammer for delprogrammene	26
4.3 Synergier	28
5 Vedlegg	30
1) Verdiskaping	30
2) Sentrale RBU-innspill fra regionmøtene	31

1. Visjon, mål og strategier

Visjon

Landbruket i Innlandet skaper verdier for alle.

Figur 1: Overordna målstruktur i Regionalt bygdeutviklingsprogram for Innlandet 2019 - 2022:

Strategier

- Sikre små og mellomstore bruk i hele Innlandet for å opprettholde produksjons- og arealgrunnlaget.
- Gi muligheter for næringsutøvere som vil satse både innenfor tradisjonelle og landbruksbaserte næringer.
- Skape nye markedsmuligheter og øke landbruksproduksjonen og verdiskapingen der det er etterspørsel i markedet
- Utnytte regionale fortrinn, sikre og styrke livskraftige bygdesamfunn.
- Prioritere lønnsomme og miljø- og klimavennlige driftsmåter basert på god agronomi og skogskjøtsel.
- Opprettholde og videreutvikle kompetansen for et fremtidsrettet landbruk.

Tiltak knyttet til de ulike strategiene er beskrevet i de ulike delprogram.

Sau på beite på Hedmarksvidda.

Foto: Vegard Urset

2. Bakgrunn

3.1 Nasjonale mål og føringer

Regionale bygdeutviklingsprogrammer ble utarbeidet første gang av alle fylker for perioden 2013–2016, og senere forlenget til og med 2018. I jordbruksoppgjøret 2017 ble det besluttet at de regionale bygdeutviklingsprogrammene med tilhørende delprogrammer skal revideres innen 1. januar 2019. Føringerne i jordbruksoppgjøret er nærmere utdypet i Landbruks- og matdepartementets brev av 20. september 2017 til samtlige fylkesmenn.

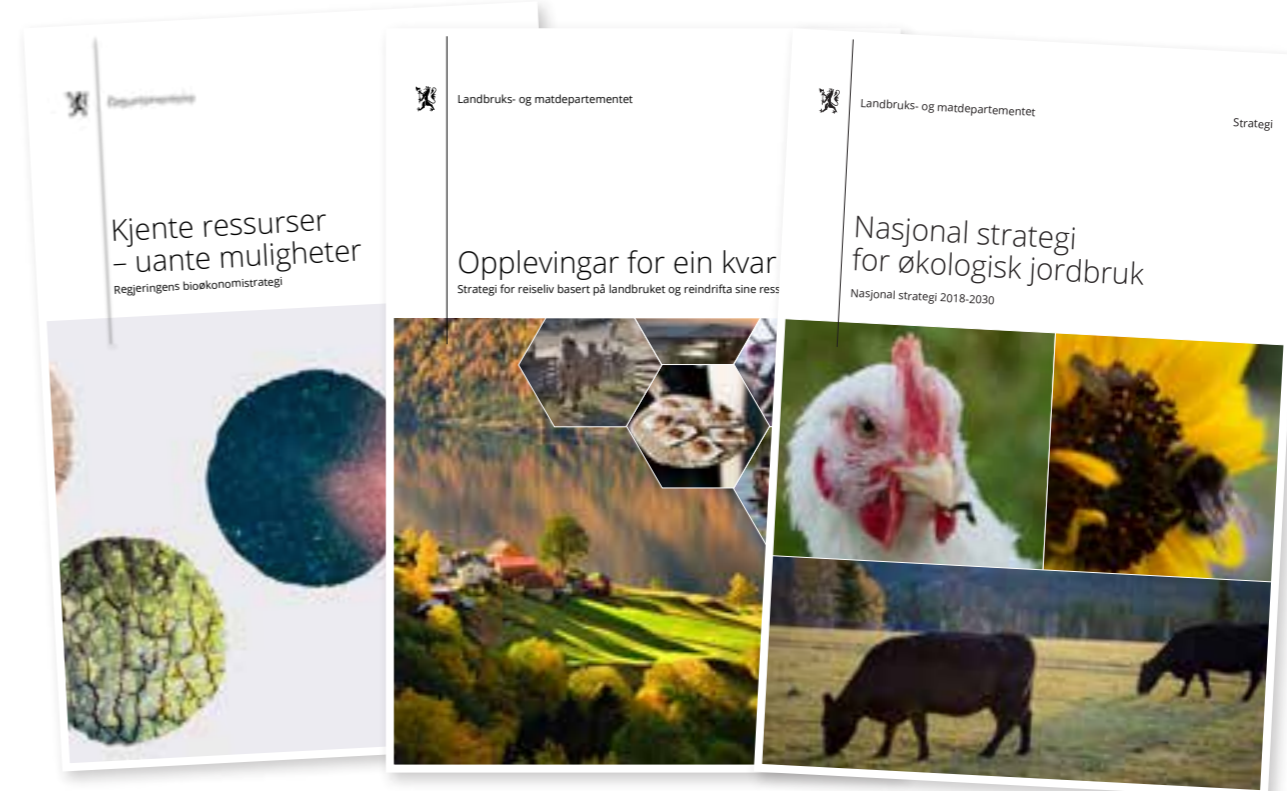
Nasjonale mål

- Målsettingen med Regionalt bygdeutviklingsprogram er å styrke og samordne det regionale miljø-, klima- og næringsarbeidet. Dette skal bidra til økt mobilisering av lokale ressurser og økt verdiskaping og konkurransekraft for næringen.
- Regionalt bygdeutviklingsprogram skal følge opp nasjonal landbrukspolitikk, og inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og å målrette miljø- og klimaarbeidet.

Hovedføringer for gjennomføringen av arbeidet:

- Det skal utarbeides en samlet, overordnet strategi i de regionale bygdeutviklingsprogrammene i hver region der potensielle synergier mellom ulike aktiviteter/programmer skal synliggjøres.

- Det forutsettes at det er en god kobling mot fylkeskommunens regionale planstrategier, men også at en harmonisering mellom Regionalt bygdeutviklingsprogram og annet regionalt planarbeid og utviklingsarbeid må vurderes ut fra hva som finnes av eksisterende planer i det enkelte fylke.
- Det skal tas utgangspunkt i sentrale landbrukspolitiske dokumenter som årlige jordbruksoppgjør, meldinger til Stortinget og relevante strategier. Spesielt fremholdes følgende dokumenter, med tilhørende innstillinger fra næringskomiteén, som relevante:
 - Meld. St. 11 (2016–2017) Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon,
 - Meld. St. 6 (2016–2017) Verdier i vekst – Konkurransedyktig skog- og trenærning
 - Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål.
 - Regjeringens bioøkonomistrategi Kjente ressurser uante muligheter
 - Regjeringens reiselivsstrategi: Opplevingar for ein kvar smak – strategi for reiseliv basert på landbruket og reindrifta sine ressursar.
 - Nasjonal strategi for økologisk jordbruk behandlet av næringskomiteén 14. juni 2018.

Tabell 1: Gjeldende målstruktur for landbruks- og matpolitikken (Prop. 1 S 2017–2018):

Matsikkerheit og beredskap	Landbruk over heile landet	Auka verdiskaping	Berekraftig landbruk med lågare utslepp av klimagassar
Sikre forbrukarane trygg mat	Leggje til rette for bruk av jord- og beiteressursane	Utnytte marknadsbaserte produksjonsmoglegheiter	Redusert forureining frå landbruket
Auka matvareberedskap	Moglegheiter for busetjing og sysselsetjing	Ei konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat	Reduserte utslepp av klimagassar, auka opptak av CO ₂ og gode klimatilpasningar
God dyre- og plantehelse og god dyrevelferd	Eit mangfaldig landbruk med ein variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling	Ei effektiv og lønsam utnytting av gardens samla ressursar	Berekraftig bruk og eit sterkt vern av landbruket sine areal- og ressursgrunnlag
Satse på avl, forskning og utdanning for å auke bruken av dei økologiske ressursane	Leggje til rette for rekruttering i heile landet	Vidareutvikle Noreg som matnasjon	Vareta kulturlandskapet og naturmangfaldet
	Ei økologisk berekraftig reindrift	Leggje til rette for bondens moglegheiter og evne til å investere i garden	
		Berekraftig skogbruk og konkurransedyktige skog- og trebaserte verdikjeder	
Ei effektiv landbruks- og matforvaltning			
Forskning, innovasjon og kompetanse skal bidra til at hovudmåla i landbruks- og matpolitikken blir nådde			
Ivareta norske interesser og sikre framgang i internasjonale prosessar			

2.2 Organisering og oppfølging

Arbeidet med Regionalt bygdeutviklingsprogram i Innlandet har blitt ledet av en styringsgruppe med representasjon fra:

- Fylkesmannen i Hedmark*
- Fylkesmannen i Oppland*
- Hedmark Fylkeskommune**
- Oppland Fylkeskommune**
- Hedmark Bondelag
- Oppland Bondelag
- Hedmark Bonde- og Småbrukarlag
- Oppland Bonde- og Småbrukarlag
- Mjøsen Skog
- Viken Skog
- Glommen Skog
- Norskog
- Innovasjon Norge Innlandet

* Slått sammen til Fylkesmannen i Innlandet fra 1. januar 2019.

** Slås sammen til Innlandet Fylkeskommune fra 1. januar 2020.

Fylkesmennene har vært leder og sekretariat for styringsgruppa. Fylkesmennene har stått for koordinering, arbeidsgrupper (for delprogrammene) og administrativ organisering. Andre aktører er koplet inn ved behov.

Arbeidsgruppene har hatt denne sammensetningen:

- Regionalt skog- og klimaprogram: Kontaktforum/-utvalg for skog
- Regionalt miljøprogram: fylkesmennene, fylkeskommunene, faglaga, Norsk Landbruksrådgivning, representanter fra to kommuner
- Regionalt næringsprogram: De samme organisasjonene som i styringsgruppa

For å forenkle og effektivisere kommunikasjon omkring arbeidet ble det laget en egen nettside om arbeidet;

<https://www.fylkesmannen.no/Innlandet/rbu/>. Her ble all relevant informasjon lagt og kommunisert til interesserte miljøer.

Styringsgruppa har hatt seks møter i prosessen med utarbeidelse av programmet. På noen av møtene har representanter fra næringsorganisasjoner holdt innlegg med faglig relevante temaer for prosessen (Felleskjøpet, Norwegian Wood Cluster og Nortura). Landbruks- og matdepartementet og Landbruksdirektoratet har også deltatt for å presentere oppdrag og faglige føringer.

2.3 Involvering og forankring

For å sikre et best mulig grunnlag for forankring av programmene ble det invitert til regionale innspillmøter fordelt ut over hele Innlandet. Målgruppe var jord- og skogbruksnæringa, kommunal forvaltning, lokalpolitikere, lokale faglag, FoU-miljøer, rådgivningsapparat, foredlingsindustri og akademia. Møtene ble gjennomført i februar og mars 2018. Oppmøtet varierte mellom 25 og 35 deltakere. I tillegg kom det inn 54 skriftlige innspill, hvorav flere var fellesinnspill. Innspillene ligger på www.fylkesmannen.no/Innlandet/RBU/Innspillene/

Innspillene har vært verdifulle i arbeidet med å utvikle programmene. Hovedpunktene i innspillene er gjengitt i hvert enkelt delprogram og i vedlegg 2.

Nyslått gras, Vang i Hamar. Foto: Vegard Urset

2.4 Oppfølging og evaluering i regionalt partnerskap

Fylkesmannen vil innkalle til minst to møter i året for en gjennomgang av status og utvikling i de enkelte produksjoner, regioner og kommuner, samt ta stilling til eventuelle satsinger. Behov for justeringer og detaljerte føringer ut over de som foreligger i forskriftene og jordbruksavtalen vil også bli vurdert.

2.5 Konsekvenser av pågående reformer

Landbruket er en sentral og viktig næring i Innlandet. Ambisjonsnivået for Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) for Hedmark og Oppland er derfor høyt. Samtidig er det klart at revideringen er gjennomført i en periode preget av forholdsvis store endringsprosesser spesielt i forvaltningen:

- Utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midlene) overføres fra fylkesmennene til fylkeskommunen fra 1. januar 2020. Dette er Fylkesmannens eneste gjenværende økonomiske virkemiddel for å fremme landbruksbasert vekst og utvikling. Samtidig er Landbruks- og matdepartementet tydelige på at Fylkesmannens mobiliseringsoppdrag skal bestå.
- Kommunene overtar flere av midlene til Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK-midlene) fra Fylkesmannen 1. januar 2020.
- Det foregår ytterligere arbeid med oppgavefordeling mellom fylkesmann, fylkeskommune og kommune. Dette vil kunne gi endringer i roller regionalt innen utløpet av programperioden. Blant annet er ansvaret for å utarbeide Regionalt næringsprogram foreslått flyttet til fylkeskommunen.

2.6 Handlingsrommet

Sammenlignet med 2012 er de nasjonale føringene og retningslinjene for programmene tydeligere og strammere. I Regionalt næringsprogram (RNP) er spesielt investeringsvirkemidlene underlagt en langt sterkere nasjonal styring, og det regionale handlingsrommet er endret til å være av mer strategisk karakter. Parallelt innføres det en nasjonal instruks for Regionalt miljøprogram (RMP).

Rundballer. Foto: Menno Hoekstra

2.7 Kunnskapsgrunnlaget

Fylkesmennene har, sammen med det regionale partnerskapet, forholdsvis solide kunnskaper om tilstand, utfordringer og muligheter i våre to fylker. Kunnskap gir et bedre grunnlag for å prioritere og innrette virkemidlene innen alle tre delprogrammer. På miljøsidene peker Landbruks- og matdepartementet helt konkret på viktigheten av at det gjøres mest mulig kunnskapsbaserte avveininger.

Spesielt følgende analyser og rapporter har vært et viktig underlagsmateriale i utformingen av programmene:

- Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark (Østlandsforskning - rapport 9/2016, mars 2016)
- Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Oppland (Østlandsforskning - rapport 10/2016, mars 2016)
- Gull i grønne skoger? Analyse av muligheter innen bioøkonomi i Innlandet 2050 (SINTEF -rapport 2018:01161 - november 2018)
- Trender i norsk landbruk 2018 - Hedmark og Oppland (Rådhuset Vingelen/Ruralis, mai 2018)
- Analyser av skogressursene i Oppland (NIBIO, Vol.2/nr.52/2016, mars 2016)
- Analyser av skogressursene i Hedmark (NIBIO, Vol.2/nr.53/2016, mars 2016)
- Registrering av skogbilveier i Oppland - Rapport 2012-2013 (Mjøsen skog og Fylkesmannen i Oppland, mars 2014)
- Tilstandsregistrering - skogsbilveier i Hedmark 2015 (Fylkesmannen i Hedmark rapport 4/2016, oktober 2016)
- Beiteressursar i Hedmark (NIBIO, Vol.2/nr.59/2016, april 2016)
- Utmarksbeitet i fjellområdene mellom Vadres og Gausdal (Skog og landskap, rapport 7/2013, mai 2013)

I tillegg kommer diverse beitekartlegginger og beitebruksplaner, samt resultater fra det nasjonale overvåkingsprogrammet for landbruksdominerte nedbørsfelt (JOVA).

2.8 Miljø og klima

FNs bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Norge rapporterer til FN om hvordan vi følger opp disse 17 målene:

FNs BÆREKRAFTSMÅL

Figur 2: FNs bærekraftsmål.

Regjeringen legger til grunn at klimatilnærking i landbruket skal ha høy prioritet (Prop. 1 S 2017–2018). I Norge var jordbrukets utslipp av klimagasser i 2015 på 4,5 millioner tonn CO₂-ekvivalentar og utgjorde om lag 8,3 prosent av de samlede norske utslippene. Utslipet fra jordbruket ble redusert med 5,3 prosent fra 1990 til 2015. Arbeidet med utslippsreduerende tiltak i jordbruket skal videreføres, og regjeringen vil generelt legge større vekt på klimapolitiske mål i forvaltningen av norske skoger. Samtidig gir landbruket positive bidrag til klimaarbeidet gjennom lagring av karbon i jord og skog.

2.8.1 Miljø- og klimavirkemidler i jordbruket

Regionale miljøtilskudd er de viktigste miljøvirkemidlene. I Innlandet dreier dette seg om midler til miljøtemaene kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, avrenning til vann, plantevernmidler og utslipp til luft. De andre miljøtilskuddene vi har regionalt og lokalt gis også til tiltak som støtter de samme miljømålene. Dette er tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), tilskudd til utvalgte kulturlandskap (UKL), tilskudd til tiltak i beiteområder, midler knyttet til klima- og miljøprogrammet og tilskudd til drenering. Godt drenert jord

er viktig for økt matproduksjon, men også for klimaet, siden godt drenert jord slipper ut mindre lystgass.

Totalt utgjør de regionale miljøtilskuddene i Innlandet cirka 110 millioner kroner på årsbasis. I tillegg kommer rundt 30 millioner kroner gjennom de andre ordningene. Se tabell på side 26.

God drenering er viktig for økt matproduksjon og som et klimatilnærking. Foto: Karoline Finstad Vold

2.8.2 Miljø- og klimavirkemidler i skogbruket

Miljøvirkemidlene i skogbruket gis gjennom Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK). Det kan gis tilskudd til å ivareta og videreutvikle miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner.

For Innlandet er klimavirkemidlene i skogbruket stort sett knyttet til ordningene tettere planting og gjødsling. Begge tiltak øker den årlige produksjonen og gir større CO₂-fangst. Flere planter gir bedre mulighet til å velge de beste fremtidstrærne ved ungskogpleie. Det gir økt skogproduksjon og bedre tømmerkvalitet. Gjødsling er et effektivt tiltak for å øke produksjonen og gir rask respons i form av økt tilvekst og dermed bedre lønnsomhet.

Totalt utgjør klimavirkemidlene i skogbruket i Hedmark og Oppland cirka 18 millioner kroner per år (14 mill. kroner i Hedmark og 4 mill. kroner i Oppland). Videre kan det etter søknad utbetales tilskudd til skogeiere som er særlig berørt av miljøregistreringer. Dette for å sikre biologisk mangfold, og som kompensasjon for at skogeiere avstår fra hogst. Disse midlene utbetales fra NMSK-potten «Skogkultur, tynning, miljøtiltak, o.a.». Det er kommunenes ansvar å prioritere bruken. Forbruket av disse midlene har samlet sett for Innlandet vært på mellom hundre tusen og én million kroner per år.

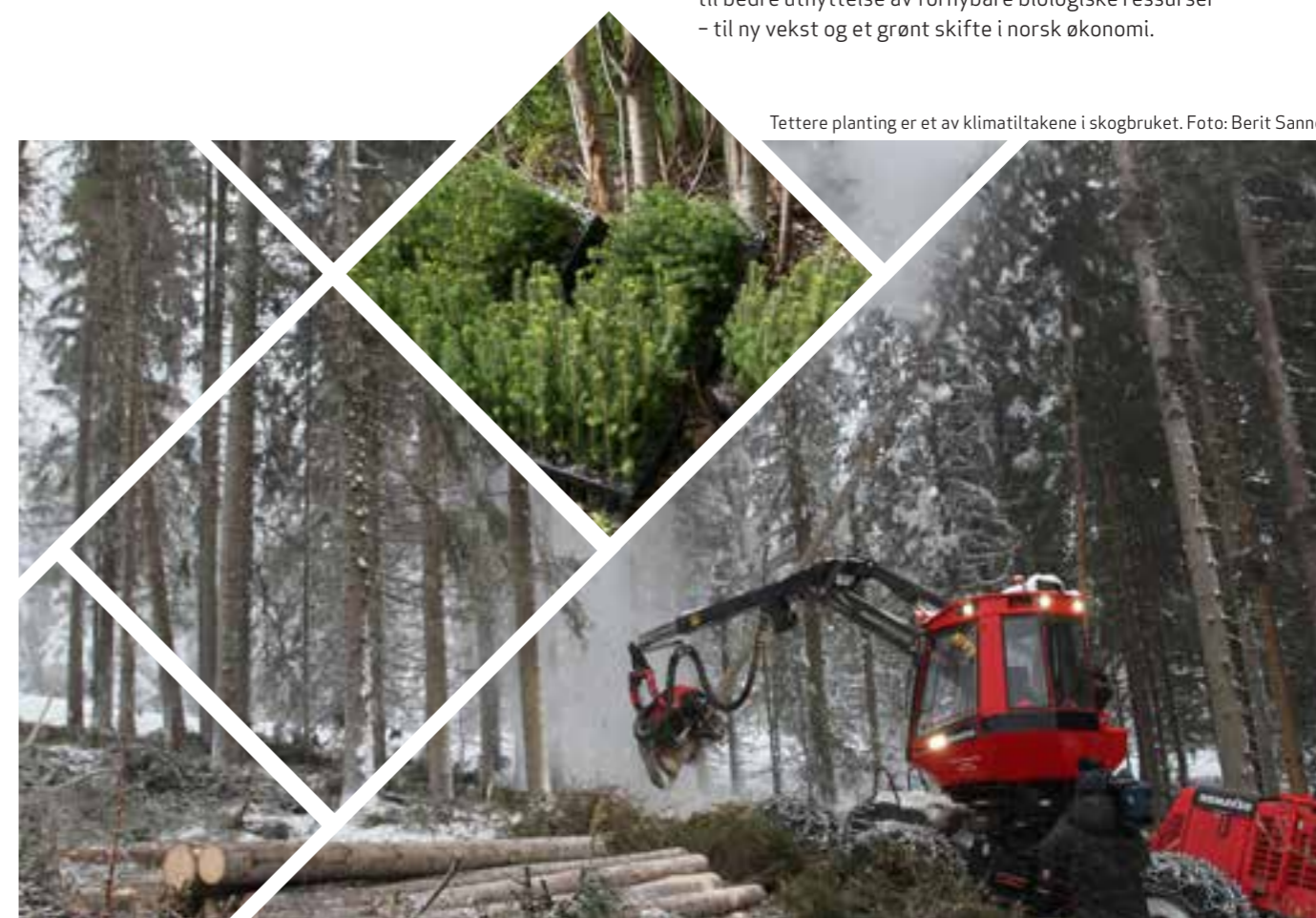
2.8.3 Klimaendringer og klimatilnærking

Mer ekstremvær og global temperaturøkning påvirker matproduksjonen. Økning i ras, flom og erosjon krever økt kunnskap og at det gjøres forebyggende tiltak både innen jord- og skogbruk. Rapporten «Landbruk og klimarapport fra arbeidsgruppe» ble publisert 16. februar 2016. Rapporten peker på en rekke tiltak som jord- og skogbruk, og samfunnet for øvrig, kan bidra med for å redusere klimagassutslipp og drive klimatilnærking, blant andre:

- Økt bruk av biomasse og fornybart drivstoff
- Bedre drenering
- Bruk av biogass, bioenergi og biokull
- Redusere matsvinnet
- Bedre agronomi, presisjonsjordbruk
- Økt bruk av tre i konstruksjoner
- Tettere planting og gjødsling i skogen
- Bedre overvannshåndtering
- Bedre risikokart for skred, ras og flom for blant annet å hindre kjøreskader, å kunne planlegge bedre jord- og skogbruksveger og å redusere risiko for stormskader

Regjeringens bioøkonomistrategi «Kjente ressurser – uante muligheter» fra 2016 «Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017-2024» peker også på en rekke tiltak som skal bidra til bedre utnyttelse av fornybare biologiske ressurser – til ny vekst og et grønt skifte i norsk økonomi.

Tettere planting er et av klimatilnærkingene i skogbruket. Foto: Berit Sannes

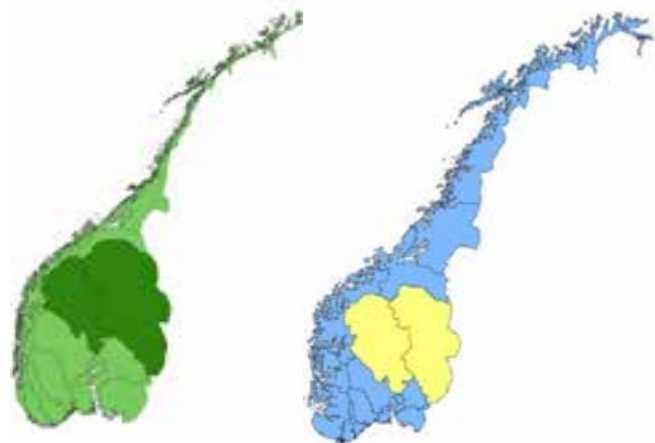

Skogsdrift. Foto: Berit Sannes

3. Landbruket i Innlandet

Med 20 % av landets produktive jordbruksareal, 30 % av landets produktive skogareal og 40 % av den årlige avvirkningen av skog i Norge blir det nye fylket Innlandet Norges desidert største landbruksregion.

Figur 3: Fylkestørrelser etter avvikret volum (til venstre) og jordbruksareal (til høyre). Foto/ill: Østlandsforskning

Jord- og skogbruket i Innlandet gir grunnlag for 10 milliarder kroner i årlig verdiskaping i nær komplette verdikjeder, noe som tilsvarer cirka 8 prosent av samlet verdiskaping i regionen. Landbruket gir grunnlag for 23 000 arbeidsplasser, tilsvarende 13 prosent av samlet sysselsetting. Innlandet har en grønn kunnskapsproduksjon på alle nivå (syv landbruksfaglige læresteder)

og har Norges ledende bioøkonomiklynge i Mjøsregionen. Dette er et godt utgangspunkt for å utvikle landbruket videre.

3.1 Regionene

Innlandet er inndelt i ti regioner:

3.1.1 Nord-Gudbrandsdal

Regionen består av kommunene Lesja, Dovre, Sel, Vågå, Lom og Skjåk.

I disse kommunene betyr landbruket mye for verdiskaping og sysselsetting. Regionen har betydelige grasarealer og det drives hovedsakelig med husdyr (mjølk/kjøtt) og aktiv bruk av utmark. Området har flere nasjonalparker og tamreindrift betyr en god del. Det produseres en del korn i Sel. Skjåk er stor på svin, mens Lesja og Vågå er store på mjølk. Skjåk almenning er en stor aktør i skogbruket.

3.1.2 Midt-Gudbrandsdal

Regionen består av kommunene Sør-Fron, Nord-Fron og Ringebu. Regionen har hovedsakelig husdyrbruk (mjølk/kjøtt) med aktiv bruk av utmarka og fortsatt noe aktiv seterdrift. Regionen er stor på sau og Ringebu er en av de fem store kommunene i Oppland når det gjelder mjølkeproduksjon. TINE-meieriet på Frya betyr mye for landbruket og er en stor arbeidsplass. Ellers er det mye hyttebygging. Næringene landbruk, reiseliv og kultur samarbeider godt på flere områder. Avvirkningen i skogbruket er relativt stabil, og det er flere små sagbruk i regionen i tillegg til det større Fåvang sag.

Brattlendt jordbrukslandskap i Gausdal. Foto: Stig Horsberg

3.1.3 Lillehammer-regionen

Regionen består av kommunene Øyer, Gausdal og Lillehammer. Her er det kombinasjonsbruk på Lillehammer og et mer aktivt husdyrmiljø i Gausdal og Øyer. I Lillehammer er den sentrumsnære dyrkamarka under press fra andre interesser. Regionen har kornarealer i lavereliggende strøk og betydelige grasarealer lenger opp. Gausdal har den største mjølkeproduksjonen i Oppland, men er også store på ammeku. Q-meieriet har anlegg i kommunen, Gausdal har også et stort tremekanisk miljø (Gausdal Bruvoll og Pretre).

3.1.4 Gjøvikregionen

Består av kommunene Gjøvik, Østre Toten, Vestre Toten, Nordre Land og Søndre Land. Regionens kjennetegn er skog, flatbygder, kornproduksjon, lyse kjøttslag (inklusive eggproduksjon), ammeku og eggproduksjon. Østre Toten er Norges største grønnsakskommune. Gjøvik og Toten er «Potetlandet» i Oppland. Gjøvik er stor på mjølkeproduksjon. Dette er også en viktig skogregion med stor avvirkning. Litt i underkant av 50 prosent av avvirkningen i Oppland skjer i denne regionen. Her ligger også en betydelig tremekanisk industri.

3.1.5 Valdres

Regionen består av kommunene Øystre Slidre, Vestre Slidre, Vang, Nord-Aurdal, Sør-Aurdal og Etnedal. Jordbruksproduksjonen er hovedsakelig husdyrbruk (mjølk/kjøtt) med store beiteressurser i utmarka. Tamreindrift betyr en del for regionen med 55 prosent av dyrene i Oppland. Dette er en region med aktiv setring. Øystre Slidre er den største geitmjølkeprodusenten i Oppland. Valdres skiller seg ut med mindre husdyrbesetninger enn i de andre regionene i Oppland. Sør-Aurdal har det største produktive skogarealet av kommunene i Oppland med snaut 600 000 dekar, og har hjørnestensbedriften Begna Bruk.

3.1.6 Hadeland

Regionen består av kommunene Gran, Jevnaker og Lunner. Her er en variert bruksstruktur og topografi. Skogbruk, husdyr og kornproduksjon dominerer. Regionen er en betydelig grønnsaks- og potetprodusent og Gran er i tillegg stor på ammeku. Skogbruket er også viktig. Regionen plasserer seg på en andreplass etter Gjøvikregionen blant regionene i Oppland. Det er store og aktive allmenninger som også er viktige for verdiskaping i utmarka, blant annet med hytteutvikling i Lygnaområdet. Regionen er nær Oslo og arealene er under press for andre utbyggingsinteresser.

3.1.7 Nord-Østerdal

Regionen består av kommunene Os, Tolga, Tynset, Folldal, Alvdal og Rendalen. Landbruk og landbruksbaserte næringer har stor betydning for regionen. Den grovførbaserte husdyrproduksjonen dominerer landbruket i regionen. Regionen har spesielt rike fjellbeiter. Aktiv bruk av seterområdene og utmarka er en vesentlig del av ressursgrunnlaget. Mange av seterdalene ligger innenfor, eller i randsona til større verneområder. Generelt har regionen sterke produsentmiljøer innenfor de dominerende jordbruksproduksjonene. Med «Rørosmat» som en regional motor har det blitt et sterkt miljø innen tilbydere av lokalmat.

3.1.8 Sør-Østerdal

Regionen består av kommunene Stor-Elvdal, Åmot, Elverum, Trysil og Engerdal. Dette er den mest landbruksmessig oppdelte regionen i Hedmark, fra arealer godt egnet for kornproduksjon til mer typisk grovførbaserte områder i høyereliggende strøk. Skogbruket er viktig for regionen, med mange store skogeierdommer. Deler av regionen omfattes av forvaltningssona for ulv, noe som har ført til nedgang i den utmarksbaserte husdyrproduksjonen. Husdyrproduksjon er fortsatt bærebjelken mange steder, men produsentmiljøet for flere av de tradisjonelt viktige husdyrproduksjonene i regionen er kommet på et kritisk lavt nivå i enkelte områder.

Tamreindrift, en viktig produksjon i flere regioner. Foto: Ragnhild Sjurgard

3.1.9 Hedmarken

Regionen består av kommunene Hamar, Løten, Stange og Ringsaker. Regionen har typiske flatbygder hvor korn-, grønnsaks- og bærproduksjon, samt kraftfôrbaserte husdyrproduksjoner dominerer. I de høyereliggende områdene dominerer de grovfôrbaserte produksjonene. Regionen har mye landbruksbasert industri og solide kunnskapsmiljøer innen landbruk, blant annet med det nasjonale tyngdepunktet innen husdyravl og planteforedling. De mest produktive jordbruksarealene er stadig under press med tanke på ønske om utbygging til større samferdselsprosjekter og utbygging til nærings- og boligformål.

3.1.10 Glåmdalen

Regionen består av kommunene Våler, Åsnes, Grue, Kongsvinger, Eidskog, Sør-Odal og Nord-Odal. Regionen preges av typiske kombinasjonsbruk med jord- og skogbruk. Nasjonalt er Glåmdalen en betydelig skogregion. Den totale avvirkingen i Glåmdalsregionen og Elverum tilsvarer kystskogbrukets samlede avvirking. Potetproduksjonen står spesielt sterkt i regionen og utgjør om lag en fjerdedel

av landets produksjon. Korn og øvrig grønnsaksproduksjon er også viktig for regionen. Deler av regionen omfattes av forvaltningssona for ulv, noe som særlig har ført til nedgang i den utmarksbaserte saueproduksjonen. Derimot har det vært en økning i ammekuproduksjonen de siste årene.

Tresking Stange.
Foto: Karoline Finstad Vold

Ammekyr ved Renaelva på Deset i Åmot.
Foto: Anne Dieset

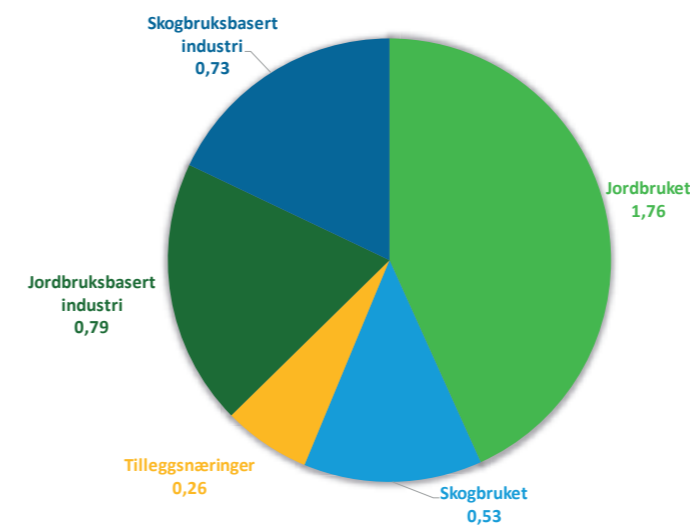
3.2 Verdiskaping

De landbruksbaserte verdikjeder i Innlandet står for en årlig verdiskaping på nær ti milliarder kroner (Rapportene 9/2016 og 10/2016 fra Østlandsforskning). Verdiskapingen er grovt sett fordelt likt mellom primærnæring og landbruksbasert industri og mellom jordbruk og skogbruk.

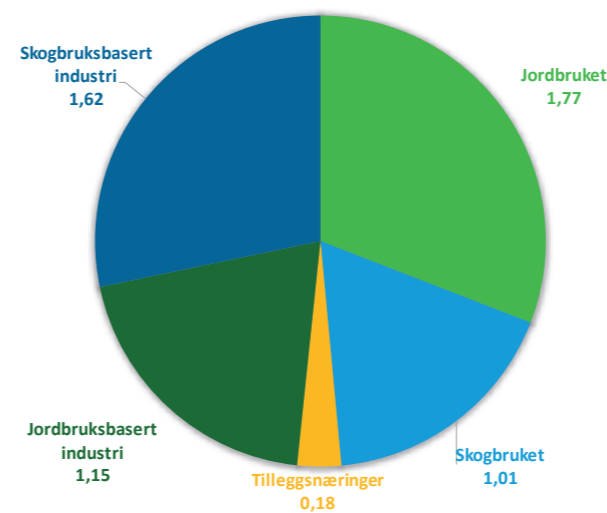
3.2.1 Omfanget av jordbruksproduksjonene

De grovfôrbaserte husdyrproduksjonene står for en stor andel av verdiskapingen i jordbruket i Innlandet. En tydelig forskjell mellom de to fylkene er at Hedmark har omtrent lik fordeling mellom verdiskaping fra husdyrproduksjon og korn, frukt og grønnsaker, mens i Oppland står de grovfôrbaserte husdyrproduksjonene for om lag tre fjerdedeler av verdiskapingen i jordbruket. Mjølkproduksjonen står for 52 prosent av verdiskapingen i Oppland, men bare 24 prosent i Hedmark. På den annen side står korn for 23 prosent i Hedmark og kun 7 prosent i Oppland. Videre står hagebruk, potet og grønnsaker for 20 prosent i Hedmark og 9 prosent i Oppland. Verdiskapingen i jordbruket har i perioden 2010-2014 økt med 156 millioner kroner i Oppland og 301 millioner kroner i Hedmark. Størst økning hadde korn i Hedmark (93,8 mill. kroner) og sau i Oppland (65,9 mill. kroner).

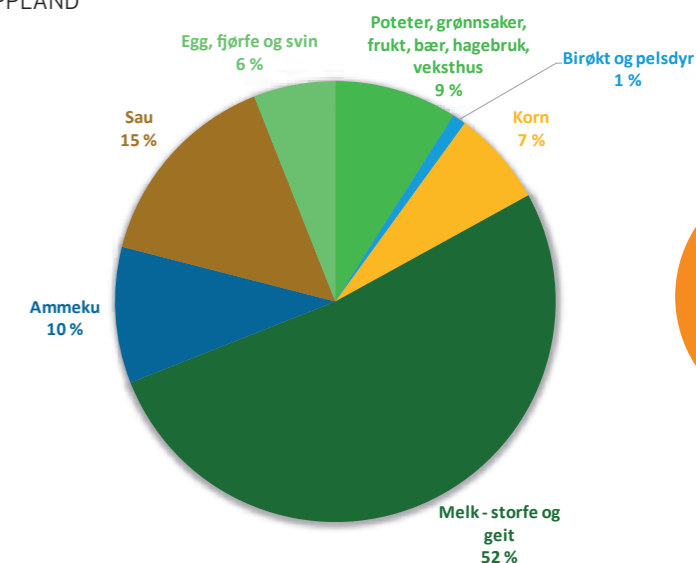
OPPLAND (4 mrd.)

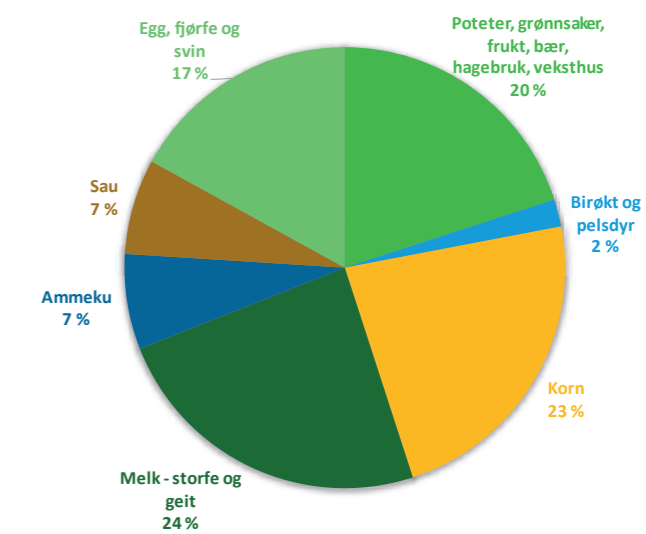
HEDMARK (6 mrd.)

OPPLAND

HEDMARK

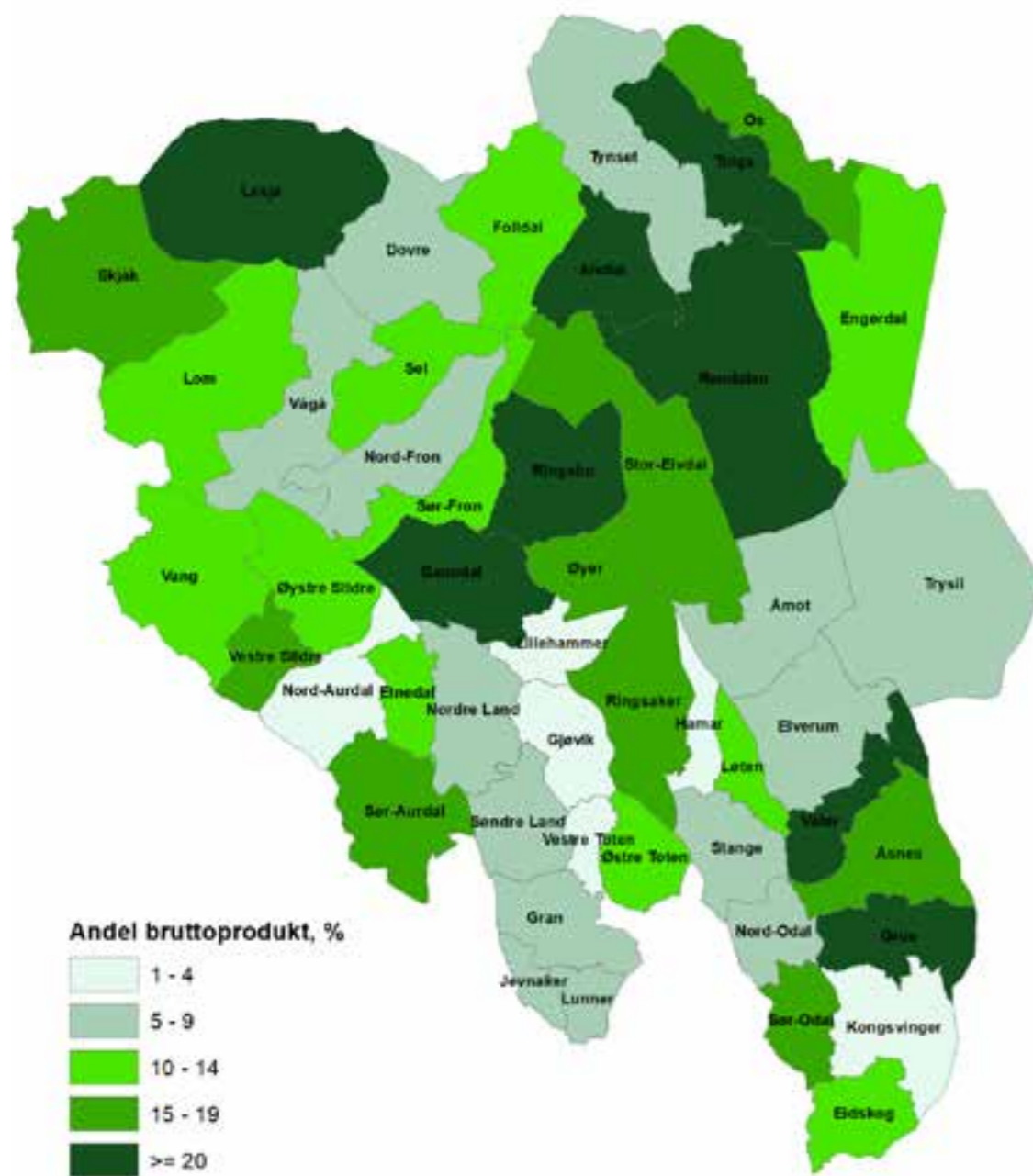
Figur 4: Fordeling i verdiskaping i landbruksbaserte verdikjeder (ØF-rapporter 9/2016 og 10/2016).

Figur 5: Fordeling i omfanget av ulike jordbruksproduksjoner i Innlandet (ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016).

3.2.2 Landbrukets betydning for kommunenes samlede verdiskaping

Kartet nedenfor viser primærnæringen og den landbruksbaserte industriens andel av kommunenes estimerte samlede verdiskaping (målt som bruttoprodukt). For åtte av Innlandets kommuner utgjør primærnæringen og den landbruksbaserte industrien mer enn tjue prosent av kommunens samlede verdiskaping. I halvparten av Innlandets kommuner utgjør primærnæringen og den landbruksbaserte industrien mer enn ti prosent av kommunens samlede verdiskaping.

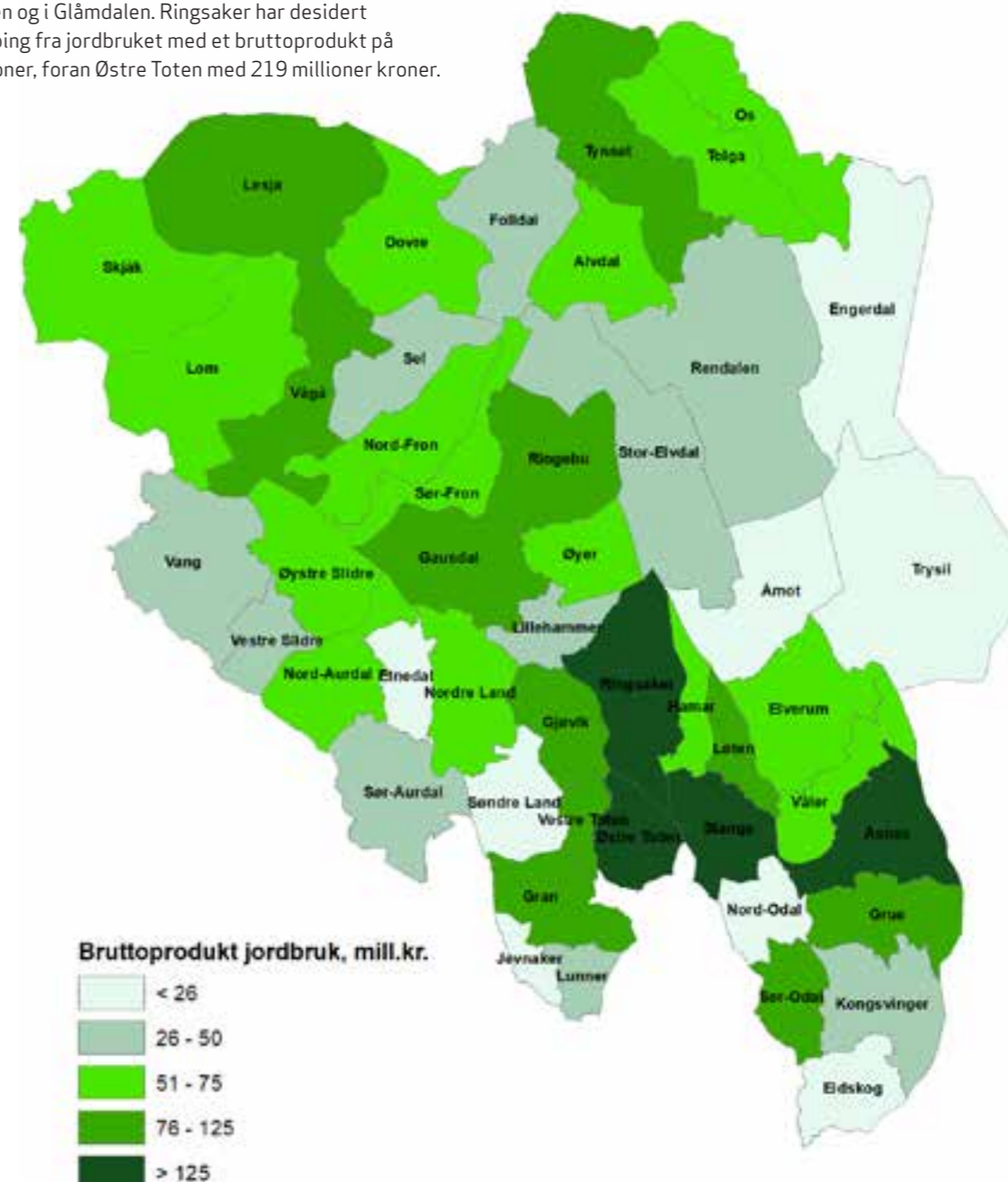

Figur 6: Primærnæring og landbruksbasert industriens andel av kommunenes estimerte samlede verdiskaping (målt som bruttoprodukt). Fylkesmannens sammenstilling av kart fra ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016.

3.2.3 Verdiskaping i jordbruket

Kakediagrammene i kapittel 3.2.1 viser produksjonsfordelingen i de to fylkene. Blant annet ser en at Oppland har en betydelig høyere andel grovfôrbasert husdyrproduksjon, mens korn-, potet-, frukt-, bær- og grønnsaksproduksjon og kraftfôrbaserte husdyrproduksjoner utgjør en betydelig større andel av jordbruksproduksjonen i Hedmark. Innad i begge fylkene er det også store regionale forskjeller. Hedmarken og Gjøvikregionen er tydelige motorer når det gjelder i verdiskapingen i jordbruket i begge fylkene. Nord-Gudbrandsdal og Nord-Østerdal er «mjølke-regionene», mens «potet- og kornområdene» finner man på Hedmarken, Toten og Glåmdalen. Ringsaker har desidert høyest verdiskaping fra jordbruket med et bruttoprodukt på 414 millioner kroner, foran Østre Toten med 219 millioner kroner.

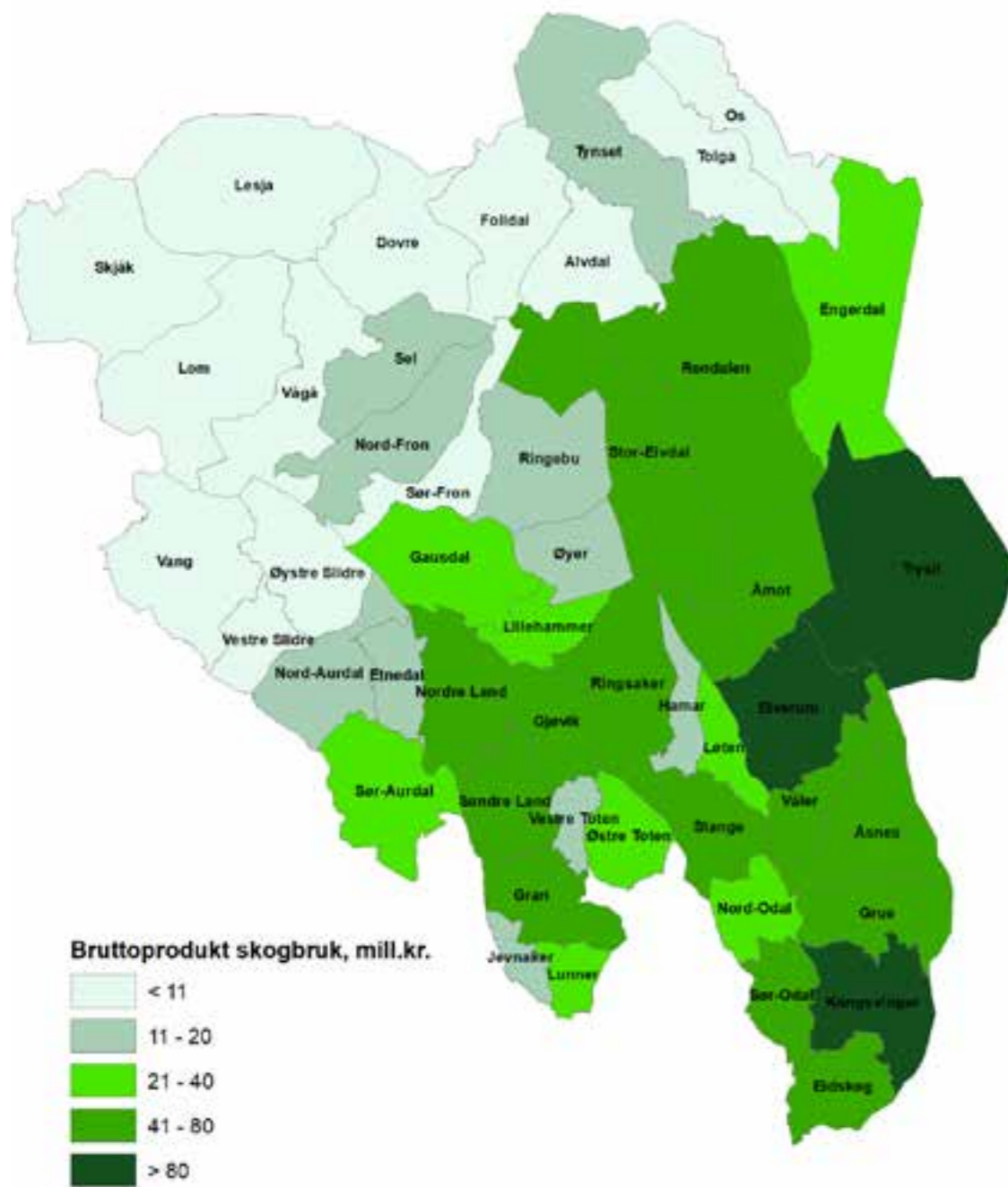

Figur 7: Verdiskaping i jordbruket (regnet som bruttoprodukt) i de enkelte kommunene i Hedmark og Oppland. Fylkesmannens sammenstilling av kart fra ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016.

3.2.4 Verdiskaping i skogbruket

Hedmark er Norges desidert største skogfylke og hadde en verdiskaping beregnet til 1,01 milliarder kroner i 2014, mens estimert verdiskaping i Oppland var på 0,53 milliarder kroner. Kongsvinger er kommunen i Innlandet med høyest verdiskaping fra skogbruket (102 millioner kroner), fulgt av Elverum med 91 millioner kroner og Trysil med 90 millioner kroner. Gran, Gjøvik og Søndre Land er de tre kommunene i Oppland med høyest verdiskaping fra skogbruket, med henholdsvis 52, 51 og 50 millioner kroner i verdiskaping i 2014.

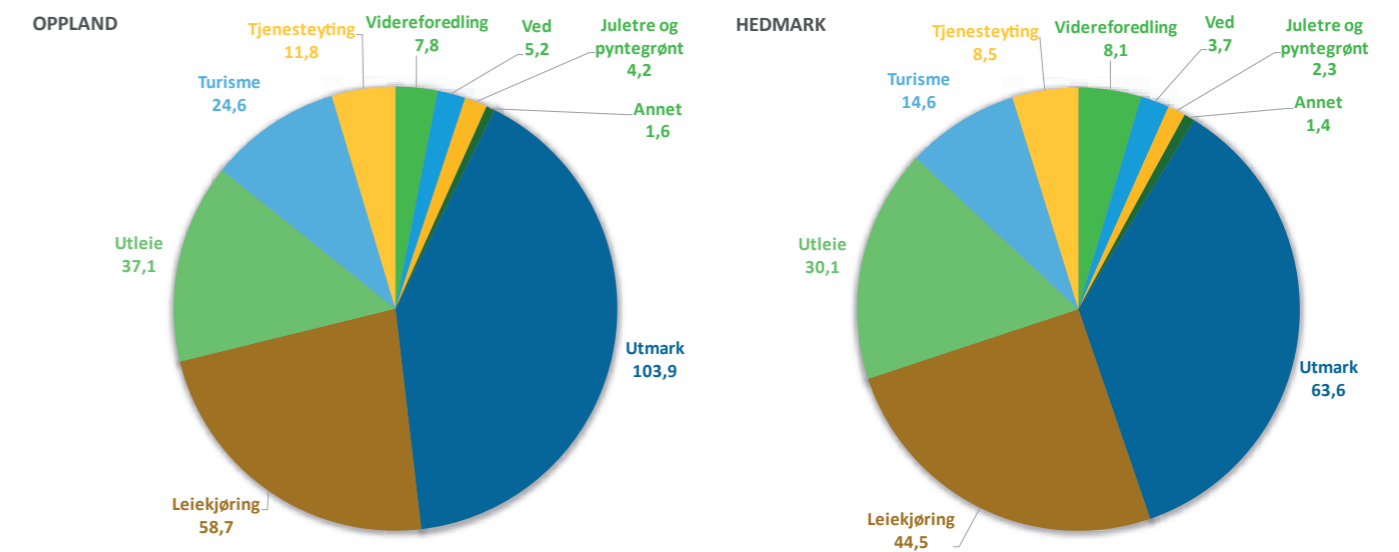

Figur 8: Verdiskaping i skogbruket i 2014 (regnet som bruttoprodukt) i de enkelte kommunene i Hedmark og Oppland. Fylkesmannens sammenstilling av kart fra ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016.

3.2.5 Landbruksbaserte næringer

Utmark og leiekjøring dominerer i begge fylker når det gjelder de landbruksbaserte tilleggsnæringene. I Oppland er tilleggsnæring mer utbredt med 254,9 millioner kroner i beregnet bruttoprodukt, mens det i Hedmark er beregnet til 176,8 millioner kroner. Det kan være glidende overganger mellom utleie, turisme og utmarksnæring og som samlet sett utgjør størst andel av verdiskapingen i de landbruksbaserte tilleggsnæringene i begge fylker. I Hedmark står disse tre for 108,3 millioner kroner i verdiskaping, mens tilsvarende tall for Oppland er 165,6 millioner kroner.

Figur 9: Verdiskaping i landbruksbaserte tilleggsnæringer (bygde-næringer) i 2014, uttrykt som bruttoprodukt i millioner kroner (ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016)

Bryn gardsmeieri er én av Innlandets mange dyktige foredlings- og lokalmatbedrifter. Foto: Hedmark Bondelag

3.3 Status og utvikling i de viktigste jordbruksproduksjonene

3.3.1 Arealer og foretak

I Oppland har dyrkaarealet per foretak økt fra 159 dekar i 2000 til 230 dekar i 2017 (+ 45 %), mens antall jordbruksforetak som søker produksjonstillegg har gått ned fra 6 852 til 4 330 i samme periode (- 37 %). I Hedmark har dyrkaarealet per foretak økt fra 205 dekar i 2000 til 350 dekar i 2017 (+ 71 %), men antall jordbruksforetak har sunket fra 5 252 til 2 991 i samme periode (- 43 %). Dette viser den sterke effektivisering og struktur-rasjonalisering som har skjedd i næringa siden tusenårsskiftet.

3.3.2 Status i ulike produksjoner

Innlandet er et sterkt husdyrfylke med en to- og tredobling i antall ammekyr fra 2000. I mjølkeproduksjonen har antall mjølkekyr blitt redusert med om lag en fjerdedel siden tusenårsskiftet, men produksjonen i antall mjøkeliter er blitt opprettholdt. En ser også at kraftfôrkrevende produksjoner er større i Hedmark enn i Oppland. En annen forskjell mellom Innlandsfylkene er økningen i saueproduksjonen i Oppland og nedgangen i Hedmark, noe som kan tilskrives roviltituasjonen. Omfanget av fjørfeproduksjon er betydelig større i Hedmark, noe som viser at nærhet til mottaksanlegg har betydning.

Antall dyr/år	Oppland			Hedmark		
	2000	2017	Endring	2000	2017	Endring
Mjølkekyr	33 695	26 215	-22 %	17 430	13 072	-25 %
Ammekyr	4 581	14 730	+221 %	4 946	10 769	+117 %
Mjølkegeiter	4 589	3 645	-20 %	1 534	1 346	-12 %
Søyer	95 952	102 761	+7 %	52 290	46 907	-10 %
Purker	8 553	7 158	-16 %	9 931	11 149	+12 %
Slaktegris	114 264	112 134	-2 %	168 433	214 690	+27 %
Verpehøner	148 183	211 261	+42 %	352 430	543 497	+54 %
Slaktekyllinger	371 842	670 609	+80 %	7 335 894	12 754 315	+74 %

Tabell 2: Status og utvikling i antall dyr i de viktigste husdyrproduksjonene
* 2016-tall

Husdyrene blir fordelt på færre og færre bruk noe statistikken under viser. Det har gjennomgående vært en sterk nedgang (ofte halvering) av antall bruk med husdyrproduksjon siden år 2000 (med unntak av at det har blitt flere ammekubruk i Oppland).

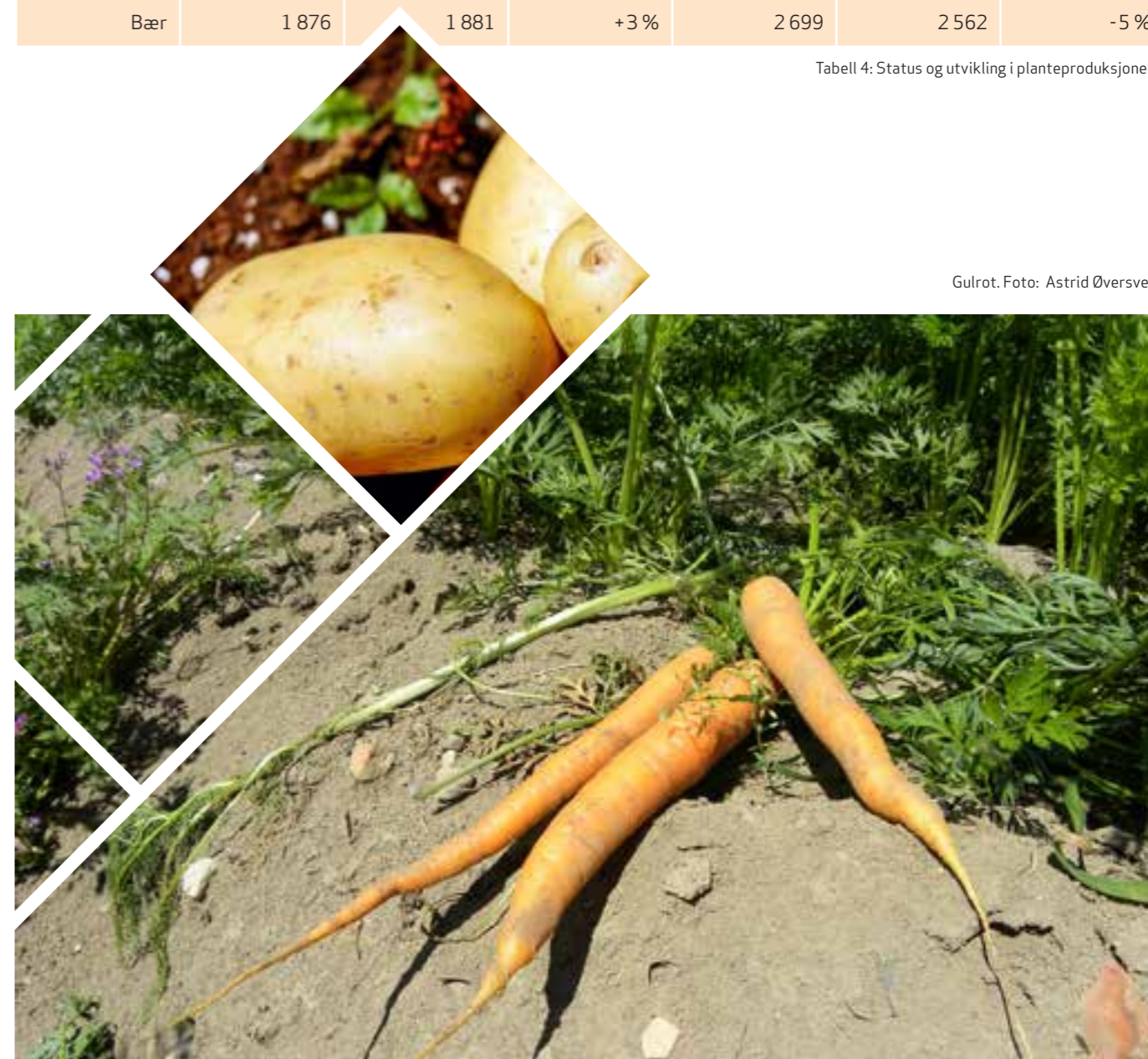
Utvikling i antall foretak/år	Oppland			Hedmark		
	2000	2017	Endring	2000	2017	Endring
Mjølkekyr	2 474	1 056	-57 %	1 097	505	-54 %
Ammekyr	546	741	+35 %	522	421	-19 %
Mjølkegeiter	70	36	-49 %	34	17	-50 %
Søyer	1 920	1 325	-31 %	1 045	645	-38 %
Purker	311	128	-59 %	271	192	-29 %
Slaktegris	482	191	-60 %	413	229	-45 %
Verpehøner	279	150	-46 %	252	158	-37 %

Tabell 3: Status og utvikling i antall foretak i de viktigste husdyrproduksjonene.

Vekst dekar/år	Oppland			Hedmark		
	2000	2017	Endring	2000	2017	Endring
Grovfôr	756 348	788 204	+4 %	418 697	462 153	+10 %
Korn	248 814	184 505	-26 %	594 079	526 162	-11 %
Potet	17 395	9 442	-45 %	47 695	47 470	-5 %
Grønnsaker	5 516	8 978	+62 %	4 557	6 036	+32 %
Frukt	175	72	-58 %	240	179	-25 %
Bær	1 876	1 881	+3 %	2 699	2 562	-5 %

Tabell 4: Status og utvikling i planteproduksjonene

Gulrot. Foto: Astrid Øversveen

Grovfôr- og særlig grønnsaksarealet har økt, mens det har vært en markert nedgang i kornarealet. I Oppland er nå potetarealet halvert og jevnstort med grønnsaksarealet. Korn- og potetproduksjonen er mye større i Hedmark enn i Oppland. Også her ser man betydningen av nærhet til mottaksanlegg.

Det har vært en økning i honningproduksjonen de siste årene (både i antall produsenter og produsert mengde). Honningprisene har økt og økonomien har blitt bedre. Likevel er fortsatt halvparten av honningen som Honningcentralen omsetter importert. Det er med andre ord store markedsmuligheter i produksjonen. Innlandet står for i overkant av 15 prosent av produksjonen i landet. Dette skyldes gode produsentmiljøer og de store lyngområdene hvor mange er på vandring (særlig i Trysil og oppover langs Femund). Kostnadene ved oppstart og utvidelse er imidlertid store sett opp mot tiden for inntjening av investeringene.

3.3.3 Økologisk

Innlandet har til sammen 16 prosent av det økologiske arealet i Norge. Det økologiske arealet utgjør 3,2 prosent av dyrkamarka i de to fylkene (mens landsgjennomsnittet er på 4,0 prosent). Variasjonen er stor innad i de to fylkene, fra kommuner uten

økologisk drevet areal, til kommuner med nesten 20 prosent av dyrkaarealet drevet økologisk.

Den nasjonale strategien for økologisk landbruk (gjeldende for 2018–2030) har som mål å stimulere til økologisk produksjon etterspurt i markedet. Strategien legger opp til at etterspørselen etter økologisk mat skal bli dekt av norsk produksjon så langt det er mulig. Dette skal bidra til økt matmangfold, samt næringsutvikling og økt verdiskaping for de som driver økologisk.

Det er en større andel økologisk produksjon blant de grovfôr-baserte husdyrproduksjonene enn blant de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene. Mjølkeproduksjon er den produksjonen som har kommet høyest i andel økologisk produksjon i Innlandet. Dette skyldes trolig flere forhold, som økonomiske rammevilkår kombinert med at det er gode muligheter for å utnytte husdyrgjødsel samt at det er lite behov for ugrasmidler ved intensiv grovfôrdyrking. I nordre del av Hedmark har etableringen av Rørosmeieriet, som har spesialisert seg på kun økologisk mjølk, vært viktig for at flere har lagt om til økologisk produksjon i denne regionen. Eksempelvis blir 19,1 prosent av dyrkaarealet i Tolga kommune drevet økologisk. Til tross for at store deler av

Det er store markedsmuligheter i honningproduksjonen. Foto: Eli Åsen

Innlandet har gode naturgitte forhold for kornproduksjon, har det vært utfordrende å få noe omfang av økologisk kornproduksjon i regionen.

3.4 Trender og scenarier

3.4.1 Trender

Ruralis utførte i 2018 undersøkelsen «Trender i norsk landbruk 2018 – Hedmark og Oppland» i samarbeid med Rådhuset Vingelen der følgende områder var hovedtema:

1. Økonomi og investeringer
2. Framtidstro og generasjonsskifte
3. Verdiskaping og framtidig landbruksproduksjon
4. Tilleggsnæringer
5. Leiejord

Trendundersøkelsen oppsummerer med at:

- Innlandsbonden ønsker å satse; økonomien har hatt en positiv utvikling over lengre tid, og mange vil øke produksjonen og produktivt areal.
- Det blir behov for mer dyrka areal i åra framover.
- En stor andel utnytter gårdens ressurser gjennom tilleggsnæringer.
- Bøndene i Innlandet er verdiskapere og samfunnsbyggere.

Trendundersøkelsen viser at Innlandsbonden over tid har hatt en positiv utvikling, og mange har tro på at den positive trenden vil fortsette. Mange av analysene i rapporten er gjort på regionnivå, og en ser at det er til dels store forskjeller mellom regionene i Innlandet. Noen regioner har større utfordringer enn andre, spesielt når det gjelder rekruttering og framtidstro. De største

brukene har i størst grad opplevd positiv økonomisk utvikling. Mjølkeprodusentene har gjort de største investeringene de siste fem årene, og har de største investeringsplanene framover. Trendundersøkelsen viser at 39 prosent av bøndene i Hedmark leier jord og 31 prosent av bøndene i Oppland.

Hele to av tre gårdbrukere i Innlandet vil anbefale barna å ta over gården etter seg. Likevel er det mange som ikke vet om noen av dem kommer til å overta, eller som ikke har noen klare arvtagere. Førti prosent av Innlandsbøndene sier at det er «lite sannsynlig» eller «usannsynlig» at noen i familien vil ta over gården. Det er på Hadeland de fleste vil anbefale barn/familie å overta (83 %), mens det er færrest i Glåmdalen (58 %) og Valdres (61 %).

I Innlandet er det få bønder som mener at de har «alt for stor» gjeld i forhold til driften på bruket. De aller fleste betrakter gjelden som middels eller liten. Dette kan ha sammenheng med forholdsvis lave investeringer hos gjennomsnittsbonden i Innlandet. I Valdres oppgir en tredjedel av de spurte at de ikke har gjeld.

Innlandsbonden har perspektiver utover egen gård. Gjennom undersøkelsen ser vi blant annet at bøndene ønsker at norsk landbruk framover i enda større grad skal prioritere trygge, norske matvarer, bosetting i distriktene, sikring av matvareberedskapen og matproduksjon over hele landet.

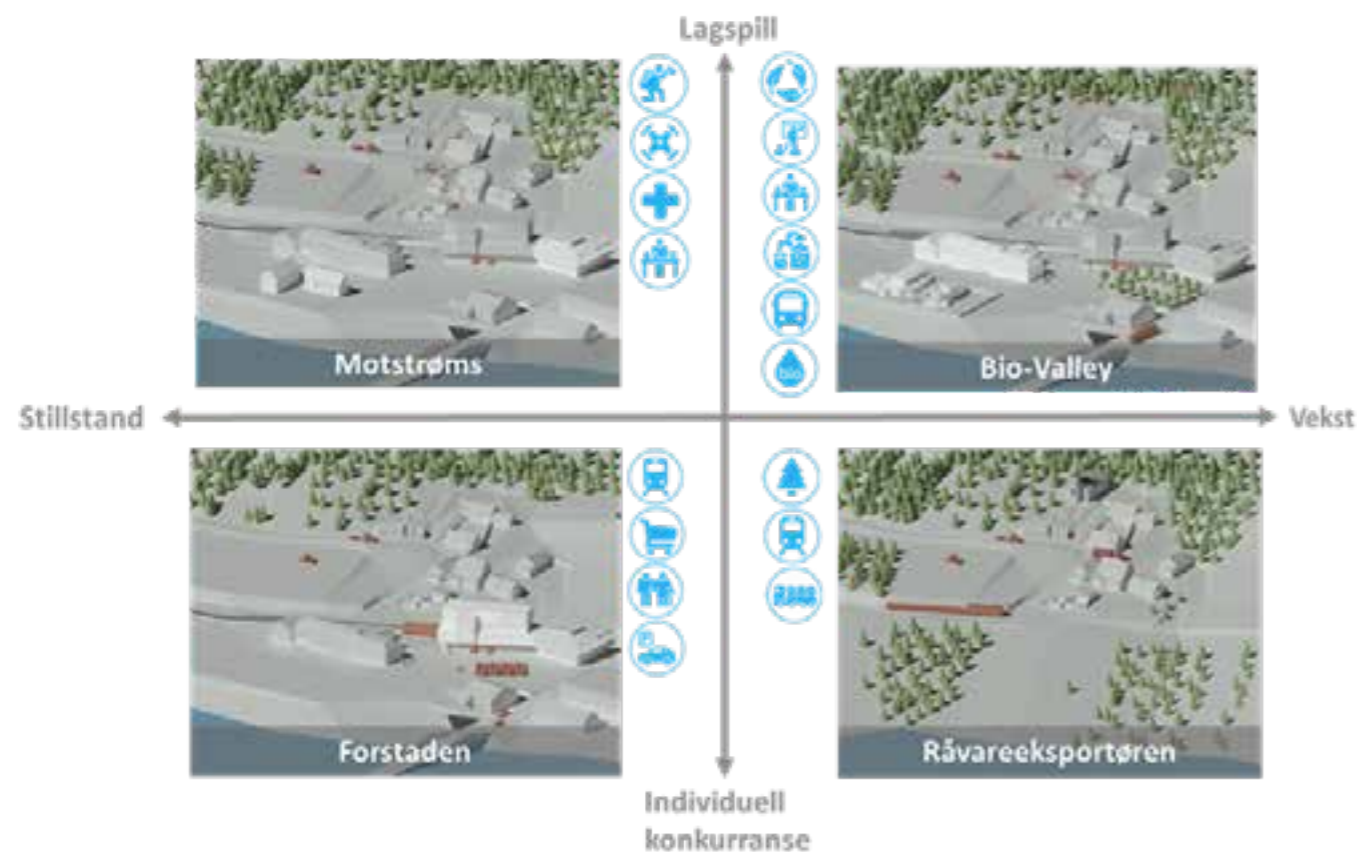
Det drives tilleggsnæringer på nærmere sytti prosent av gårdene i Hedmark og Oppland. Tilleggsnæringer gir i mange tilfeller et betydelig bidrag til økonomien i gårdsdriften. Gårdbrukere i alle produksjonstyper og aldersgrupper driver med tilleggsnæringer.

Ku på utmarksbeite i Smådalen i Lom. Foto: Ragnhild Sjurgard

3.4.2 Scenarier for utvikling av bioøkonomien

Figur 10: Mulige utfall for bioøkonomien i Innlandet ut fra sentrale utviklingstrekk (SINTEF-rapport 2018:01161).

Innlandet er regionen i Norge med mest landbaserte bioressurser og har en klar ambisjon om å bli Norges bioøkonomiregion. Gjennom bioøkonomistrategien for Innlandet 2017–2024 har SINTEF gjennomført mulighetsstudiet «Gull i grønne skoger? Analyse av muligheter innen bioøkonomi i Innlandet 2050» (SINTEF rapportnr. 2018:01161). Rapporten anslår at potensialet i de grønne næringene i Innlandet i scenariet Bio-Valley kan gi en økt verdiskaping på 20 milliarder kroner og 25 000 arbeidsplasser.

Mulighetsstudiet ble gjennomført ved at et utvalg nøkkelaktører fra bioøkonomien i Innlandet bidro i en scenarioprosess som endte opp med å utvikle fire scenarier. De fire scenariene mot 2050 illustrerer ulike utviklingsløp for bioøkonomien i Innlandet avhengig av utfallet på to sentrale og usikre drivkrefter; markedsutviklingen og om Innlandet lykkes i å styre og koordinere innsatsen for å utvikle egen bioøkonomi. For hvert scenario har SINTEF kvantifisert potensialet for verdiskaping og sysselsetting, i tillegg til anslag for klimaeffekter.

«Forstaden» tegner et bilde av en region med lav vekst i sysselsetting og verdiskaping innenfor bioøkonominæringene og en økt utpendling til blant annet hovedstadsregionen. I dette scenariet

er det ingen nasjonal satsing på bioøkonomi. Dette fører til lite forskning og innovasjon innenfor bioøkonominæringene, og bioøkonomien blir basert på global etterspørsel. Scenariet ligner nærmest SSBs framskrivinger for norsk økonomi og beskriver en situasjon hvor Innlandet er preget av fraflytting, med uttak av områdene med pendleravstand til hovedstaden.

«Råvareeksportøren» beskriver en bioøkonomi i Innlandet styrt av det stadig økende globale markedet for bioprodukter, og regionen har fått rollen som råvareprodusent og -eksportør. Etterspørselen er høy, men høyverdiutnyttelsen av bioressursene gjøres utenfor regionen. Innlandets befolkning vokser, men gjennomsnittlig utdanningsnivå holder seg lavt. Fagmiljøene og forskningsaktiviteten befinner seg utenfor regionen.

«Motstrøms»-scenariet viser en bioøkonomi båret av nisjeprodukter og uten noen nasjonal satsing på bioøkonomi. Utfallet blir en fragmentert etablering av nasjonale og globale bio-entreprenører spredt rundt om i regionen med utvikling av høyverdiprodukter basert på innovasjon og forskning.

«Bio-Valley» beskriver en koordinert innsats fra både myndigheter og næringsliv og er det mest optimistiske alternativet.

Dette skaper en boom i Innlandet, med store ringvirkninger på tvers av sektorer og næringer i regionen og nasjonalt. Her vil regionene tiltrekke seg høyt utdannede innflyttere og det etableres selskaper som representerer alle deler av verdikjeden. Alle forutsetninger for å øke produksjonen og etablere bio-baserte næringer i regionen er til stede. Sammenlignet med en ren framskrivning fram til 2050 vil dette scenariet føre til en vekst i samlet sysselsetting og verdiskaping med 14 prosent.

Scenariene er ikke prognoser for ønskede eller sannsynlige framtid, men er fortellinger om hva som kan skje. Scenariene viser at framtida ikke er gitt, og at det derfor er viktig å være bevisst i sine valg i forbindelse med langsiktig planlegging og strategisk arbeid.

3.5 utfordringer

Innspillsrunden viste de ulike utfordringer som landbruket i Innlandet står overfor. Regionen består av flat-, fjell- og

dalbygder med ulik topografi, vekstforhold, avstand til marked og særlige behov. Dette fordrer et virkemiddelapparat og økonomiske tilskuddsordninger som ivaretar dette på en best mulig måte og i tråd med intensjonene til Regionalt bygdeutviklingsprogram.

3.5.1 Jordvern

Innlandet er en stor og viktig jordbruksregion, med mye gode jordbruksarealer. Det er imidlertid en utfordring at mye av den beste matjorda ligger rundt tettsteder og byer der befolkningsveksten er størst. Behovet for boligutbygging, industri- og næringsutvikling i disse områdene kommer derfor ofte i konflikt med et fortsatt ønske om å bruke disse arealene til fortsatt å dyrke mat. I tillegg vil flere, store nasjonale samferdselsutbygginger i årene som kommer gå gjennom viktige jordbruksområder i Innlandet, mange med arealer godt egnet for matkorn. Dette gjelder både dobbeltspor på Dovrebanen og utbygging av blant andre E6, E16 og riksveg 25/3.

Store nasjonale samferdselsutbygginger går gjennom viktige jordbruksområder i Innlandet. Foto: Astrid Øversveen

3.5.2 Markedssituasjonen

En betydelig utfordring i jordbruket er markedssituasjonen og at det per i dag er markedsdekning innen de fleste husdyrproduksjoner (kjøtt og mjølk). Dette kom også tydelig fram i innspillmøtene der det ble fokusert mer på kvalitet enn volum, og at man må sikre små og mellomstore bruk. For produksjoner uten mottakspålegg er nærhet til mottaksanlegg viktig. Eksempelvis er og har Norturas kyllingslakteri i Elverum vært viktig for å beholde kyllingproduksjonen i regionen. Innen grønnsaksproduksjonen er Mjøsgrønt på Stange, Toten løkpakkeri, Toten Potetpakkeri og Hvebergsmoen Potetpakkeri eksempler på mottaksanlegg som er viktige for grønnsaksmiljøet og -produksjonen i disse områdene. For skogbruket har nærhet til Sverige betydd mye for aktiviteten de siste årene. Karlstad-området er en stor avtaker av massevirke fra Innlandet, og det går flere tømmertog i døgnet fra våre tømmerterminaler og over grensa til Sverige. Honningproduksjon skiller seg ut blant mange produksjoner, siden en her ser at en stor andel av forbruket må dekkes av import.

3.5.3 Arealbruk

Det er et ønske om økt produksjon av korn, grønnsaker, frukt og bær. I tillegg til at mye av den beste matjorda som er egnet til disse produksjonene ligger rundt tettsteder og byer der

befolkningsveksten er størst og dermed mest utsatt for nedbygging, ser en også at det har vært en økning i grovfôrbaserte husdyrproduksjoner på slike arealer. Særlig har det vært en økning i ammekuproduksjon i slike områder de siste årene. Samtidig har det vært en nedgang i grovfôrbaserte husdyrproduksjoner i grasområder hvor det er begrensede muligheter til andre produksjoner. I disse områdene går marginale arealer ut av drift.

3.5.4 Infrastruktur

Det er et mål om økt hogst i skogbruket, men tilstandsrapportene fra Hedmark og Oppland viser at mange veier er for dårlige til dagens bilpark (rapportene «Registrering av skogbilveier i Oppland, 2012–2013» og «Tilstandsregistrering av skogbilveier i Hedmark 2015»). Regjeringen har også et mål om å doble godskapasiteten på jernbane innen 2020, og dit er det langt fram. Det er avgjørende for skogbruket i Innlandet at man får en infrastruktur som gir konkurransedyktig tømmertransport på bil og jernbane.

3.5.5 Rovvilt

Innlandet er den eneste regionen i landet som har bestandsmål for alle de store rovdirene brunbjørn, gaupe, jerv, kongeørn og

ulv. Dette påvirker landbruket i regionen, i større eller mindre grad avhengig hvor i Innlandet man holder til. Særlig har dette påvirket sauenæringa i og i nærheten av forvaltningsområdet for ulv.

3.6 Muligheter

Som et nasjonalt tyngdepunkt for produksjon og foredling av både råvarer og kunnskap er landbruket i Innlandet sterkt og har et godt grunnlag for å møte framtida.

Dette er Innlandets strategiske fortinn:

3.6.1 Komplette verdikjeder

Innlandet har komplette verdikjeder innen jord- og skogbruk med en verdiskaping på 10 milliarder kroner årlig, det vil si om lag 8 prosent av samlet verdiskaping i regionen. Dette gir grunnlag for hele 23 000 arbeidsplasser tilsvarende 13 prosent av samlet sysselsetting. Videre har Innlandet en betydelig landbruksbasert videreføring innen blant annet lokalmat, reiseliv og opplevelser som er viktige og har potensiale i mange av regionene.

3.6.2 Ressursgrunnlag

Innlandet er landets største landbruksregion med 20 prosent av landets jordbruksareal og vi har det største nydyrkingspotensialet i landet. Dessuten har regionen 30 prosent av landets produktive skogbruksareal. Innlandsskogbruket står for 40 prosent av den årlige hogsten i Norge, og vi hogger mellom 60 og 75 prosent av tilveksten på 6,5 millioner kubikkmeter.

3.6.3 Markedstilgang og infrastruktur

Plassering nær de mest befolkningsrike områdene i Norge gjør at vi har tilgang til store og interessante markeder. Skogsbilvegene er under stadig utbedring og det er stor aktivitet i den offentlige vegbyggingen i Innlandet, noe som gjør veien fra produsent til forbruker enda kortere.

3.6.4 Kompetanse

Innlandet har sterke kompetansemiljøer innen FoU (eks: NCE Raufoss og NCE Heidner Biocluster), rådgivning, forvaltning, videreføring, lokalmat og reiseliv. Vi har grønn kunnskapsproduksjon på alle nivå med til sammen sju landbruksfaglige læresteder og er et nasjonalt tyngdepunkt innen husdyravl og genetik.

Innlandet har komplette verdikjeder innen jord- og skogbruk som gir grunnlag for 23 000 arbeidsplasser. Her fra Nortura Rudshøgda.. Foto: Nortura

Innlandet har grønn kunnskapsproduksjon på alle nivå. Her fra markvandring med NLR Innlandet på Blæstad. Foto: Åsmund A. Langeland

3.6.5 Sterke produsentmiljøer

Et sterkt landbruk er avhengig av dyktige produsenter i ulike produksjoner og disse har vi i Innlandet. Av landets 38000 søkere om produksjonstilllegg i 2017 er 7 300 fra Hedmark og Oppland (19 %). Lokale mottaksapparat er viktige for å opprettholde et aktivt produsentmiljø.

I tillegg har landbruket stort sett en solid posisjon i bevisstheden lokalt og regionalt, både hos politikere, næringsliv og lokal-samfunnet for øvrig.

3.6.6 Presisjonslandbruket

Det er gode muligheter for landbruket å bli mer lønnsomt, produktivt, klimavennlig og miljøvennlig gjennom aktivt å ta i bruk ny teknologi og optimalisere bruken av innsatsfaktorer til hver enkelt plante eller dyr. Redusert bruk av antibiotika og plantevernmidler i landbruket er viktig for å unngå at bakterier, skadedyr, ugras og sopp blir resistente. Innlandet har miljøer som jobber aktivt med presisjonslandbruk, blant annet NIBIOs senter for presisjonsjordbruk på Apelsvoll og EDEL-programmet til Mjøsen Skog og Glommen Skog. Dette gir gode muligheter for at Innlandslandbruket aktivt kan ta del i utviklingen i presisjonslandbruket.

3.6.7 Urbant og bynært landbruk

I og rundt alle byene i Innlandet er det urbant og bynært landbruk. Dette gir muligheter til å levere varer og tjenester direkte til byens befolkning. Samtidig kan bynært landbruk bidra til kunnskapsutveksling og nettverksbygging mellom landbruket og bybefolkningen. Det bynære landbruket skjøtter gjennom beiting, åkerdrift og skogsdrift et viktig kulturlandskap som ofte

er rekreasjons- og turområder for befolkningen. Aktiv mat- og tjenesteproduksjon i det bynære landbruket bidrar til å holde arealene i bruk til landbruksformål og bidrar gjennom dette til å verne om matjord.

Urbant landbruk gir også muligheter til blant annet parsellhager og andelslandbruk og kan være et viktig bidrag til en miljøvennlig byutvikling, byens kulturlandskap, grønne lunger og for utdannings-, integrerings-, helse- og sosialsektoren.

3.6.8 Fjellandbruk

Landbruket i fjellområder byr på helt spesielle verdier og store utmarksressurser, og har et stort potensial når det gjelder produksjon av mat med lokalt særpreg, landbruksbasert reiseliv og opplevelsesaktiviteter. Samtidig er det en utfordring med effektiv matproduksjon da driftsenhetene er små, dårlig arronderte og har oftere brattlente arealer. I Sør-Norge er fjellkommuner definert som kommuner der minst 50 prosent av arealet er over 700 meter over havet. Innlandet har tjuvfem kommuner som omfattes av fjellkommunebegrepet. Fjellandbruks-satsingen har vært viktig for økt verdiskaping og for å opprettholde/øke produksjonen.

3.6.9 Aktiv seterdrift

Innlandet har Norges mest aktive seterområder i Valdres, Midt- og Nord-Gudbrandsdal og Nord-Østerdal. Dette betyr mye for bosetting, verdiskaping og livskraftige bygdesamfunn i dal- og fjellbygdene, men det er også viktig for å utnytte ressursgrunnlaget i disse regionene. Aktiv seterdrift gir store muligheter innen lokalmat og landbruksbaserte opplevelsesnæringer.

Kua på veg inn til mjølkning etter en dag på frodig beite i Tolga. Foto: Vegard Urset

4. Føringer og synergier

Regionalt bygdeutviklingsprogram består av tre delprogrammer. I henhold til oppdraget skal det utarbeides en samlet, overordnet strategi i de regionale bygdeutviklingsprogrammene i hver region der potensielle synergier mellom de ulike aktivitetene/programmene skal synliggjøres. Formålet er å styrke og samordne det regionale miljø-, klima- og næringsarbeidet. Dette skal bidra til økt mobilisering av lokale ressurser og økt verdiskaping og konkurransekraft for næringen.

4.1 Relevante regionale strategier og planer

Landbruk og landbruksbasert næringsutvikling er viktig i Hedmark og Oppland. En rekke av de større og mest relevante planene og planverket med grenseflate mot Regionalt bygdeutviklingsprogram, har derfor til felles at det regionale partnerskapet allerede er involvert direkte eller indirekte. Ikke minst utgjør Bioøkonomistrategien for Innlandet en viktig felles plattform.

Relevante regionale strategier og planer er:

- «Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017 – 2024». Er et samarbeid mellom fylkesmennene og fylkeskommunene i Innlandet og det mest sentrale dokumentet i arbeidet med grønn verdiskaping i Innlandet. Kopling mot øvrige aktører i landbruket vil skje i styringsgruppe og i et framtidig landbruksforum for Innlandet.

- «Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland 2013 – 2016». Skal rulleres som del av arbeidet med bioøkonomistrategien.
- «Regional plan for kompetanse og arbeidskraft 2019 – 2030». Skal vedtas av Hedmark fylkesting i 2019.
- «Regional plan for verdiskaping, Oppland». Vedtatt i fylkestinget april 2018.
- «Regional plan for samferdsel, Oppland». Vedtatt i fylkestinget april 2018.
- «Regional plan for kompetanse, Oppland». Vedtatt i fylkestinget april 2018.
- «Regional plan for opplevelsesnæringer i Hedmark (2012 – 2019)».
- «Strategi for forskning, utvikling og innovasjon i Hedmark og Oppland 2017 – 2020».
- «Handlingsplan for Inn på tunet i Oppland 2015 – 2017».
- «Handlingsplan for Inn på tunet i Hedmark 2015 – 2017».
- «Økt virkestransport på jernbane». Utredning til Landbruks- og matdepartementet og Samferdselsdepartementet (2010).

Foto: Ellen Nordrum Brøste

4.2 Føringer og rammer for delprogrammene

4.2.1 Regionalt næringsprogram (RNP)

Programmet styrer bruken av Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene) på et strategisk nivå, samt midlene til Utredning- og tilrettelegging (UT-midlene), ut fra lokale/regionale mål og prioriteringer.

annet skal små og mellomstore bruk prioriteres ved tildeling av støtte. For Innlandets del, som en betydelig grovfôrregion, er det verdt å merke seg at innen mjølkeproduksjon skal midlene prioriteres til fornying av 15–30-kyrsfjøs.

Oppdraget gir detaljføringer for investerings- og bedriftsutviklingsmidlene, som forvaltes av Innovasjon Norge. Blant

Midler knyttet til Regionalt næringsprogram (RNP)	Oppland	Hedmark
Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (BU-midler)	48,30 mill. kroner	41,80 mill. kroner
Utrednings- og tilretteleggingsmidler (UT-midler)	3,92 mill. kroner	3,40 mill. kroner
SUM BU-MIDLER	52,22 mill. kroner	45,20 mill. kroner

Tabell 5: Rammene i Regionalt næringsprogram i 2019 for Innlandet

4.2.2 Regionalt miljøprogram (RMP)

Programmet omtaler bruken av de regionale og kommunale miljø- og klimavirkemidlene i jordbruket, med formål å løse regionale miljø-/klimautfordringer ut fra lokale/regionale mål og prioriteringer og styrer bruken av Regionale miljøtilskudd (1. rad i tabell 6) og gir føringer for bruken av midler til Spesielle miljøtiltak i jordbruket (2. rad i tabell 6).

Regionale og kommunale klima- og miljøvirkemidler omtalt i RMP	Oppland	Hedmark
Regionale miljøtilskudd	63,00 mill. kroner	48,80 mill. kroner
Spesielle miljøtiltak i jordbruket, «SMIL» (totalrammen fordeles på kommunene)	7,30 mill. kroner	8,50 mill. kroner
Klima- og miljøprogrammet	0,50 mill. kroner	0,80 mill. kroner
Tilskudd til drenering av jordbruksjord	2,00 mill. kroner	2,00 mill. kroner
Tilskudd til tiltak i beiteområder	1,80 mill. kroner	1,50 mill. kroner
Utvalgte kulturlandskap	2,70 mill. kroner	2,50 mill. kroner
SUM RMP-MIDLER	77,30 mill. kroner	64,10 mill. kroner

Tabell 6: Rammene i 2019 for regionale og kommunale klima- og miljøvirkemidler omtalt i RMP

4.2.4 Regionalt skog- og klimaprogram (RSK)

Programmet styrer tilskudd til skogsbruksplanlegging med miljøregistrering og tilskudd til skogsveger, ut fra regionale prioriteringer og sentralt fastsatt forskrifter. Programmet skal bidra til å forsterke skogens positive verdiskapings- og klimabidrag gjennom aktivt og bærekraftig skogbruk.

Midler knyttet til Regionalt skog- og klimaprogram (RSK)	Oppland	Hedmark
Tilskudd til skogsveger og taubane (NMSK)	10,00 mill. kroner	12,50 mill. kroner
Tilskudd til skogsbruksplanlegging og miljøregistrering	2,00 mill. kroner	2,25 mill. kroner
SUM RSK-MIDLER	12,00 mill. kroner	14,75 mill. kroner

Tabell 7: Rammene i Regionalt skog- og klimaprogram i 2019 for Innlandet

Ungskogpleie.
Foto: Berit Sanness

4.3 Synergier

Potensielle synergier mellom de ulike aktivitetene/programmene skal synliggjøres. Formålet er å styrke og samordne det regionale miljø-, klima- og næringsarbeidet. Selv om delprogrammene til dels har forskjellig innretning og omfang, så er det potensielt flere synergier som kan hentes ut av at de utarbeides i fellesskap og med en felles overordnet strategi (Regionalt bygdeutviklingsprogram).

I det følgende er det beskrevet noen synergier som kan hentes ut av å samle de tre delprogrammene i et felles program:

1) Felles fokusområder

Gjennom felles prosess og at delprogrammene er samlet i ett program har det blitt dratt opp fokusområder som gjelder for hele Innlandslandbruket. Økt verdiskaping, lønnsomhet, klimatilpasning, kvalitetsproduksjon, bærekraft, landbruk over hele fylket og satsing på små og mellomstore bruk er eksempler på overordnede temaer som er dratt opp som viktige områder. Innenfor det regionale handlingsrommet har en forsøkt å prioritere virkemidlene slik at de bygger opp under disse overordnede fokusområdene.

2) Felles prosess og organisering

Delprogrammene har felles styringsgruppe som skal sørge for å se helheten mellom programmene, dra opp overordnede satsinger og trekke ut synergier, samt bidra til å redusere antall fora hvor til dels flere av de samme aktørene hadde behov å delta i.

3) Skogsbilveger og utmarksbaserte opplevelsesnæringer

Flere og bedre skogsbilveger gjennom tilskudd i Regionalt skog- og klimaprogram kan gjennom økt tilgjengelighet til utmarka legge til rette for flere utmarksbaserte opplevelsesnæringer, som er ett av satsingsområdene innenfor landbruksbaserte næringer.

4) Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel og satellittlagre

Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel utløser økt interesse for satellittlagre til husdyrgjødsel og dermed en etterpørsel av investerings- og bedriftsutviklingsmidler til slike lagre.

5) Aktiv seterdrift og lokalmat/reiseliv

Ved å stimulere til aktiv setring gjennom tilskudd i Regionalt miljøprogram kan det bidra til at flere finner grunnlag for å utnytte ressursen som setra utgjør til landbruksbaserte næringer, som for eksempel serveringsvirksomhet, lokal foredling, opplevelsesnæring eller overnattingstilbud. Dermed kan de nyttiggjøre seg virkemidler i Regionalt næringsprogram.

6) Små og mellomstore bruk

Flere av tilskuddsordningene i Regionalt næringsprogram og Regionalt miljøprogram er for programperioden innrettet med formål å styrke små og mellomstore bruk. Eksempelvis tilskudd til drift av bratt areal i Regionalt miljøprogram og en prioritering av investerings- og bedriftsutviklingsmidlene til slike bruk (bl.a. er ombygging til løsdreiftsfjøs for 15–30-kyrsfjøs prioritert).

7) Beitebruk

Regionalt miljøprogram har flere ordninger som stimulerer til beitebruk, mens det gjennom utrednings- og tilretteleggingsmidlene i Regionalt næringsprogram er muligheter for å gi tilskudd til prosjekter som bidrar til økt beitebruk (for eksempel beiteorganisering, beitebruksplaner og kartlegginger). Bruken av disse midlene kan samlet sett bidra til opprettholdt og økt beitebruk

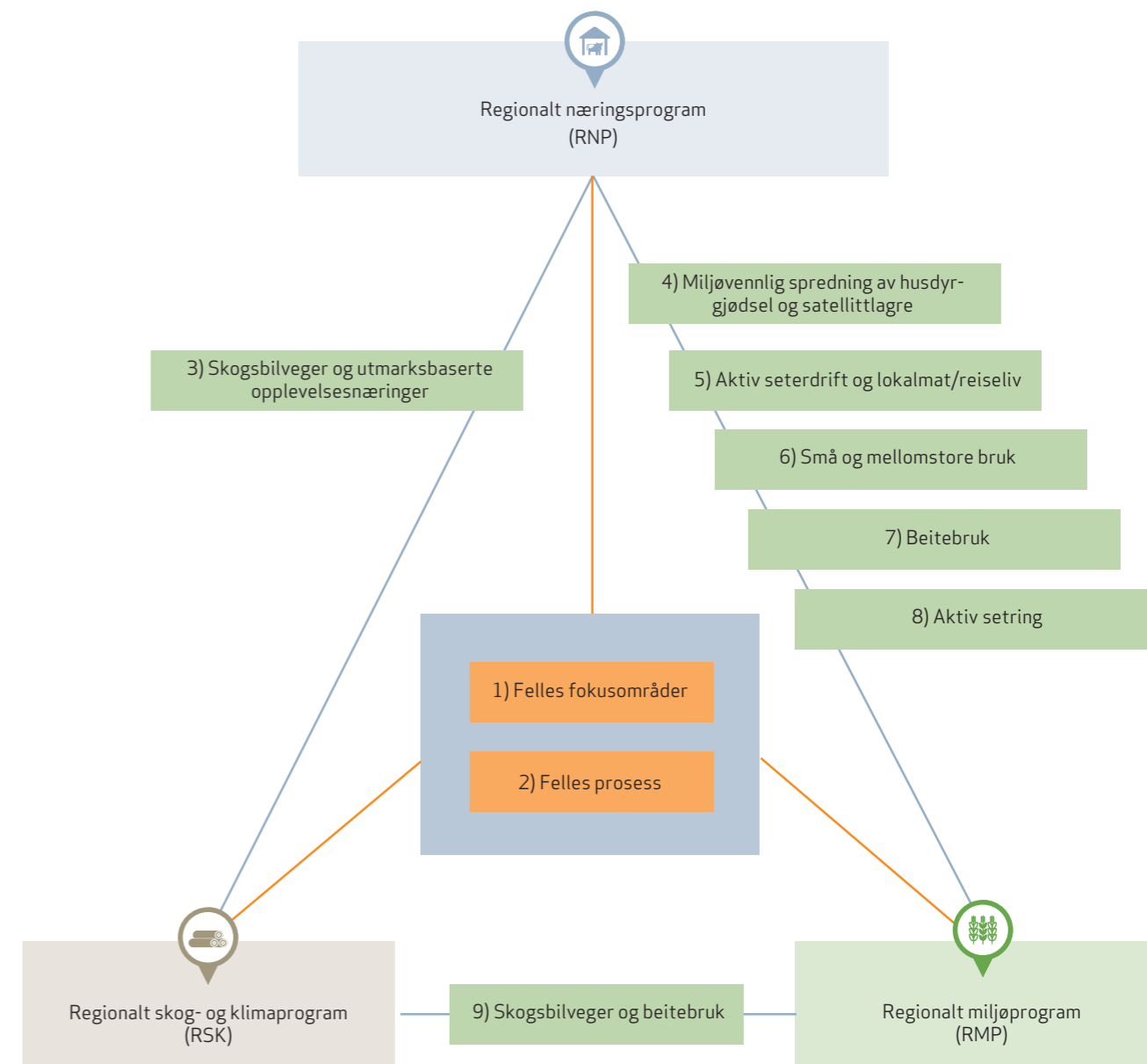
8) Setring

I Regionalt næringsprogram er driftsbygninger til aktiv setring gitt førsteprioritet, mens Regionalt miljøprogram har tilskudd til mjølkeproduksjon på seter. Til sammen kan disse midlene bidra til at flere velger å fortsette med aktiv setring.

9) Skogsbilveger og beitebruk

Tilskuddsordninger i Regionalt skog- og klimaprogram med bedre skogsbilveger kan lette tilgjengelighet for tilsyn og sankning av beitedyr til beste for beitenæringa. Dette kan også være beredskapsmessig viktig med tanke på både rovvilt og brann.

De potensielle synergiene er forsøkt systematisert og illustrert i skissen på neste side.

Figur 11: Potensielle synergier mellom programmene.

Tresking i Stange.
Foto: Karoline F. Vold

Foto: Berit Sannes

5. Vedlegg

1) Verdiskaping

Tabell 8: Verdiskaping i jordbruket (bruttoproduct) inndelt etter regioner i Hedmark (ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016)

	Glåmdalen	Hedmarken	Sør-Østerdal	Nord-Østerdal	Hedmark
Melk, geit	0,0	0,6	2,2	6,0	8,9
Melk, storfe	18,2	133,6	46,7	220,8	419,4
Ammekyr	30,3	55,0	17,0	24,7	127,0
Ensidig korn	216,6	168,9	26,1	3,5	415,1
Fjørfekjøtt	20,0	69,1	7,7	12,2	109,0
Svinehold	31,6	104,2	5,2	0,0	141,0
Eggproduksjon	9,4	30,3	7,0	3,6	50,2
Potet	158,0	40,9	25,1	14,1	238,2
Sauehold	6,7	29,5	14,6	69,5	120,3
Grønnsaker, friland	9,6	31,6	0,0	0,1	41,2
Veksthus, grønnsaker	1,8	20,3	0,1	0,1	22,3
Frukt og bær	2,4	35,5	8,7	0,1	46,6
Birøkt	0,9	2,5	0,3	0,2	3,9
Pelsdyr	0,0	13,6	0,3	9,8	23,7
SUM	505,6	735,7	160,9	364,6	1 766,8

Kilde: Østlandsforskning sine egne beregninger på grunnlag av data fra Landbruksdirektoratet og NIBIO.

Foto: pexels.com

Tabell 9: Verdiskaping i jordbruket (bruttoproduct) inndelt etter regioner i Oppland (ØF-rapportene 9/2016 og 10/2016)

	Nord-Gudbrandsdal	Midt-Gudbrandsdal	Lillehammer-regionen	Gjøvik-regionen	Valdres	Hadeland	Oppland
Melk, storfe	255,2	127,2	140,2	170,9	163,1	36,5	893,2
Sauehold	65,4	56,8	36,5	54,0	37,4	15,8	266,0
Ammekyr	24,4	25,6	30,7	40,5	17,6	25,9	165,7
Korn	3,9	4,0	3,7	80,4	1,0	36,8	129,8
Svinehold	24,3	11,3	4,8	30,7	0,4	7,6	79,1
Grønnsaker, friland	0,2	-	0,0	55,2	0,2	0,7	56,2
Potet	7,3	0,3	0,1	31,1	0,4	12,7	51,9
Frukt og bær	0,0	1,6	0,2	20,4	0,6	17,9	40,7
Melk, geit	6,0	7,0	0,5	0,1	8,7	-	22,3
Pelsdyr	0,8	3,0	0,3	12,6	5,1	-	21,9
Eggprod.	0,8	2,0	0,0	14,1	0,4	2,9	20,2
Veksthus, grønnsak	0,0	1,1	0,1	3,3	0,0	2,2	6,7
Fjørfekjøtt	0,0	-	0,9	3,0	-	0,9	4,7
Birøkt	-	-	0,3	0,9	0,1	0,7	2,0
SUM	389,4	239,9	218,2	517,2	235,0	160,6	1760,3

Kilde: Østlandsforskning sine egne beregninger på grunnlag av data fra Landbruksdirektoratet og NIBIO.

2) Sentrale innspill fra regionmøtene

- Sikre små og mellomstore bruk, samt «mangesyleriet».
- Med markedsdekning i de fleste produksjoner må oppmerksomheten i større grad rettes mot kvalitet
- Produksjonen må i størst mulig grad skje på norske ressurser
- Økt verdiskaping
- Tilleggsnæringer viktige
- Klimatilpassing
- Prioritere korn-, frukt- og grønnsaksproduksjon på de arealer som er egnet for dette
- Produsentklynger er viktig
- Mjølkeproduksjon og beitenæring er bærebjelken i fjell- og dalbygdene
- Nydyrking, drenering, beiting og god agronomi er gjengangere i innspillene
- Modernisering av driftsapparat framfor volumdrivende prosjekter
- Produksjon som samsvarer med gardens ressursgrunnlag
- Åpne for regionalisering av virkemidler (for å sikre utvikling i hele Innlandet og ta hensyn til regionale forskjeller)
- Skogbruket; God infrastruktur er avgjørende i skogbruket
- Utfordrende med flytting av vegmidler
- Synspunkter på opplegget for skogbruksplan med miljøregistreringer
- Oppfordrer til å være offensive klimatilpassere (biogass, presisjonsjordbruk, ny teknologi, sikre god jordkvalitet/-struktur)
- Rekruttering og kompetanseheving er viktig både innen jord- og skogbruk

Se det enkelte delprogram for innspillene til hver av disse.

Kornåker, Hamar. Foto: Vegard Urset

REGIONALT NÆRINGSPROGRAM (RNP) FOR INNLANDET 2019-2022

Innledning/sammendrag

Regionalt næringsprogram (RNP) er en oppfølging av den nasjonale landbrukspolitikken og et delprogram i Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU). Programmet styrer bruken av Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene) på et strategisk nivå og gir føringer for bruken av Utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midlene).

Volumproduksjon i det tradisjonelle landbruket utgjør bærebjelken i landbruket i Innlandet og er fundamentet for næringsmiddelindustrien. En satsing på volumproduksjonene er avgjørende for videre utvikling i regionen, og er også viktig for å nå nasjonale mål.

Grovfôrbaserte husdyrproduksjoner er prioritert ved bruken av IBU-midlene da dette er kostnadskrevende produksjoner, og fordi driftsapparatet på mange av disse brukene har et stort moderniseringsbehov. Videre er de grovfôrbaserte husdyrproduksjonene bærebjelken i flere regioner i Innlandet. Det er derfor avgjørende at det fortsatt satses og drives videre innenfor disse produksjonene. Investeringsvirkemidler til kornproduksjon og frukt-, grønt- og veksthusnæringen prioriteres høyere i dette programmet sammenlignet med forrige program. Dette skyldes både at det er markedsmuligheter i disse produksjonene, og at noen av de siste sesongene har vist at det er behov for større tørke- og lagerkapasitet innen kornproduksjon og vanningsanlegg generelt i planteproduksjonen.

For å sikre verdiskaping, sysselsetting og bruk av dyrka mark i hele Innlandet er det åpnet for en sterkere prioritering av investeringsmidler til produsenter i kommuner med særskilte utfordringer.

Landbruksbaserte næringer er viktige for økt verdiskaping og økt utnyttelse av gårdens ressurser. De er også viktig i arbeidet med å bygge Matnasjonen Norge. Det er derfor avsatt en andel av IBU-midlene til landbruksbasert næringsutvikling. Innen disse næringene er det gårdens ressurser og brukerens interesser og kompetanse som er avgjørende for om et prosjekt lykkes. De nyskapende ideene passer ikke nødvendigvis inn i en tradisjonell kategori. Det er derfor ikke gjort en tydelig prioritering av IBU-midlene øremerket landbruksbasert næringsutvikling, men det er pekt på områder som uansett er gjenstand for nasjonal oppmerksomhet, dvs. lokalmat, landbruksbasert reiseliv, Inn på tunet, bioenergi og bruk av tre i driftsbygninger. Innen de landbruksbaserte næringene er fellestiltak og -satsinger avgjørende for at en del lykkes. Gode fellesprosjekter mellom flere aktører vil derfor bli prioritert for støtte gjennom utrednings- og tilretteleggingsmidlene.

Utrednings- og tilretteleggingsmidlene skal primært rette seg mot ikke-materielle tiltak tidlig i verdikjeden og tiltak som møter regionale utfordringer og muligheter.

Skinkehotellet til Stølsvidda i Valdres. Foto: Yngve Ask, Scanout

innhold

1	Bakgrunn	5
1.1	Oppdrag og føringer	5
1.1.1	Oppdrag	5
1.1.2	Føringer	5
1.2	Status	6
1.2.1	Muligheter	6
1.2.2	Utfordringer	6
1.2.3	Utviklingstrekk	7
1.3	Innspill om næringsutviklingsarbeidet i Innlandslandbruket	16
2	Prioriteringer og kriterier	17
2.1	Kriterier for tildeling av Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket	17
2.1.1	Næringsmessig fordeling	18
2.1.2	Produksjonsmessig prioritering	18
2.1.3	Regioner med særskilte utfordringer	19
2.1.4	Særskilte premieringer innen tradisjonelt landbruk	19
2.1.5	Særskilte satsinger	20
2.1.6	Prioritering blant landbruksbaserte næringer	20
2.1.7	Andre hensyn	20
2.2	Føringer for bruken av Utrednings- og tilretteleggingsmidlene	20
2.2.1	Prioriterte typer prosjekter	21
2.2.2	Øvrige føringer	21
2.3	RK/RULL-midler	22
2.4	Oppfølging av programmet	22
2.4.1	Særskilte fellessatsinger	22
2.4.2	Årlige oppfølgingsmøter	22
3	Vedlegg	24

Hovedmål:

Landbruket i Innlandet skal utvikle matproduksjonen i takt med etterspørselen og befolkningsøkningen, samt øke omfanget og verdiskapingen innen landbruksbaserte næringer. Produksjonen bør skje med utgangspunkt i innenlandsk areal- og ressursgrunnlag.

Virkemiddel	Tiltak	Prioritering	Bygger opp under strategi i RBU
Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene)	Næringsmessig fordeling	80% til tradisjonelt landbruk. 20% til landbruksbaserte næringer.	<ul style="list-style-type: none"> • Gi muligheter for næringsutøvere som vil satse både innenfor tradisjonelle og landbruksbaserte næringer.
	Prioritering mellom produksjoner	Innen tradisjonelt landbruk prioriteres tilde- ling av IBU-midlene til følgende produksjoner: 1 - Grovfôrbaserte produksjoner. For produksjoner med markedsdekning, gis moderniseringstiltak prioritet. - All økologisk produksjon. 2 Planteproduksjon for salg. 3 Kraftfôrbaserte produksjoner. 4 Andre produksjoner.	<ul style="list-style-type: none"> • Sikre små og mellomstore bruk i hele Innlandet for å opprettholde produksjons- og arealgrunnlaget. • Skape nye markedsmuligheter og øke landbruksproduksjonen og verdiskapingen der det er etterspørsel i markedet. • Utnytte regionale fortrinn, sikre og styrke livskraftige bygdesamfunn.
	Særskilt prioritering av regioner	Prosjekter fra kommuner/regioner med særskilte utfordringer prioriteres. I denne programperioden gjelder dette Trysil, Engerdal og samtlige Valdreskommuner.	<ul style="list-style-type: none"> • Sikre små og mellomstore bruk i hele Innlandet for å opprettholde produksjons- og arealgrunnlaget. • Utnytte regionale fortrinn, sikre og styrke livskraftige bygdesamfunn.
	Særskilte premieringer innen tradisjonelt landbruk	Inntil 150000 kroner i ekstra tilskudd ved bruk av tre i byggeprosjektet.	<ul style="list-style-type: none"> • Prioritere lønnsomme og bærekraftige driftsmåter basert på god agronomi og skogskjøtsel. • Skape nye markedsmuligheter og øke landbruksproduksjonen og verdiskapingen der det er etterspørsel i markedet.
	Særskilte satsinger	Inntil 15% av potten til tradisjonelt landbruk kan årlig benyttes til særskilte satsinger som følge av føringer i jordbruksavtale, markeds-situasjonen eller andre forhold det enkelte år.	Kan bygge opp under alle strategiene.
	Prioritering innen landbruksbaserte næringer	Nyskapende og gode prosjekter er ønskelig. Nasjonale satsingsområder er; landbruksbasert reiseliv, lokalmat, «Inn på tunet», bioenergi og bruk av tre.	<ul style="list-style-type: none"> • Gi muligheter for næringsutøvere som vil satse både innenfor tradisjonelle og landbruksbaserte næringer. • Skape nye markedsmuligheter og øke landbruksproduksjonen og verdiskapingen der det er etterspørsel i markedet.
	Andre hensyn	Nyetablering av grovfôrbaserte produksjoner hovedsakelig basert på arealer egnet for produksjon av korn, frukt, bær og grønnsaker gis lavere prioritet.	<ul style="list-style-type: none"> • Skape nye markedsmuligheter og øke landbruksproduksjonen og verdiskapingen der det er etterspørsel i markedet. • Utnytte regionale fortrinn, sikre og styrke livskraftige bygdesamfunn.
		Tilskudd til nyetablering eller utvidelse av saueproduksjon basert på bruk av utmarksbeite innen ulvesonen eller i områder som er viktige for å oppnå bestandsmålet for bjørn, som definert i forvaltningsplanen, skal vurderes særskilt.	<ul style="list-style-type: none"> • Prioritere lønnsomme og bærekraftige driftsmåter basert på god agronomi og skogskjøtsel.
Utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midlene)	Regionale tiltak	Regional mobilisering.	<ul style="list-style-type: none"> • Sikre små og mellomstore bruk i hele Innlandet for å opprettholde produksjons- og arealgrunnlaget. • Utnytte regionale fortrinn, sikre og styrke livskraftige bygdesamfunn.
	Fellestiltak (herunder klynge- og nettverksbygging innen landbruksbaserte næringer).		Kan bygge opp under alle strategiene.
	Prosjektene bør ha hovedfokus på tiltak tidlig i verdikjeden.		Kan bygge opp under alle strategiene.
	Tilskudd gis kun til ikke-fysiske tiltak som mobiliseringsprosjekter, utredninger, kunnskapsinnhenting, kompetansehevingsprosjekter og tilretteleggende tiltak.		Kan bygge opp under alle strategiene.
Nasjonale tiltak	Nasjonale tiltak av særlig regional verdi.		Kan bygge opp under alle strategiene.

1. Bakgrunn

Regionalt næringsprogram (RNP) er en oppfølging av den nasjonale landbrukspolitikken og et delprogram i Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU). Programmet erstatter Regionalt næringsprogram for landbruket i Hedmark 2013–2016 og Regionalt næringsprogram for Oppland 2014–2016. Programmet skal understøtte målene i Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) og gi strategisk retning for det regionale arbeidet med næringsutvikling i landbruket. Programmet styrer bruken av Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene) på et strategisk nivå og gir føringer for bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midlene). IBU-midlene forvaltes av Innovasjon Norge, mens utrednings- og tilretteleggingsmidlene forvaltes av Fylkesmannen. Utrednings- og tilretteleggingsmidlene er vedtatt overført til Fylkeskommunen fra 1. januar 2020. I tillegg forvalter fylkeskommunene midlene til rekruttering og kompetanse i landbruket (RK-midlene).

1.1 Oppdrag og føringer

1.1.1 Oppdrag

Landbruks- og matdepartementet ga følgende oppdrag for utarbeidelsen av Regionalt næringsprogram: «RNP skal gi strategisk retning for det regionale arbeidet med næringsutvikling i landbruket, og synliggjøre landbrukets muligheter og bidrag til det samlede næringsutviklingsarbeidet i regionen. Strategien skal løfte frem potensiale for utviklingen innenfor både tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer.

RNP skal utarbeides innenfor rammene av nasjonale føringer gitt av regjering og Storting. Det regionale partnerskapets strategiske føringer er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner i den enkelte region/fylke. Det er anledning til å gjøre prioriteringer mellom ulike områder i regionen/fylket.»

1.1.2 Føringer

Forskrift om midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket, føringer i jordbruksavtalen og de strategiske føringene i Regionalt næringsprogram danner grunnlaget for Innovasjon Norges prioriteringer ved forvaltning av IBU-midlene. Vedlegg 1 viser føringene vedtatt i jordbruksavtalen 2018 for bruken av IBU-midlene i 2019.

Foto: Menno Hoekstra

1.2 Status

1.2.1 Muligheter

Som beskrevet i Regionalt bygdeutviklingsprogram er Innlandet et nasjonalt tyngdepunkt for produksjon og foredling av råvarer, grønn kompetanse, innovasjon og nyskaping i landbruket. Regionen har nær komplette verdikjeder for de fleste hovedproduksjoner. Landbruket har stort sett en solid posisjon i bevisstheten lokalt og regionalt.

I all hovedsak har produsentene nærhet til mottaksanlegg og større markeder. For de landbruksbaserte næringene, som gards- og seter-/stølsturismen og Inn på tunet, kan det imidlertid være en utfordring med avstander til større befolkningskonsentrasjoner.

1.2.2 Utfordringer

Innlandet omfatter et variert landskap, med et variert landbruk. Regionene i Innlandet er nærmere beskrevet i Regionalt bygdeutviklingsprogram. Innlandet kan deles i flatbygder og i dal- og fjellbygder, basert på hovedtrekk i landskapsform og landbruksdrift.

I tillegg til utfordringene nevnt under vil klimabetingede utfordringer i større grad påvirke landbruket både på flatbygder og i fjell-/dalbygder i fremtiden.

Hovedtema	Utfordringer i regionene	
	Dal- og fjellbygder	Flatbygder
Tradisjonelt landbruk	<ul style="list-style-type: none"> Mjølkeproduksjonen dominerer, men på til dels små bruk og en stor andel båsfjøs Nedgang i seterbruket Gjengroing/marginalisering, mens tilgang til dyrkamark er en utfordring i områder med sterke produsentmiljøer Rovdyrsituasjonen, særlig i nord og øst Rekruttering og kompetanse 	<ul style="list-style-type: none"> Variierende kvalitet i agronomi i alle planteproduksjoner Utbyggingspress mot dyrka/dyrkbar jord Tørke-/lagerkapasitet i kornproduksjonen Rekruttering og kompetanse
Landbruksbaserte næringer	<ul style="list-style-type: none"> Avhengig av aktivt landbruksmiljø innen tradisjonelt landbruk Initiativ, kapasitet til å organisere prosjekter og evne til å skape langsiktige verdier Knapphet på egenkapital og samfinansieringspartnere Avstand til kjøpesterke markeder Manglende/sårbare klynger og nettverk 	<ul style="list-style-type: none"> Avhengig av aktivt landbruksmiljø innen tradisjonelt landbruk Initiativ, kapasitet til å organisere prosjekter og evne til å skape langsiktige verdier Knapphet på egenkapital og samfinansieringspartnere Manglende/sårbare klynger og nettverk

Tabell 1: De viktigste utfordringene produksjons- og regionvis.

1.2.3 Utviklingstrekk

1.2.3.1 Tradisjonelt landbruk

Det har de siste årene vært en stor investeringsvilje i Innlandet. Innovasjon Norge har de siste fem årene innvilget over tre hunder millioner kroner i investeringsstøtte til prosjekter i Innlandet. Over åtte hundre produsenter har fått tilskudd til sine prosjekter som totalt har hatt en kostnadsramme på over to milliarder kroner. Det er foretatt flest og størst investeringer i de grovfôr-baserte husdyrproduksjonene de siste fem årene (spesielt mjølkeproduksjon). I følge Trendanalysen fra 2018 hadde nesten åtti prosent av de spurte foretatt investeringer i bygningene i løpet av de siste fem årene. Hovedandelen (ca. 60 %) hadde investert under 250 000 kroner.

og landbrukets andel av sysselsettingen i regionen. I tillegg ble det avsatt en fylkespott for årlig fordeling for blant annet å jevne ut variasjoner mellom år i den enkelte region. Regionfordelingen var overordnet prioritert mellom produksjoner. Det vil si at i regioner med få søknader innen førsteprioriterte produksjoner, kunne gode prosjekter innen lavere prioriterte produksjoner bli innvilget støtte.

I Hedmark er måltallene for regionfordeling satt i forrige programperiode (2013–2016) i stor grad oppnådd i praksis. Fylkespotten har stort sett gått til prosjekter i Nord-Østerdalen

	Pott i RNP	2014	2015	2016	2017	2018
Glåmdalen	17	14	18	17	15	18
Hedmarken	26	42	34	34	40	41
Sør-Østerdal	12	10	14	13	6	13
Nord-Østerdal	30	34	34	36	40	28
Fylkespott	15					

Tabell 2: Fordeling (i prosent) av de bedriftsrettede investeringsvirkemidlene i Hedmark innen tradisjonelt landbruk, 2014–2018

Investeringer de siste årene i de ulike regionene

For Hedmark ble det i Regionalt næringsprogram for 2013–2016 avsatt regionvis pott for fordeling av investerings- og bedriftsutviklingsmidlene. De regionvis pottene ble innført for å sikre positiv utvikling over hele fylket. Utgangspunktet for fordelingen var verdiskapingen i jordbruket, sysselsettingen, antall bruk med grovfôrbasert husdyrproduksjon

og Hedmarken, noe som skyldes et stort og aktivt husdyrmiljø i disse regionene. Sør-Østerdalen og til dels Glåmdalen har enkelte år ikke hatt nok innvilgede prosjekter til at regionene har fått innvilget tilskudd tilsvarende fordelingsnøkkelen. For Sør-Østerdal skyldes dette blant annet en uttynning av fagmiljøet over tid og dermed mindre investeringsvilje.

Vanning, Stor-Elvdal. Foto: Ingvald Landet

Oppland har ikke hatt regionvise potter. Tabellen under viser fordeling av IBU-midlene innen tradisjonelt landbruk sammenlignet med fordeling av antall aktive bruk i regionen. I Oppland er det i Gjøvikregionen og Hadeland for de fleste årene brukt noe mindre IBU-midler enn brukstallet i regionene skulle tilsi. Dette er ikke uventet siden det der er mye korn- og grønnsaksproduksjon i disse regionene. Dette er produksjoner som har hatt andreprioritet når det gjelder investeringsstøtte.

	Andel i foretak	2014	2015	2016	2017	2018
Nord-Gudbrandsdal	21	25	25	32	28	28
Midt-Gudbrandsdal	13	18	25	14	9	10
Lillehammer-regionen	13	20	12	10	11	23
Gjøvikregionen	26	16	19	23	33	22
Hadeland	10	5	4	7	8	7
Valdres	17	16	15	15	11	9

Tabell 3: Fordeling (i prosent) av de bedriftsrettede investeringsvirkemidlene i Oppland innen tradisjonelt landbruk i de respektive regionene, 2014–2018. Første kolonne viser regionens andel av Opplands foretak.

Av regionene med mye grovfôrbaserte produksjoner har Nord- og Midt-Gudbrandsdal for de fleste årene oppnådd sin andel av midlene og vel så det når en sammenligner med antall foretak i regionen, mens Valdres kan synes å ha slitt mest med å ta «sin andel».

Investeringer de siste årene i de ulike produksjonene

Tabellen på neste side viser innvilget tilskuddsbeløp av investerings- og bedriftsutviklingsmidlene (IBU-midlene) i millioner kroner siste fem år. Hedmark og Oppland har til nå hatt separate programmer og med litt ulike prioriteringer. Dette gjenspeiles i noe ulik fordeling av tilskudd mellom produksjoner (og år) i de to fylkene. Valdres og Nord-Gudbrandsdal hadde egne tildelinger fram til og med 2014. Det mangler fordeling mellom produksjoner for disse regionene i de aktuelle årene.

Landbrukslandskap, Tynset. Foto: Esten Inge Hilmarsen

Produksjon	Fylke	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Mjølkeproduksjon	Hedmark	10,5	14,9	11,0	12,4	10,5	21,4
	Oppland			16,7	23,6	21,0	23,6
Spesialisert storfekjøttproduksjon	Hedmark	4,4	7,2	7,0	10,5	16,7	7,1
	Oppland			3,9	7,8	12,6	4,8
Saueproduksjon	Hedmark	4,0	2,6	2,5	1,3	0,8	1,2
	Oppland			11,8	4,1	1,4	1,8
Kornproduksjon	Hedmark	0,8	0,3	1,7	0,3	0,2	4,4
	Oppland			0,0	0,2	0,0	2,9
Potet	Hedmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,9
	Oppland			0,0	0,0	0,0	0,0
Frukt og bær	Hedmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4
	Oppland			0,0	0,0	0,0	0,0

Tabell 4: Innvilgede tilskuddsbeløp (mill. kr) til ulike hovedproduksjoner i tradisjonelt landbruk i forrige programperiode.

Mjølkeproduksjonen har, som største enkeltproduksjon både i Oppland og Hedmark, fått bevilget størst andel av IBU-midlene de siste fem årene. I Hedmark har Innovasjon Norge i større grad enn i Oppland bevilget lån i tillegg til tilskudd. Storfekjøttproduksjonen har i økende grad fått tildelt investeringsmidler de siste fem årene. Dette har en sammenheng med en satsing på økt storfekjøttproduksjon på grunn av underdekning av norsk-produsert storfekjøtt i markedet. Saueholdet har blitt tilgodesett med en god del investeringsmidler, spesielt enkelte år i Oppland, men har hatt en nedgang de siste årene på grunn av markeds-situasjonen. Det har blitt gitt noe tilskudd til økt lager- og tørkekapasitet i kornproduksjonen i Hedmark, mens det i Oppland har blitt innvilget lite støtte til dette.

Investeringsvirkemidlenes betydning

Betydningen som tildelingene har hatt på produksjonsomfang og struktur innen produksjonene som har fått mest IBU-midler:

Mjølkeproduksjon:

Selv om mjølkeproduksjon er produksjonen som har fått klart mest i investeringsstøtte de siste fem årene, har det vært lite endring i det samlede produksjonsomfanget. Dette skyldes at kvotereguleringen har vært basert på fylkesvise kvote-regioner. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse har i femårsperioden 2013–2017 økt med vel halvannen ku for de

to Innlandsfylkene. De innvilgede prosjektene gjennom Innovasjon Norge skal ifølge søknadene ha bidratt til om lag 2 500 flere årskyr i Innlandet de siste fem årene. De som har fått investerings-tilskudd har med andre ord økt besetningen når de har foretatt utbyggingsprosjekt. Samtidig har den reelle nedgangen i Innlandet vært på nesten 2 800 mjølkekyr i samme periode. Begge fylkene ligger fortsatt under gjennomsnittlig besetningsstørrelse på landsbasis.

Storfekjøttproduksjon:

Det har vært stor endring i produksjonsomfanget som følge av at en del har gått over fra mjølkeproduksjon til ren kjøttproduksjon, samt mange nyetableringer og utvidelser av eksisterende ammeku-produksjon. Tall fra Innovasjon Norge viser at i femårsperioden 2013–2017 har 117 bruk i Hedmark og 72 bruk i Oppland fått investeringsstøtte fra Innovasjon Norge for ammeku-produksjon. Hedmark er det fylket hvor det er gitt støtte til flest investeringsprosjekter med ammeku. Prosjektene har til sammen utløst 3 730 morderplasser til ammeku i Hedmark og 2 461 morderplasser til ammeku i Oppland. Strukturen endret seg fra 22,7 kyr per bruk i 2013 til 25,8 kyr per bruk i Hedmark i 2017. I Oppland er tilsvarende endring fra 17,0 kyr per bruk i 2013 til 19,9 kyr per bruk i 2017.

Det har vært en stor økning i ammeku-produksjonen i Innlandet. Ammeku på utmarksbeite i Ringsaker. Foto: Vegard Urset

Sau:

Det har vært en vesentlig økning i produksjonen de siste årene. Målt i dyretall (som vinterføra sau) er økningen fra 54 251 i 2013 til 56 871 i Hedmark. Det vil si en økning på 2 620 dyr, eller nesten fem prosent. I Oppland har økningen vært fra 113 363 vinterføra sau i 2013 til 124 225 i 2017. Det betyr en økning på 10 860 dyr, noe som tilsvarer nesten ti prosents økning. De som fikk IBU-midler i Hedmark i perioden 2015–2017 planla en utvidelse på 1 340 dyr. Tilsvarende planla de som fikk IBU-midler i Oppland i samme periode en utvidelse på 3 780 dyr. Med andre ord er en vesentlig andel av produksjonsøkningen skjedd på bruk som har fått investeringsstøtte. Strukturen i saueproduksjonen er endret fra 82,3 vinterføra sau per besetning i 2013 til 87,2 i 2017 i Hedmark. I Oppland har det vært en økning fra 86,5 i 2013 til 93,4 i 2017.

Planlagte investeringer

Resultatene fra rapporten «Trender i norsk landbruk 2018. Hedmark og Oppland» viser at mange har investert mye i brukets bygninger de siste årene, men at det ser ut til å være en endring i de kommende årene. Mange planlegger å investere også i årene fremover, men at det da er snakk om mindre investeringer og at det er færre som planlegger store investeringer. Den eneste regionen som ifølge undersøkelsen skiller seg ut er Hadeland der tretti prosent av de spurte planlegger investeringer på over én million kroner. Investeringsplanene varierer mellom ulike produksjonstyper. Det er først og fremst mjølkeprodusentene som planlegger å investere i bygninger de neste fem årene. Selv om det er mange mjølkeprodusenter som planlegger å investere i bygninger de neste fem årene, er det fortsatt en veldig høy andel av de som fortsatt driver i bås-fjøs som svarer at de ikke har planlagt å bygge om til løsdrift i løpet av de neste fem årene. Hele førti prosent av mjølkeprodusentene som er spurt i undersøkelsen svarer at de har bås-fjøs og ikke planlegger å bygge om til løsdrift de neste fem årene.

Investeringsbehov

Selv om Trendanalysen fra 2018 viser at det er færre som planlegger store investeringer i de kommende årene og det for tiden er markedsdekning i de fleste husdyrproduksjonene, er det likevel av ulike årsaker et investeringsbehov i flere av produksjonene. Innen mjølkeproduksjonen er det særlig løsdriftskravet (gjeldende fra 2034) som er årsak til et stort investeringsbehov. Sekstisju prosent av mjølkefjøsene i Innlandet er fortsatt bås-fjøs, mens førtifem prosent av mjølkeliterne blir produsert i bås-fjøs. Det er stor forskjell mellom regioner og kommuner i Innlandet i overgangen til løsdriftsfjøs. For enkelte kommuner er opp mot nitti prosent av mjølkefjøsene bås-fjøs. Dette gjelder særlig i Valdres, Ottadalføret og de østligste Sør-Østerdalskommunene. Selv om det er over femten år til løsdriftskravet, antas det at mange av disse fjøsene har et vedlikeholds- og oppgraderingsbehov før den tid. Innen saueproduksjonen er det oppfølgingen av EU's økologiregelverk som er den viktigste årsaken til et investeringsbehov de kommende årene. I 2017 var det 68 produsenter i Innlandet som søkte om produksjonstilskudd for økologisk saueproduksjon. I eggproduksjonen er det ikke offentlige krav

som er årsak til et investeringsbehov, men dagligvarekjeders signaler om at de fortrinnsvis ønsker å selge egg fra frittgående høns. Eksempelvis vil Norgesgruppen i løpet av 2019 gå over til kun å selge egg fra frittgående høner.

I storfekjøttproduksjonen og svineproduksjonen er det modernisering av driftsapparatet som er den viktigste årsaken til investeringsbehovet i årene framover. Mattilsynets tilsynskampanjer de siste årene viser et stort behov for bedre oppstallingsforhold hos enkeltprodusenter.

I planteproduksjon er det største investeringsbehovet å sikre bedre tørke- og lagringskapasitet på den enkelte gård. Innen kornproduksjonen har korn-tørker på egen gård igjen blitt aktuelt de siste årene der fuktig vær flere høster har gitt få tresketimer, fuktig korn og dertil utfordringer med mottakskapasiteten på kornmottakene. Det er også et oppgraderingsbehov for en del gamle vanningsanlegg, noe som er viktig i somrer med lengre, sammenhengende tørkeperioder.

Kornåker, Hamar. Foto: Vegard Urset

1.2.3.2 Landbruksbaserte næringer

Utviklingen de siste årene innen noen typiske landbruksbaserte næringer viser disse hovedtrekkene:

Lokalmat og drikke:

Utviklingen innenfor lokalmat og drikke har vært enorm de siste årene. På landsbasis har salget mer enn doblet seg siden 2010. I 2017 var omsetningen i dagligvare på nesten 5 milliarder kroner. I tillegg kommer omsetning av lokalmat på spisesteder, festivaler, Bondens Marked, gårdsutvalg, osv. Det er et vekstpotensial i markedet, og det er et mål i Meld.St. 31 «Garden som ressurs – marknaden som mål» at det i Norge skal omsettes lokalmat for 10 milliarder kroner i alle omsetningskanaler i 2025. Videre er det et mål i strategien for reiseliv basert på landbruket og reindrifta sine ressurser, «Opplevingar for ein kvar smak», at Norge skal bli en internasjonal anerkjent matnasjon med tydelig lokal og regional identitet. Lokalmat og drikke er helt klart et satsingsområde både nasjonalt og regionalt.

Også i Innlandet har det vært en enorm utvikling innenfor dette området. Det er etablert nye nettverk og flere produsenter har kommet til. Av nettverk innenfor salg- og distribusjon av lokal-

mat og drikke kan vi nevne Gudbrandsdalmat, Mat fra Toten, Mat fra Valdres, Smak av Innlandet og Rørosmat. Bondens marked Innlandet er en stor omsetningskanal for lokalmat. Rekorder har blitt en effektiv omsetningskanal mellom produsent og kunde flere steder i Innlandet. I tillegg har flere typer utsalgssteder av lokalmat blitt etablert. Bolleland på Espå er en av de største omsetningskanalene for lokalmat. Det selges også lokalmat fra flere gårdsutvalg, landhandlerier og dagligvarebutikker. Etter spørslene forventes å være økende fremover. I Innlandet har det de siste årene også vært satset på ulike typer matfestivaler. Midt i matfatet på Hamar, Matauk på Lillehammer, Akevittfestivalen på Gjøvik, Spekematfestivalen på Tynset, Rakfiskfestivalen i Valdres og Mandelpotetfestivalen på Alvdal er festivaler som når et stort publikum og som har ambisjoner om å vokse. Også arrangementer som ikke er type matfestivaler, eksempelvis Idrettsgallaen, idrettsarrangementer og musikkfestivaler har fått lokalmat inn som en del av opplevelsen.

Stor oppslutning om Midt i matfatet i Vikingskipet. Foto: Hedmark Bondelag

Som et virkemiddel for å bygge Matnasjonen Norge har deltagelse på Internasjonale Grüne Woche (IGW) vært et nasjonalt tiltak. I årene 2014–2016 deltok tretti utvalgte bedrifter fra de sørligste områdene av Innlandet på Internasjonale Grüne Woche som utstillingsbedrifter for Osloregionen. Denne satsingen har bidratt til styrket omdømme, økt synlighet og økt samarbeid mellom bedrifter og nettverk innenfor mat- og reiseliv. Fra 2018 ble Fjell Norge med som egen region på Internasjonale Grüne Woche. Fjorten bedrifter fra nordlige deler av Innlandet deltok i 2018, og arbeidet fortsetter i årene som kommer.

I 2018 la regjeringen fram stortingsmeldingen «Leve hele livet» (Meld. St. 15 (2017–2018)). Dette er en kvalitetsreform for eldre der mat og måltider er ett av fem innsatsområder. Matglede blir pekt på som viktig for å redusere underernæring blant eldre. Gjennom reformen skal det arbeides med å øke kunnskapen om lokale sesongråvarer og mattradisjoner blant kokker, personell i hjemmetjenesten og hos pårørende. Hedmark og Oppland ble i 2018 tildelt pilotprosjektet for Matgledekorpsset. Dette pilotprosjektet skal inspirere institusjoner i Innlandet til økt innsats for matglede blant eldre. Formålet med Matgledekorpsset var å få fart på satsing på god mat, matglede og gode måltidsopplevelser for eldre.

Landbruksbasert reiseliv:

Reiseliv er en av verdens raskest voksende næringer. Økt globalisering gir nye vekstmuligheter for utvikling av den norske reiselivsnæringen. Den gir arbeidsplasser og verdiskaping, ikke minst i mange distriktskommuner. Norge har en fantastisk natur, et rikt mangfold av kulturminner og et kulturliv som fanger internasjonal oppmerksomhet på stadig flere områder. Meld. St. 31 «Garden som ressurs – marknaden som mål» synliggjør regjeringens

politikk for de landbruksbaserte ressursene. Meldingen løfter frem potensialet som ligger i en sterkere kobling mellom reiseliv, mat, kultur, kulturlandskap og utmark, samt behovet for mer profesjonalisering og markedsorientert samarbeid. Et eksempel er databasen **lokalmat.no**, som er en database bestående av lokalmatprodukter for å gjøre det enklere for reiselivet/aktører å finne produktene. Et annet eksempel er åpning for salg av alkoholholdige varer direkte fra produsent. Landbruks- og matdepartementet har utarbeidet en strategi for det landbruksbaserte reiselivet for å sikre en mer strategisk og målrettet innsats på området. Denne strategien gir overordnede føringer for hvilke muligheter som finnes innen landbruksbasert reiseliv.

I Innlandet har det vært en svært positiv utvikling for det landbruksbaserte reiselivet, og dette har blitt våre stolthetsprodukter. Mange av aktørene tilbyr lokalmat på menyen, og aktørene samarbeider godt innenfor etablerte nettverk, som for eksempel Mjøsgårdene og satsingen på stolsturisme i Valdres. Også arrangementer som ikke er type matfestivaler har koblet lokalmat opp mot opplevelsene, eksempelvis NRKs sommeråpent med Skibladner og sommertoget. I disse sommerprogrammene var reiselivsnæringen i Innlandet svært opptatte av å få vist frem mat, kultur og det landbruksbaserte reiselivet. Dette er en utvikling som forventes å øke. Også hotellene i Innlandet satser på lokalmat. Et eksempel er Scandic Innlandet som har utviklet en egen lokalmatmeny i samarbeid med BAMA og lokale produsenter. Hanen, som er et landsdekkende nettverk/medlemsorganisasjon for bygdeturisme, gardsmat og innlandsfiske, har om lag hundre medlemmer i Oppland og Hedmark. Reiselivsnæringen kan vise til gode tall for reiselivet i Innlandet, og NHO peker på denne næringen som et av satsingsområdene i årene som kommer.

Bondens Marked da Skibladner la til kai ved Atlungstad under NRKs Sommerbåtsending. Foto: Vegard Urset

Utvalgte Kulturlandskap er en tverrfaglig, felles satsing mellom Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet. Områdene er valgt ut med bakgrunn i at de har store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, samt at grunneiere og andre aktører ønsker å satse og ta vare på disse som viktige kulturlandskap. Gjennom ordningen oppfordres det til å skape næringsutvikling med utgangspunkt i områdene, eksempelvis gjennom opplevelses-, overnattings- og serveringsvirksomhet. Fra 2020 har Innlandet fem slike områder.

De siste årene har det blitt en større bredde og etterspørsel innen reiselivsbaserte aktiviteter og produkter som har utmarka som grunnlag og ressurs. Eksempler på dette er stølsturisme, organiserte og helhetlige jakt- og fiskeopplevelser, guidede turer og nyskapende overnattingskonsepter.

«Inn på tunet»:

«Inn på tunet» er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferds-tjenester på gårdsbruk. Aktivitetene i tjenestetilbudet er knyttet til gården, livet og arbeidet der og skal gi mestring, utvikling og trivsel. Tilbudene kan for eksempel være innenfor undervisning, avlastning, arbeidstrening og integrering. Tilbudene er knyttet til opplærings-, helse eller sosialsektor gjennom faste avtaler og faglig veiledning. Kjøpere av disse tjenestene kan være kommune, fylkeskommune, staten eller private aktører. Det er per 2018 om lag seksti godkjente «Inn på tunet»-gårder i Innlandet. I 2016 ble samvirkeorganisasjonen Inn på tunet Innlandet SA etablert med viktigste formål å markedsføre og selge tjenester for medlemsbedriftene. Hedmark har i tillegg et eget tilbydernetverk som fungerer som interesseorganisasjon for tilbyderne. Den nasjonale handlingsplanen fra 2013 dro fram demens, skole/pedagogiske tilbud og psykisk helse/rusomsorg som områder det spesielt skulle arbeides for

å videreutvikle tilbudet innen «Inn på tunet». Både Hedmark og Oppland utarbeidet handlingsplaner for Inn på tunet for årene 2015–2017. Disse bygger opp under den nasjonale handlingsplanen med blant annet mål om at Inn på tunet fremstår som et attraktivt og konkurransedyktig tjenestetilbud, bygd på god faglig kvalitet innenfor de nasjonalt prioriterte tjenesteområdene. Videre er det et mål å styrke kompetansen hos tilbydere og kjøpere.

Bioenergi:

Det er et mål i Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland at Innlandet skal være ledende på utvikling og bruk av skogbasert bioenergi. Innovasjon Norge har et nasjonalt bioenergiprogram som gir tilskudd til investeringer, utredninger og kompetansetiltak der målgruppen primært er bønder og skogeiere.

Gardbrukerbasert bioenergi- og fjernvarmeanlegg har hatt sterk vekst, ikke minst siden pioneranlegget Dokka Biovarme ble etablert av tolv bønder i 2005. Prosjektet Entreprenørskap innen Bioenergi i Oppland pågikk fra 2005–2011. Målet var «å bidra til å auke bruken av bioenergi og auke verdiskapinga fortrinnsvis innan primærnæringen i Oppland». Hedmark gjennomførte i årene 2009–2012, prosjektet Grønn varme i landbruket. Hovedmålet var å bidra til at landbruket i større grad tar i bruk egne energiresurser. Det har vært en betydelig vekst i antall gårdsvarmeanlegg basert på bioenergi. Arena Bioenergi Innlandet var i drift i årene 2009–2011 der ett av hovedmålene var å «Øke produksjonen av biovarme fra dagens 20 % til 30 % av Innlandets totale energibruk». Totalt sett har Innlandet ligget på landstoppen når det gjelder bevilgning fra Bioenergiprogrammet som administreres av Innovasjon Norge. Av de totale bevilgninger fra 2003–2018 har Innlandet fått 24,8 prosent (tilsvarende 153 millioner kroner).

	Oppland			Hedmark			Samlet		
	Antall	Energi GWH	Bevilget beløp, mill. kroner	Antall	Energi GWH	Bevilget beløp, mill. kroner	Antall	Energi GWH	Bevilget beløp, mill. kroner
Gardsvarme bolig/næring	225	22,0	35,0	236	37,5	49,9	491	59,5	84,9
Varmesalg	41	29,3	47,4	23	13,7	19,5	64	43,0	66,9
Veksthus	5	8,4	1,9	1	0,5	0,1	6	8,9	2,0
Brenselsproduksjon	17		4,7	51		14,1	68		18,8
Biogass	1		3,0						
Annet*	100		8,2	71		5,9	171		14,1
Samlet	419	59,7	100,2	382	51,7	89,5	801	111,4	189,7

Tabell 5: Bevilgning fra Bioenergiprogrammet 01.01.2003–21.03.2019

Bruk av tre:

Bruk av tre i bygg og andre konstruksjoner er den anvendelsen av treet som gir høyest verdiskaping og det beste klimaregnskapet.

Bruk av tre i bygg har mange fordeler blant annet ved at det er hundre prosent fornybart, binder CO₂ så lenge bygget står der, gir økt bruk av lokale ressurser, økt sysselsetting og verdiskaping lokalt. Tre er også godt egnet for industrielt prefabrikerte løsninger med lokale leverandører. Dette kombinert med at tre er lettere enn betong, gjør derfor både produksjon og transport mer klimavennlig samtidig som det reduserer både støy- og støvproblemer. Det er flere eksempler på byggeprosjekter med kort byggetid.

Det er et mål i Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland at Innlandet skal bli ledende på videreforedling og bruk av tre. Fylkesmannen og fylkeskommunene i Innlandet samarbeider om Kompetanseprogram for økt bruk av tre i bygg, og bidrar i å finansiere Tredriverne i de to fylkene.

Det har de siste årene vært en positiv utvikling i bruk av tre i større bygg. Blant annet er det bygd flere skoler, omsorgsboliger, flerbrukshaller, m.m. i tre. Et viktig signalbygg for bruk av tre i bygg er Mjøstårnet i Brumunddal som med sine 18 etasjer og 85,4 meter var verdens høyeste trehus da det sto ferdig i mars 2019. Innlandet er fra før verdensledende når det gjelder å bygge bruer i tre. Også i landbruket har det vært en økning i bruk av tre i byggeprosjekter.

Mjøstårnet. Foto: Jørgen Skaug

1.3 Innspill om næringsutviklingsarbeidet i Innlandslandbruket

Vinteren 2018 ble det gjennomført flere innspillmøter rundt om i Innlandet for å få innspill til hvordan Regionalt bygdeutviklingsprogram med tilhørende delprogrammer burde innrettes. Hovedtrekkene fra innspillmøtene til det som gjelder Regionalt næringsprogram er oppsummert i følgende kulepunkter:

- Investeringsprosjektene må samsvare med gårdens ressursgrunnlag
- Med markedsbalanse for de fleste produksjoner, bør ikke investeringsvirkemidlene være volumdrivende
 - Unntak innen korn-, frukt- og grønnsaksproduksjon
 - «Balansert» satsing på lager- og tørkekapasitet
- Fortsatt behov for å prioritere husdyrproduksjonene for å modernisere driftsapparatet:
 - Mjølke: Løsdriftskravet
 - Småfe: EUs økologiregelverk
 - Dyrevelferd
- Gjødseffekt (med tak, samt satellittlagre)

- Store markedsmuligheter i honningproduksjon, men regelverksutfordringer
- Landbruksbasert næringsutvikling:
 - Viktig med nettverk
 - Salgs- og distribusjonskanaler
 - Foredlingsanlegg
 - Viktig for økt verdiskaping
- Bruk av (norsk) tre bør premieres i byggeprosjekter
- Varierte innspill om bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene

Foto: Hedmark Bondelag

2. Prioriteringer og kriterier

2.1 Kriterier for tildeling av Investerings- og bedrifts- utviklingsmidlene i landbruket

Formålet med Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene) er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Forskriften fastsetter hvem som kan søke om disse midlene.

Innovasjon Norge forvalter midlene innenfor rammene fastsatt i forskrift, jordbruksoppgjør og Regionalt bygdeutviklingsprogram.

Tabell 6: Ut over føringer fastsatt i forskrift og jordbruksavtale prioriterer Regionalt næringsprogram følgende for bruken av IBU-midlene i Innlandet:

1 Næringsmessig fordeling	80 % til tradisjonelt landbruk 20 % til landbruksbaserte næringer
2 Prioritering mellom produksjoner innen tradisjonelt landbruk	Innen tradisjonelt landbruk prioriteres tildeling av IBU-midlene til følgende produksjoner: 1 - Grovfôrbaserte produksjoner. For produksjoner med markedsdekning, gis moderniseringstiltak prioritet. - All økologisk produksjon 2 Planteproduksjon for salg 3 Kraftfôrbaserte produksjoner 4 Andre produksjoner
3 Særskilt prioritering av regioner innen tradisjonelt landbruk	Prosjekter fra kommuner/regioner med særskilte utfordringer prioriteres. I denne programperioden gjelder dette Trysil, Engerdal og samtlige Valdreskommuner.
4 Særskilte premieringer innen tradisjonelt landbruk	Inntil 150 000 kroner i ekstra tilskudd ved bruk av tre i byggeprosjektet. I tillegg har forskriften særskilte premieringer når det gjelder søkers alder og kjønn.
5 Særskilte satsinger	Inntil 15 % av potten til tradisjonelt landbruk kan årlig benyttes til særskilte satsinger som følge av føringer i jordbruksavtale, markedsituasjonen eller andre forhold det enkelte år.
6 Landbruksbaserte næringer	Nyskapende og gode prosjekter er ønskelig. Nasjonale satsingsområder er; landbruksbasert reiseliv, lokalmat, «Inn på tunet», bioenergi og bruk av tre.
7 Andre hensyn	Nyetablering av grovfôrbaserte produksjoner hovedsakelig basert på arealer egnet for produksjon av korn, frukt, bær og grønnsaker gis lavere prioritet. Tilskudd til nyetablering eller utvidelse av saueproduksjon basert på bruk av utmarksbeite innen ulvesonen eller i områder som er viktige for å oppnå bestandsmålet for bjørn, som definert i forvaltningsplanen, skal vurderes særskilt.

Føringene er bestemt etter en grundig prosess med innspillrunde og arbeid i styrings- og arbeidsgruppe. Føringene skal svare på de utfordringene og mulighetene det er pekt på i dette arbeidet og skal bidra til å bygge opp under formålet med disse midlene.

2.1.1 Næringsmessig fordeling

Det tradisjonelle landbruket og volumproduksjonen er bærebjelken i Innlandet. Det er et stort investeringsbehov i flere av disse produksjonene. Programmet fastsetter derfor en fordeling der åtti prosent av IBU-midlene prioriteres til investeringer innen tradisjonelt landbruk.

Det er et mål å få flere lønnsomme landbruksbaserte næringer i regionen. Landbruksbaserte næringer er viktig for å bygge opp under arbeidet med Matnasjonen Norge, for økt verdiskaping og gir mulighet for at en større del av inntekten kan tas med utgangspunkt i gårdens ressurser. Erfaringer viser at slike bedrifter i større grad lykkes dersom de er en del av et nettverk eller klynge. Fellestiltak og -satsinger er viktige i den forbindelse. Utrednings- og tilretteleggingsmidlene er derfor en viktig finansieringskilde i tillegg til IBU-midlene for å få en positiv utvikling innen dette området.

2.1.2 Produksjonsmessig prioritering

De grovfôrbaserte husdyrproduksjonene er sammen med all økologisk produksjon gitt høyeste prioritering for tildeling av IBU-midler. Dette omfatter også tilskudd til driftsbygninger til aktiv setring og gjødsellager. Planteproduksjon for salg er gitt andreprioritet, mens de kraftfôrbaserte husdyrproduksjonene (inkl. gjødsellagre) er gitt tredjeprioritet. Prioriteringene gjelder for hele Innlandet, men må ses i sammenheng med ressursgrunnlaget til den enkelte produsent.

For produksjoner med markedsdekning bør investeringsvirkemidlene primært rettes mot prosjekter som har modernisering av driftsapparatet som hovedformål framfor prosjekter med volumøkning som hovedformål. Ut fra et politisk mål om høyere selvforsyningsgrad og med begrensede arealer egnet for produksjon av korn, frukt, bær og grønnsaker bør investeringsprosjekter innen grovfôrbaserte produksjoner baseres på at man i hovedsak bruker arealer som ikke er egnet for korn-, frukt-, bær- og grønnsaksproduksjon.

All økologisk produksjon er gitt førsteprioritet for tildeling av IBU-midler med bakgrunn i en politisk målsetning om å øke andelen økologisk produksjon innen alle landbruksproduksjoner.

2.1.3 Regioner med særskilte utfordringer

Det åpnes for en viss regional fordeling av midlene, i betydningen at det er behov for å rette ekstra oppmerksomhet mot regioner/kommuner med særskilte utfordringer. Utvalget er gjort ut fra en samlet vurdering der det blant annet er lagt vekt på bruk av dyrkamark, utvikling i antall aktive brukere og andel båsfjøs i mjølkeproduksjonen.

For gjeldende programperiode er Engerdal, Trysil og Valdreskommunene (det vil si kommunene Sør-Aurdal, Nord-Aurdal, Vestre Slidre, Øystre Slidre, Etnedal og Vang) valgt ut som kommuner en ønsker å rette en særskilt oppmerksomhet mot.

Trysil og Engerdal skiller seg spesielt ut med at en stor andel av dyrkamarka ikke er i bruk. Trysil og Engerdal er også de to kommunene i Hedmark med en mjølkeproduksjon av betydning hvor en størst andel av produksjonen fortsatt foregår i båsfjøs. Trysil er i tillegg kommunen i Hedmark med størst prosentvis nedgang i aktive brukere siste fem år.

Valdres skiller seg som region fra resten av Innlandet med en veldig høy andel båsfjøs. Med tanke på hvor viktig aktiv setring er for det landbruksbaserte reiselivet i regionen, har det mye å si hvilke valg disse mjølkeprodusentene tar i årene fram mot at løsdriftskravet inntreffer. Flere av Valdreskommunene er blant kommunene i Innlandet med størst prosentvis nedgang i antall aktive brukere og stor andel av de fulldyrka arealene ute av bruk.

At Valdres er en region med særskilte utfordringer bekreftes også av Trendanalysen fra 2018 der denne regionen skiller seg ut på mange områder.

Når prosjektene ellers er like og det er begrensede midler, skal prosjekter fra disse kommunene prioriteres. Prosjekter innen planteproduksjon for salg sidestilles i prioritet med søknader innen grovfôrbaserte husdyrproduksjoner og all økologisk produksjon. En prioritering av søknader fra disse kommunene er ikke nødvendigvis nok når Trendanalysen viser at gårdbrukerne i regionen ikke planlegger større investeringer de kommende årene. En prioritering må derfor kombineres med mobiliserende innsats ved hjelp av andre virkemidler.

2.1.4 Særskilte premieringer innen tradisjonelt landbruk

Ut fra et ønske om økt bruk av tre kan det gis tilskudd på inntil 150 000 kroner for bruk av tre i driftsbygninger i landbruket. Jordbruksavtalene har i tillegg gitt føringer om at prosjekter med bruk av tre skal prioriteres for IBU-midler. Dette kan for eksempel gjøres ved at prosjekter med bruk av tre prioriteres når prosjektene ellers ligger likt i vurderingen.

I tillegg sier forskriften at det kan gis høyere tilskuddsandel for enkelte tiltaksgrupper av IBU-midler til personer under 35 år og til kvinner.

Korntørke i Stange Foto: Karoline Finstad Vold

Det er et ønske om økt bruk av tre i driftsbygninger. Foto: Audun Urset

2.1.5 Særskilte satsinger

Inntil femten prosent av potten til tradisjonelt landbruk kan årlig benyttes til særskilte satsinger som følge av føringer i jordbruksavtale, markedssituasjonen eller andre forhold det enkelte år. Dette kan for eksempel være tilskudd til økt lager- og tørkekapasitet innen kornproduksjonen som en følge av at jordbruksavtalen det aktuelle året gir føringer om dette.

2.1.6 Prioritering blant landbruksbaserte næringer

Det er et ønske om å stimulere til nyskapende og gode prosjekter. Samtidig er det nasjonale satsingsområder innen de landbruksbaserte næringene som det rettes en særskilt innsats mot.

Innen landbruksbaserte næringer vil det ofte være gårdens ressurser og brukerens interesser og kompetanse som er avgjørende for om et prosjekt lykkes. For tydelige prioriteringer av disse midlene til mer tradisjonelle landbruksbaserte næringer kan gjøre at gode og nyskapende prosjekter ikke får støtte fordi de faller utenfor prioriteringene.

Samtidig er det enkelte områder som er gjenstand for nasjonal oppmerksomhet og forventninger. Dette gjelder spesielt lokalmat, landbruksbasert reiseliv, «Inn på tunet», bioenergi og bruk av tre. I mobiliseringsammenheng er det særlig innen disse områdene det prioriteres å rette innsatsen mot.

2.1.7 Andre hensyn

- Økt produksjon av korn, frukt, bær og grønnsaker
Ut fra nasjonale mål om økt selvforsyning ønsker programmet å stimulere til økt produksjon av korn, frukt, bær og grønnsaker på arealer egnet for dette. IBU-midler til nyetablering av grovfôrbaserte produksjoner bør derfor fortrinnsvis prioriteres til prosjekter hvor produksjonen i hovedsak skal baseres på arealer som ikke er godt egnet til korn-, frukt-, bær- og grønnsaksproduksjon.
- Investeringsvirkemidler i prioriterte roviltområder
Tilskudd til nyetablering eller utvidelse av saueproduksjon basert på bruk av utmarksbeite innen ulvesonen, eller i områder som er viktige for å oppnå bestandsmålet for bjørn, som definert i forvaltningsplanen, skal vurderes særskilt.

2.2 Føringer for bruken av Utrednings- og tilretteleggingsmidlene

Utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midlene) er sammen IBU-midlene virkemidler som skal bidra til å nå målene innen næringsutviklingsarbeidet. Midlene forvaltes innenfor rammene fastsatt i tildelingsbrev, Regionalt næringsprogram og eventuelle føringer gitt i den enkelte jordbruksavtale. Midlene forvaltes av Fylkesmannen ut 2019, mens fylkeskommunene tar over forvaltningen av midlene fra og med 2020.

Hovedmålgruppe for bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene er samarbeidsprosjekter som direkte eller indirekte er med på å styrke og videreutvikle det samlede ressursgrunnlaget i tilknytning til landbrukseiendommene. Midlene skal bidra til regional mobilisering, primært i innledende faser, og til tiltak tidlig i verdikjeden. De bør likevel ha et verdikjedeperspektiv. Tiltakene skal støtte opp under nasjonale og regionale satsinger og prioriteringer. Det gis kun støtte til prosjekter av nasjonal karakter dersom de er av særlig regional verdi, eller hvor Innlandet har et særskilt ansvar.

Tilskudd gis kun til ikke-fysiske tiltak som mobiliseringsprosjekter, utredninger, kunnskapsinnhentings- og kompetansehevingsprosjekter og tilretteleggende tiltak.

Midlene skal primært rettes mot prosjekter som bygger opp under økt produksjon og/eller økt verdiskaping i primærlandbruket, legger til rette for satsinger på landbruksbaserte næringer, bidrar til kompetanseutvikling for en næring, klynger, fagmiljøer eller til fellesprosjekter av betydning for landbruksbasert næringer.

Prosjektene skal sikre og øke sysselsetting i landbruket og må synliggjøre nytten for primærprodusenter og primærproduksjon. Prosjektene skal fokusere på markedsorientering, kostnads-effektivisering, innovasjon og entreprenørskap.

2.2.1 Prioriterte typer prosjekter

Formålet med utrednings- og tilretteleggingsmidlene er vidt og programmet ønsker ikke å snevre inn føringene for bruken av midlene. Dette for å unngå at gode og nyskapende prosjekter ikke blir berettiget tilskudd.

Det er imidlertid to områder en særskilt ønsker prosjekter innen: regionale mobiliseringsprosjekter og fellestiltak innen landbruksbaserte næringer.

2.2.1.1 Mobiliseringsprosjekter

Mobiliseringsprosjekter fra regioner med særskilte utfordringer i landbruket prioriteres for tildeling av midler. Det hjelper ikke å prioritere investeringsvirkemidler til enkeltregioner hvis det ikke er investeringsvilje i regionen. Derfor kan det være behov for å gjøre en mobiliserende innsats regionalt, enten innenfor landbruket generelt eller i enkeltproduksjoner. Eksempelvis kan det i regioner med høy andel bås fjøs være aktuelt med mobiliseringsprosjekt for å få produsentene til å bygge om til løsdrift, og dermed sikre mjølkeproduksjonen i regionen.

2.2.1.2 Fellestiltak innen landbruksbaserte næringer

De landbruksbaserte næringene er i hovedsak småskalabedrifter. Erfaringer viser at slike bedrifter i større grad lykkes dersom de er en del av et nettverk eller klynge. Fellestiltak innen eksempelvis salg, distribusjon, markedsføring, kompetanseheving og erfaringsutveksling kan være avgjørende for å skape levedyktige

enkeltdrifter. Samarbeidsprosjekter blant klynger og nettverk i de landbruksbaserte næringene prioriteres for tildeling av Utrednings- og tilretteleggingsmidler. Denne prioriteringen, kombinert med å sette av tjue prosent av investeringsvirkemidlene til landbruksbaserte næringer, skal bidra til å nå målet om å øke omfanget og verdiskapingen innen landbruksbaserte næringer.

2.2.2 Øvrige føringer

Søknadsfrister

- Søknader om Utrednings- og tilretteleggingsmidler kan sendes inn fortløpende. Dersom en finner det nødvendig ut fra økt pågang av søknader kan det settes søknadsfrist(er).
- Det kan gis tilskudd med inntil 75 prosent av godkjent kostnadsoverslag.
- Rapportene fra prosjekter finansiert med utrednings- og tilretteleggingsmidler skal normalt gjøres offentlig tilgjengelig.

Selvplukk av bringebær på Grimset gård i Løten. Foto: Vegard Urset

Utsalg av lokale produkter på Søndre Elton i Stange. Foto: Astrid Øversveen

2.3 RK/RULL-midler

Fylkeskommunene har ansvar for rekrutterings- og kompetansemidlene (RK-midlene eller i Oppland kalt RULL-midlene). Ordningen er ikke omfattet av føringene for arbeidet med Regionalt næringsprogram, men har nær sammenheng med næringsprogrammet da utdanning og kompetansebygging har stor betydning i næringsutviklingsammenheng. Gjennom ordningen har begge fylker blant annet fått utviklet attraktive og godt etterspurte voksenagronomtilbud. Oppland fylkeskommune har dessuten fått ansvaret for et nasjonalt prosjekt som skal gjøre voksenagronomutdanningen enklere å ta for folk i hele landet med bruk av digitale ressurser og løsninger. Lena-Valle videregående skole har en sentral rolle som pilot-skole i å teste ut slike nye ressurser og løsninger.

2.4 Oppfølging av programmet

2.4.1 Særskilte fellessatsinger

Med bakgrunn i de muligheter og utfordringer regionen har kan det være aktuelt for styringsgruppa å ta initiativ til fellessatsinger ut over de prioriteringer av midlene som er fastsatt i programmet. Aktuelle fellessatsinger vil eksempelvis være økt grønnsaksproduksjon, beitebruk i andre former og klimatilpasning i landbruket

2.4.2 Årlige oppfølgingsmøter

Styringsgruppa skal ha minst én årlig gjennomgang av status og utvikling i de enkelte produksjoner, regioner og kommuner. I dette møtet skal det diskuteres behov for justeringer og satsinger, samt eventuelt behov for detaljerte føringene innenfor de overordnede føringene gitt av Regionalt næringsprogram, forskrift og jordbruksavtale.

Tresking, Stange. Foto: Hedmark Bondelag

3. Vedlegg

Vedlegg 1: Føringer for bruken av investerings- og bedrifts- utviklingsmidlene i 2019

I forbindelse med jordbruksoppgjøret i 2018 ble følgende føringer gitt for bruken av investerings- og bedriftsutviklings- midlene i 2019:

- Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres i produksjoner med markedspotensial.
- Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt- og grønt- næringen, veksthusnæringen samt kornproduksjon. I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.
- Det innvilges ikke tilskudd til investeringer i sauefjøs i 2019. Det gis unntak av støtte til økologiske saueprodusenter som må foreta større investeringer på grunn av endrede krav til liggeareal som følge av implementeringen av EUs økologi- regelverk fra mars 2017.
- I vurdering av lønnsomheten i investeringsprosjektet må det tas hensyn til det samlede næringsgrunnlaget på bruket.
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering mellom søknader.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornyelse av drifts- apparatet.
- Små og mellomstore bruk skal prioriteres ved tildeling av støtte.
- Innen melkeproduksjon er det spesielt behov for å prioritere fornying av 15 - 30 kyrsefjøs.
- Prosjekter med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, for eksempel ved bruk av tre som bygge- materiale og investering i andre miljø- og klimasmarte løsninger i forbindelse med investering i ny driftsbygning.
- Det kan gis ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner til geitemelkprodusenter som omstiller til annen produksjon og som selger hele kvoten gjennom oppkjøpsordningen for geitemelkkvoter. Dette tilskuddet kommer i tillegg til ev. ordinær IBU-støtte. Lønnsomhets- vurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investerings- tilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknader må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsmgangene i fylkene.
- Det kan gis investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10 - 12 måneders lagrings- kapasitet på inntil 20 pst. av kostnadene, begrenset oppad til 20 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Øvre grense for tilskudd settes til 100 000 kroner per prosjekt. Det kan ikke gis tilskudd til bygging av gjødsellager på leid areal.
- Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer videreføres med inntil 35 pst. av godkjent kostnadsoverslag for investeringen. Øvre grense for tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt med unntak for Troms og Finnmark videreføres også.

REGIONALT MILJØPROGRAM (RMP) FOR INNLANDET 2019-2022

1. Sammenstilling

Hovedmål:

Jordbruket i Innlandet skal opprettholde et variert og åpent kultur- og seterlandskap, samt bevare og utvikle natur- og miljøverdiene gjennom aktiv skjøtsel og bruk av ressursgrunnlaget.

Jordbruket i Innlandet skal drives miljøvennlig og med god agronomi som tar vare på produksjonsgrunnlaget og reduserer forurensning og klimagassutslipp per produsert enhet.

Miljøtema	Mål	Tiltak (tilskuddsordninger)
Kulturlandskap og biologisk mangfold		
Kulturlandskap	Ivareta det tradisjonelle kulturlandskapet ut over det en oppnår gjennom de nasjonale ordningene.	Drift av bratt areal Drift av beitelag Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark
Biologisk mangfold	Ivareta ulike utvalgte naturtyper og biologisk verdifulle arealer i jordbruket.	Slått av slåttemyr og slåttemark Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer Skjøtsel av trua naturtyper Soner for pollinerende insekter
Kulturminner og kulturmiljøer	Ivareta og synliggjøre spor i landskapet etter tidligere tiders jordbruksdrift og bosetting, slik som gravminner og rydningsrøyser, samt å bidra til å opprettholde tradisjonelle driftsformer som seterdrift.	Drift av seter Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner Skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner Skjøtsel av kulturhistoriske områder
Friluftsliv	Ivareta allmennhetens tilgang til jordbrukets kulturlandskap.	Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet i regionalt miljøprogram, men følgende ordninger kan bidra til å nå målene: Tilskudd til grasdekte vannveier og grasstriper i åker, grasdekte kantsoner i åker samt ingen jordarbeiding om høsten.
Forurensning og klima		
Avrenning til vann	Redusere avrenning av næringsstoffer og partikler til vassdrag og kyst. Tiltakene er viktig for å oppnå målene etter vannforskriften.	Ingen jordarbeiding om høsten Fangvekst som underkultur Fangvekst sådd etter høsting Grasdekt vannvei og grasstriper i åker Grasdekt kantsone i åker Fangdam
Utslipp til luft	Stimulere til gjødslingsmetoder som gir edusert utslipp av ammoniakk og lystgass.	Spredning av husdyrgjødsel om våren eller i vekstsesongen Nedfelling eller nedlegging av husdyrgjødsel Spredning av husdyrgjødsel med rask nedmoldning Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange
Plantevern	Stimulere til bruk av andre metoder en bruk av kjemiske plantevernmidler.	Ugrasharving i åker Ugrasbekjempelse i radkulturer
Miljøavtale	Stimulere til at foretak gjennomfører flere miljøtiltak som i kombinasjon gir større miljøgevinst enn enkelttiltak.	Miljøavtale for nedslagsfeltet til vassdraget Fortenbekken/ Askjumelva i Gran på Hadeland, samt Stavsjøen i Ringsaker for å sikre et bedre vannmiljø i kalksjøene

innhold

1	Sammenstilling	2
2	Oppdrag og føringer	4
2.1	Oppdragsbrev fra Landbruks- og matdepartementet	4
2.2	Nasjonalt miljøprogram	4
2.3	Jordbruksavtalen 2018/2019	4
2.4	Nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd i jordbruket	4
2.5	Økonomiske rammer og virkemidler	7
2.6	Juridiske rammer og virkemidler	7
3	Status – utfordringer og muligheter	8
3.1	Utfordringer for kulturlandskapet	8
3.2	Utfordringer for biologisk mangfold	9
3.3	Utfordringer for kulturminner og kulturmiljø	9
3.4	Utfordringer for tilgjengelighet for friluftsliv	9
3.5	Utfordringer med avrenning til vann	10
3.6	Utfordringer med utslipp av klimagasser til luft og klimatilpasningstiltak	10
3.7	Utfordringer i forbindelse med bruk av plantevernmidler	11
4	Virkemidler og tiltak	11
4.1	Valg av tilskuddsordninger	11
4.2	Klima i Regionalt miljøprogram for Innlandet	11
4.3	Kulturlandskap og biologisk mangfold	11
4.3.1	Miljøtema kulturlandskap	11
4.3.2	Miljøtema biologisk mangfold	12
4.3.3	Miljøtema kulturminner og kulturmiljø	14
4.4	Forurensning og klima	16
4.4.1	Miljøtema avrenning til vann	16
4.4.2	Miljøtema utslipp til luft	18
4.4.3	Miljøtema plantevern	18
4.5	Miljøtema miljøavtale	19
5	Føringer for SMIL-ordningen i Regionalt miljøprogram	19
5.1	Miljøutfordringene i fylket skal følges opp i de kommunale tiltaksstrategiene, men kommunene må også vurdere behovet for lokale prioriteringer	19
5.2	Sammenheng mellom RMP-tilskudd og SMIL-tiltak	19
5.3	Disse tiltakene bør kommunen spesielt vurdere	20
5.4	Retningslinjer for fordeling av SMIL-midler til kommunene.	20

2. Oppdrag og føringer

Regionalt miljøprogram er en sentral del av den helhetlige satsingen for et bærekraftig jordbruk. Regionale miljøtilskudd ble innført i 2005.

2.1 Oppdragsbrev fra Landbruks- og matdepartementet

I brev fra Landbruks- og matdepartementet 20.09.2017 omtales revidering av de regionale miljøprogrammene. Fylkesmannen skal vedta Regionalt miljøprogram for perioden 2019–2022 i samråd med fylkeslagene av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Det skal utarbeides felles Regionalt miljøprogram for Innlandet for hele perioden selv om fylkene blir sammenslått først fra 1. januar 2020.

Regionalt miljøprogram skal inneholde beskrivelse av miljøutfordringene i fylkene, og på bakgrunn av disse, prioriteringer for hvordan utfordringene skal følges opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategiene for bruk av midler til Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL-midler).

Det er en forventning at klima skal tillegges større vekt i de regionale miljøprogrammene, og at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft innlemmes i de reviderte miljøprogrammene.

2.2 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram formidler nasjonale mål og internasjonale forpliktelser på miljøområdet i jordbruket og gir føringer for miljøarbeidet i jordbruket på nasjonalt nivå.

Nasjonalt miljøprogram gir rammer og føringer for rulleringen av de regionale miljøprogrammene. De regionale miljøprogrammene skal gi en prioritering av innsatsen mot miljøutfordringene i fylket, og skal bidra til gjennomføring av miljøtiltak i jordbruket som er tilpasset regionale ulikheter i driftsforhold og miljøutfordringer.

2.3 Jordbruksavtalen 2018/2019

Fylkene har tidligere stått relativt fritt til å velge tilskuddsordninger i sine regionale miljøprogram. Handlingsrommet til å ha egne ordninger ble noe begrenset fra og med 2013 med overgang til elektronisk søknad og innføring av en meny det var mulig å velge fylkets tilskuddsordninger ut fra. Jordbruksavtalen 2018/2019 ga flere føringer enn tidligere, ved at det ble vedtatt at alle fylker unntatt Akershus, Østfold og Vestfold skal ha tilskudd til bratt areal i sine regionale miljøprogram. Det ble også bestemt at alle fylker skal ha minimum 50 000,- i tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon ved minst 6 ukers drift. Det ble videre anmodet om at alle fylker gir tilskudd til nedlegging/nedfelling av husdyrgjødsel, og det ble åpnet for å gjeninnføre tilskudd til utsatt jordarbeiding for arealer i erosjonsklasse 1 og 2 i nedslagsfelt til ikke-prioriterte vassdrag.

Jordbruksavtalen 2018/2019 gir også føringer om at tiltak for å redusere utslippet av klimagasser skal tillegges større vekt i de nye regionale miljøprogrammene.

2.4 Nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd i jordbruket

Nasjonale instruks for regionale miljøtilskudd ble ferdigstilt november 2018. Fylkenes handlingsrom blir noe mer begrenset med instruks. Den nasjonale instruks gir bestemmelser for hvilke tiltak det kan søkes tilskudd for i regionale miljøprogram, sentrale vilkår for tiltak og den gir også klare formålsbestemmelser for de enkelte tilskuddsordningene. Fylkene velger hvilke av tiltakene i den nasjonale instruks som skal gjelde for sitt fylke ut ifra regionale prioriteringer og fastsetter egen forskrift om regionale miljøtilskudd i jordbruket basert på forskriftsmalen i instruks.

Det legges opp til at tiltakene kan tilpasses regionalt i de tilfeller hvor det er nødvendig for å sikre god målretting av tilskuddene, men instruks gir samtidig klare føringer på hva slike regionale tilpasninger går ut på. Formålene og de fleste vilkår for hvert enkelt tiltak er gitt i instruks. Det er åpnet for at noe kan eller skal bestemmes lokalt:

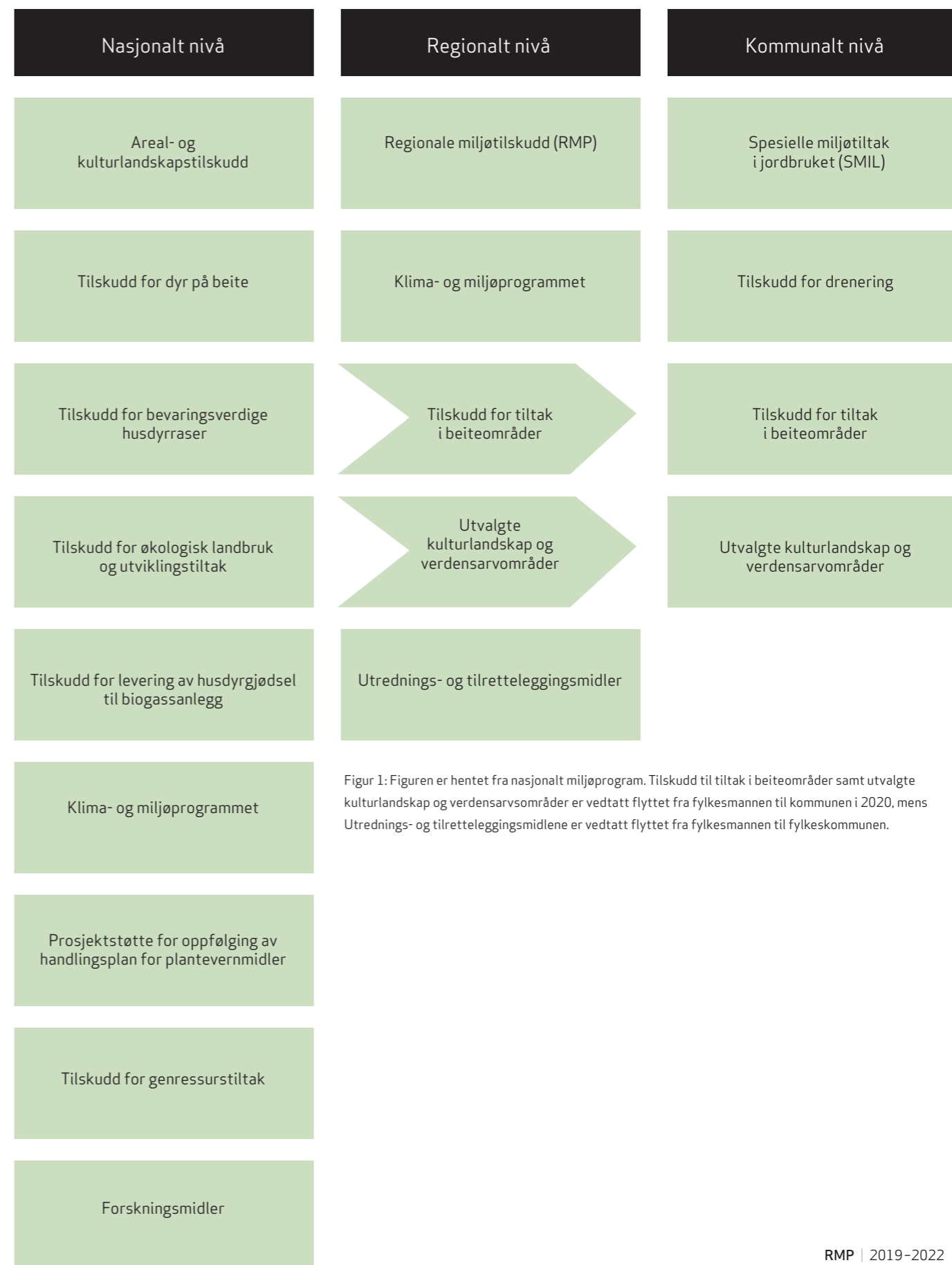
- Tiltak og tiltaksklasser (velges ut fra de som er satt opp i forskriftsmalen)
- Områder eller arealer gitte tiltak kan bli utført på
- Nærmere bestemmelser om for eksempel varighet og tidspunkt for beiting, nedre eller øvre grense for antall dyr, dekar, antall eller meter.
- Hvilke tiltak som kan kombineres

Det er mulig for fylkene å velge mellom 40 ulike tilskuddsordninger, fordelt på 8 miljøtema;

- 6 innen miljøtema kulturlandskap
- 9 innen miljøtema biologisk mangfold
- 7 innen miljøtema kulturminner og kulturmiljøer
- 1 innen miljøtema friluftsliv
- 10 innen miljøtema avrenning til vann
- 4 innen miljøtema utslipp til luft
- 2 innen miljøtema plantevern
- 1 innen miljøtema miljøavtale

Økonomiske virkemidler i Nasjonalt miljøprogram

Figur 1: Figuren er hentet fra nasjonalt miljøprogram. Tilskudd til tiltak i beiteområder samt utvalgte kulturlandskap og verdensarvsområder er vedtatt flyttet fra fylkesmannen til kommunen i 2020, mens Utrednings- og tilretteleggingsmidlene er vedtatt flyttet fra fylkesmannen til fylkeskommunen.

2.5 Økonomiske rammer og virkemidler

Flere tilskuddsordninger støtter opp om arbeidet med miljøutfordringer i jordbrukssektoren som forvaltes på ulike nivå. Figuren på forrige side er hentet fra nasjonalt miljøprogram og er en skjematisk oversikt over tilskuddsordninger som er relevante for miljøarbeidet i jordbrukssektoren.

Den økonomiske rammen fylkene har fått tildelt over jordbruksavtalen til regionale miljøtilskudd har vært stabil i perioden 2005–2017. I 2018 ble det imidlertid en økning, men hovedsakelig med øremerka midler til ordninger fylkene ble pålagt eller anmodet om å innføre eller styrke.

2.6 Juridiske rammer og virkemidler

Jordbrukets sektoransvar for miljø skal ivaretas gjennom blant annet juridiske virkemidler. En rekke norske lover gir føringer og krav som skal sikre miljøet. Nedenfor er det listet opp lovverk som er relevant for jordbrukets sektoransvar for miljø:

- Jordloven
- Forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket
- Forskrift om plantevernmidler
- Forskrift om gjødselvarer mv. av organisk opphav
- Forskrift om gjødslingsplanlegging
- Forskrift om nydyrking
- Bestemmelse om planering i Forurensningsloven
- Naturmangfoldloven
- Kulturminneloven
- Friluftsløven
- Vannforskriften

Det juridiske rammeverket er nærmere beskrevet i Nasjonalt miljøprogram.

Artsrik beitemark i Vågå. Foto: Stig Horsberg.

3. Status - utfordringer og muligheter

Innlandet omfatter et variert landskap med et variert landbruk. Regionene i Innlandet står nærmere beskrevet i Regionalt bygdeutviklingsprogram. Innlandet kan deles i dal- og fjellbygder og flatbygder, basert på hovedtrekk i landskapsform og landbruksdrift. Dal- og fjellbygdene har mye grovfôrproduksjon, utmarksbeite og setring. Regionene Nord-Gudbrandsdal, Sør-Gudbrandsdal, Nord-Østerdal, Sør-Østerdal, Valdres og Lillehammerregionen har en stor del slike områder. Flatbygdene har mye korn-, potet- og grønnsaksproduksjon med arealer med åpen åker. Regionene Hadeland, Hedmarken, Glåmdalen og Gjøvikregionen kjennetegnes av slike områder. Ulikhetene i landskap og jordbruksdrift gir ulike miljøutfordringer i dal- og fjellbygder og flatbygder.

Tabellen nedenfor gir et overblikk over hovedutfordringene knyttet til jordbruk og miljø, fordelt på miljøtema og region. Miljøutfordringene er nærmere beskrevet i avsnittene nedenfor.

3.1 Utfordringer for kulturlandskapet

Dal- og fjellbygdene, spesielt i Valdres, Gudbrandsdalen og Trysil/Engerdal, er preget av at en stor andel dyrka mark ligger

som små teiger med dårlig arrondering, er brattlendt eller ligger i seterområder og andre høgereliggende strøk. I tillegg er kjøreavstandene store og øker med en stigende andel leiejord. En del av disse arealene blir brukt mer ekstensivt enn tidligere og kan være utsatt for brakklegging/forfall. Det kan over tid gi store endringer i landskapsbildet, siden dette til dels er arealer som er sterkt eksponerte og sentrale i mange verdifulle kulturlandskap.

I dal- og fjellbygdene er også beitebruken i både innmark og utmark omfattende og setter preg på landskapet, ikke minst i seterområdene. Antall dyr på beite holder seg på et relativt høgt nivå, men likevel ser vi en økende gjengroing i utmarka og stedvis også på innmarksbeiter. Dette henger nok delvis sammen med at beitedyra slippes seinere, men også med at det åpne beitelandskapet er en følge av svært stort forbruk av ved og virke i tidligere tider. I tillegg kommer effekter av varmere klima med bedre frøspredning og lengre vekstsesong.

I de lavereliggende delene av fylkene har oppdyrking og arronderingstiltak ført til at de mest typiske åpenåkerområdene har mistet mye av kantsoner, restarealer, åpent vann og annen

Tabell 1: Oversikt over utfordringer knyttet til jordbruk og miljø

Hovedtema	Utfordringer i regionene	
	Dal- og fjellbygder	Flatbygder
Kulturlandskap og biologisk mangfold		
Kulturlandskap	Gjengroing av beitemark, marginalt/bratt areal som går ut av bruk	Beiteareal ute av bruk pga. lite beitedyr, reduksjon av kantsoner, restarealer, våtmark etc.
Biologisk mangfold	Gjengroing av gammel beite- og slåttemark	Redusert beitebruk, færre naturlige leveområder, reduksjon av pollinerende og andre insekter
Kulturminner og kulturmiljøer	Gjengroing av kulturmiljøer, forfall av bygninger og andre kulturminner som er ute av bruk, fjerning av kulturminner	Oppdyrking, redusert beitebruk og seterbruk, forfall av bygninger og andre kulturminner som er ute av bruk, fjerning eller ødeleggelse av kulturminner
Friluftsliv	Gjengroing i seter-/utmarksbeiteområdene	Barrierevirkning av dyrka mark, gjengroing pga. redusert beitebruk
Forurensning og klima		
Avrenning til vann	Stor husdyrtetthet enkelte områder, ugunstig bruk og lagring av husdyrgjødsel	Ugunstig bruk og lagring av husdyrgjødsel, erosjon, jordarbeiding om høsten
Klimautslipp til luft	Stor husdyrtetthet enkelte områder, spredning av husdyrgjødsel	Spredning av husdyrgjødsel, jordpakking
Plantevern	Bruk av plantevernmidler i potetdyrking	Bruk av plantevernmidler

«blågrønn» naturlig struktur. Her er det dessuten relativt lite beitedyr, og dermed mye mindre areal med innmarksbeite i aktiv bruk. Effekten av disse forholdene er et kulturlandskap med mindre variasjon og det er vanskeligere å oppfatte strukturer og sammenhenger i landskapet.

3.2 Utfordringer for biologisk mangfold

En stor andel av det biologiske mangfoldet er knyttet til jordbrukslandskapet. Det gjelder også mange truede og sårbare arter av bl.a. insekter, karplanter og fugler. Mye av dette mangfoldet har utviklet seg ved tilpasning til tidligere tiders variasjon i driftsformer og arealbruk i jordbruket. En mer ensartet og rasjonell produksjonsmåte i jordbruket har på den ene siden ført til mer intensiv arealbruk i deler av kulturlandskapet og på den annen side til gjengroing og forfall på arealer som ikke er i aktiv hevd.

Tap av biologisk mangfold er delvis forårsaket av færre naturlige leveområder (vegetasjonsbelter, åkerholmer, dammer, bekkeløp etc.), spesielt i typiske åpenåkerområder. Samtidig forsvinner biologisk mangfold der arealer og kantsoner som tidligere er brukt ekstensivt som slåtte- og beitemark, har gått ut av bruk eller er gjødslet eller dyrket. Det er fortsatt svært store arealer med ekstensiv beitemark i aktiv bruk både i utmark og innmark, men likevel foregår det en omfattende gjengroing (jf. foregående punkt) som fører til at forekomsten av arter knyttet til lysåpen og kortvokst vegetasjon er sterkt redusert. Det gjelder blant annet pollinerende insekter.

3.3 Utfordringer for kulturminner og kulturmiljø

Mange kulturminner og kulturmiljøer ligger i sentrale jordbrukslandskap der de kan være utsatt for tiltak som skjemmer eller ødelegger dem. Mange kulturminner er dessuten lite synlige på grunn av gjengroing og at de har blitt liggende isolert fra allmenn ferdsel, spesielt i de mest intensivt drevne jordbruksområdene. I dal- og fjellbygdene ligger mange kulturminner på innmarksbeiter og andre arealer som grenser inntil dyrka mark, og er gjerne mer synlige og i mindre grad utsatt for skadelige inngrep. Mange kulturminner vil uansett være utsatt for forfall på grunn av manglen på vedlikehold og skjøtsel siden de ofte har liten nytteverdi.

Verneverdige bygninger og bygningsmiljøer er en viktig kategori kulturminner/kulturmiljøer som både er lett synlige og er en hovedkarakter ved kulturlandskapet. Samtidig er bygninger ressurskrevende å holde vedlike, og spesielt bygninger som ikke har noen nyttefunksjon og/eller ligger utenfor gardstun er utsatt for forfall. Spesielt bør bygninger som er sjeldne, representative eller særpregede og helhetlige, eldre bygningsmiljøer bevares. Det er også viktig å bevare variasjonen i typer av bygninger og

hvordan de er plassert i landskapet og forteller om tidligere tiders bruk av området.

Seterdriften er en sentral del av jordbrukets kulturarv, og Innlandet har en stor andel av, og et ansvar for seterdriften nasjonalt. Denne driftsformen er i stadig tilbakegang, noe som henger sammen med strukturendring i mjølkeproduksjonen. Ombygging fra bås fjøs til mjølkerobot på mange bruk fører til at flere har sluttet å setre. Det er en praktisk utfordring å ha to ulike mjølkesystemer vinter/sommer, samtidig som få har mulighet til å investere i mjølkerobot også på setra. Ekstra kostnader og tidsbruk gjør det også krevende å opprettholde den tradisjonelle seterbruken med mjølkeproduksjon.

3.4 Utfordringer for tilgjengelighet for friluftsliv

Kulturlandskapet har store opplevelseskvaliteter og er det landskapet som ligger nærmest de fleste steder med stor befolkningskonsentrasjon. Dessuten er mange seterområder viktige for friluftsliv og turisme i fjellregionen. De sentrale jordbruksområdene kan ofte være lite tilgjengelige for ferdsel til fots på grunn av sterk grad av oppdyrking og fjerning av gamle ferdselsveger og stier. Jordbruksarealene ligger gjerne som en sone mellom tettsteder og utmarka og utgjør en barriere mer enn en forbindelse dersom en ikke ønsker å gå langs bilveger. Det er viktig å opprettholde ferdselsårer for gang- og sykkeltrafikk og eventuelt etablere nye forbindelser der de har forsvunnet. I seterområder og beitepregede deler av fjellet skjer det en gjengroing med einer- og lauvkratt, som ofte gjør det vanskelig å bevege seg utenom faste stier. I tillegg fører gjengroing av lauvskog til at utsikt og opplevelse av landskapet forringes. Her er det viktig med fortsatt beitebruk og eventuelt rydding eller tynning av kratt og skog på utvalgte steder.

Stølslandskap i Vestre Slidre. Foto: Stig Horsberg

3.5 Utfordringer med avrenning til vann

Det har blitt stor oppmerksomhet rundt bevaring og forbedring av vannmiljø gjennom blant annet oppfølging av vannforskriften. Alt vann i Norge skal forvaltes i henhold til Vannforskriften, noe som vil si at alle vannforekomster skal ha god kjemisk og økologisk tilstand innen 2021.

Tap av næringsstoffer til vann skjer hovedsakelig gjennom erosjon og avrenning av nitrogen og fosfor fra jord. Fra jordbruk er det alltid en risiko for uønsket tap av næringsstoffer til vann. Tap av spesielt fosfor, kan føre til algeoppblomstring (eutrofiering) i ferskvann, mens avrenning av nitrogen vil ha størst konsekvenser når det kommer ut i havområdene. Tap av nitrogen og fosfor skjer gjerne i form av utvasking i perioder med mye nedbør, eller i forbindelse med snøsmelting om våren da en ofte kan få omfattende overflateavrenning. Bratt terreng samt milde og nedbørrike vintre øker risikoen. Jordas fosforstatus har stor betydning for risikoen for fosfortap. Enkelte jordarter, slik som sandjord, er mer utsatt for utvasking av både nitrogen og fosfor. Det er særlig i områder med intensiv grønnsaksproduksjon og på husdyrgårder det kan være høye verdier av lett tilgjengelig fosfor i jorda, at risiko for avrenning er størst.

Vårflom. Foto: Karoline Finstad Vold

Forvaltningen skal være nedbørfeltorientert på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Det meste av arealet i Innlandet tilhører i hovedsak Vannregion Glomma (med blant annet vannområdene Mjøsa, Glomma og Grensevassdrag), der Østfold fylkeskommune er vannregionmyndighet, og vannregion Vest-Viken (med blant annet vannområdene Valdres og Randsfjorden), der Buskerud fylkeskommune er vannregionmyndighet. Spesielt vannområdene Glomma og Mjøsa, samt vannforekomster i områdene ved Hadeland og Toten, preges av utstrakt jordbruksvirksomhet, og avrenning fra jordbruket er en kilde til forurensning.

Midler til å redusere vannforurensningen fra jordbruket gis hovedsakelig gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP-midler). Andre tiltak som påvirker vannkvalitet kan finansieres over ordningen med Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL). Dette gjelder etablering av hydrotekniske tiltak, permanente kantsoner og fangdammer.

3.6 Utfordringer med utslipp av klimagasser til luft og klimatilpasningstiltak

Jordbruksdrift er opphav til direkte utslipp av klimagassene karbondioksid (CO₂), metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Utslipp av CO₂ er gjerne forbundet med utslipp ved bruk av fossile energikilder. Samtidig er jorda et karbonlager. Hvordan jorda behandles, vil virke inn på lagring av CO₂. Åpen åker med hyppig jordarbeiding bidrar til mer nedbrytning av organisk materiale, og kan dermed tappe jorda for karbon. Metanutslipp fra jordbruket er hovedsakelig knyttet til husdyr, gjennom fordøyelsesprosessen og gjennom husdyrgjødsel. Det er flere kilder til lystgassutslipp, som spredning av handels- og husdyrgjødsel, håndtering av husdyrgjødsel, husdyr på beite, biologisk nitrogenfiksering, dekomponering av restavlinger, oppdyrking av myr og nedfall av

ammoniakk. Det er stor usikkerhet knyttet til mengden lystgassutslipp. Jordpakking vil bidra til å øke utslipp av lystgass på grunn av redusert oksygentilgang ved nedbrytning av organisk materiale i jorda. Ammoniakk fører indirekte til utslipp av lystgass, da det omdannes til klimagassen. Husdyrgjødsel står for rundt 89 % av utslippene av ammoniakk i jordbruket.

Det er ofte naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket. Store deler av utslippet fra jordbruket påvirkes av faktorer som temperatur, nedbør og jordstruktur, det vil si faktorer som er i stadig endring.

Bruk og lagring av husdyrgjødsel kan gi utslipp av klimagasser, og føre til at næringsstoffer lekker ut i vannmiljø. Husdyrgjødsel inneholder alle næringsstoffene plantene trenger. Brukt på riktig måte er husdyrgjødsel et av bondens viktigste driftsmidler. I tillegg til å tilføre jord og planter næringsstoffer, virker husdyrgjødsel positivt inn på jordstruktur og vannhusholdning. Riktig lagring og bruk av husdyrgjødsel er viktig for å hindre avrenning av næringsstoffer til vassdrag og utslipp av klimagasser til luft.

Klimaendringer med fare for hyppigere flomperioder og perioder med mye nedbør, kan føre til økt risiko for avrenning fra jordbruksarealer. Tiltak som gjør jordbruksarealer i nærheten av vannforekomster mer motstandsdyktige mot overvann vil være viktige.

Jordbruket bør ha fokus på nye løsninger for å møte klimautfordringene. Biokull er et mulig framtidig tiltak for å blant annet redusere klimagassutslipp fra jordbruket. Bruk av biokull

i norsk landbruk er foreløpig i stor grad på forskningsstadiet, men det er vist at biokull blant annet kan øke kapasiteten til karbonlagring i jorda, øke næringsinnholdet i jorda og redusere avrenning av næringsstoffer. Biokull har derfor potensiale til å bli et viktig klimatiltak i landbruket, samtidig som tiltaket kan virke positivt inn på andre aspekter ved jordbruksdrift.

Selv om det kan være utfordrende å kvantifisere effekten av klimatiltak i jordbruket, vil det på mange områder være sammenfall mellom god agronomi, god bedriftsøkonomi og redusert miljøbelastning. Det gir grunn til å tro at man kan redusere klimagassutslippene fra jordbruket ved å satse på gode agronomiske løsninger.

3.7 Utfordringer i forbindelse med bruk av plantevernmidler

Det er et mål at kjemiske plantevernmidler i størst mulig grad skal brytes ned i det biologiske systemet når de har hatt sin tilsiktede virkning på skadegjørere. De skal dermed ikke finnes igjen i mengder av betydning i jord, grunnvann eller overflatevann. Overvåking av spesielt utsatte vannressurser i Norge gjennom JOVA-programmet viser imidlertid mange funn av plantevernmidlerester. Plantevernmidler blir transportert og vasket ut gjennom alle typer jord, men de lette jordartene med lavt moldinnhold er betydelig mer utsatt. Dette er fordi plantevernmidlene sin binding til jordpartikler øker med minkende partikkelstørrelse. Således er det størst lekkasje fra sand (områder som domineres av elveavsetninger) og minst fra leire. Ved nedbør kort tid etter sprøyting er risikoen for tap stor. I områdene Glåmdalen, Toten og Hedmarken er det stor produksjon av potet og grønnsaker, og følgelig er det størst forbruk av plantevernmidler i disse områdene. I Glåmdalen er det i tillegg jordarter som har størst risiko for utlekking av plantevernmidler. Risikoen for uønsket spredning av plantevernmidler er derfor større i disse områdene.

4. Virkemidler og tiltak

4.1 Valg av tilskuddsordninger

I avsnittene under er tiltakene som er med i Regionalt miljøprogram for Innlandet beskrevet. Tiltakene som er prioritert skal svare på miljøutfordringene i Innlandet. Hvilke tiltak som er med i programmet er bestemt etter en grundig prosess med innspillsrunder og arbeid i styrings- og arbeidsgruppe der faglag, Fylkesmannen, fylkeskommunene og kommuner har vært deltakere. Tiltakene som skal inngå er valgt ut fra nasjonal instruks. Innlandet har valgt ut 24 av totalt 40 mulige tilskuddsordninger. Det er valgt tilskuddsordninger fra alle miljøtemaene i instruks, unntatt miljøtema friluftsliv. Formålsbestemmelsen under hvert tiltak er hentet direkte fra den nasjonale instruks og framhevet i kursiv.

Brattlendt jordbrukslandskap i Gausdal. Foto: Stig Horsberg

4.2 Klima i Regionalt miljøprogram for Innlandet

En føring for arbeidet har vært å øke innsatsen på klimaområdet i det regionale miljøprogrammet, og det er en nasjonal forventning at klimagassreduserende tiltak blir tatt med. Tiltakene under miljøtema utslipp til luft, som omhandler miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, er viktige tiltak for å bidra til å redusere klimagassutslipp fra jordbruket, og ordningene er følgelig tatt med i Regionalt miljøprogram for Innlandet. I tillegg til å bidra til å redusere klimagassutslipp, er det også viktig å tenke klimatilpasning for jordbruket. Flere av tiltakene som er med i programmet for Innlandet er tiltak som kan bidra til å gjøre jordbruket mer robust mot klimaendringer. Eksempler på slike tiltak er grasdekte vannveier og vegetasjonssoner, fangvekster og ingen jordarbeiding om høsten.

4.3 Kulturlandskap og biologisk mangfold

4.3.1 Miljøtema kulturlandskap

Formålet med tiltakene under kulturlandskap er å ivareta jordbrukets kulturlandskap ut over det en oppnår gjennom de nasjonale ordningene.

Tilskuddene bidrar til dels også til å opprettholde biologiske og kulturhistoriske verdier i jordbrukslandskapet.

Tilskudd til drift av bratt areal

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av bratte arealer for å holde arealene i hevd og ivareta et åpent kulturlandskap.

Bratte arealer utgjør sentrale og eksponerte deler av kulturlandskapet i store deler av fylkene. Samtidig er disse arealene generelt mer tungdrevne og utsatt for redusert drift eller for å gå ut av bruk. Tilskuddet skal bidra til å kompensere for ulemper og ekstra kostnader slik at den bratte dyrka marka holdes i hevd gjennom ordinær jordbruksdrift, som slått, beite eller høsting av korn eller andre vekster. Arealer som høstes kun ved beiting, må i tillegg holdes i aktiv hevd med beitepussing eller annen skjøtsel når det er behov for det.

Tilskudd til drift av beitelag

Formålet med tilskuddet er å stimulere til samarbeid om beiting med sikte på god utnyttelse av beiteressurser i utmark og effektivt tilsyn med minst mulig tap av dyr.

Utmarksbeitene er en sentral ressurs for jordbruket i Innlandet og beitebruken bidrar til å opprettholde et åpent og tilgjengelig landskap der det også finnes viktige kulturmiljøer og stort biologisk mangfold. Samtidig er bruk av utmarksbeitene arbeidskrevende og tidsbruk på blant annet tilsyn og sanking viktig å rasjonalisere. Innlandet har en sterk grad av organisering og samarbeid om utmarksbeiting som det er viktig å støtte opp om og styrke gjennom tilskudd til beitelaga, ikke bare gjennom individuelle tilskudd.

Tilskudd til beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbrukslandskap for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap.

Innmarksbeitene er et svært viktig og til dels dominerende innslag i de fleste jordbrukslandskapene som har status som spesielt verdifulle i Innlandet. Det er viktig at arealene ikke gror igjen, både av hensyn til visuell opplevelse og for å holde kulturminner synlige og bidra til naturmangfoldet. Beiteressursene er verdifulle, men også utsatt for å gå ut av bruk ved endringer i eller opphør av drift. Tilskuddet vil bidra til å styrke husdyrholdet og bruk av innmarksbeite i de mest verdifulle jordbrukslandskapene.

Tilskuddet gis til innmarksbeitere innenfor verdifulle kulturlandskap.

4.3.2 Miljøtema biologisk mangfold

Formålet med tiltakene under biologisk mangfold er å ivareta utvalgte og trua naturtyper og biologisk verdifulle arealer i jordbruket.

Tilskuddene kan også virke positivt på landskapsopplevelse og for kulturminner og rester av tradisjonelle driftsformer.

Tilskudd til slått av slåttemyr eller slåttemark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått av de utvalgte

naturtypene slåttemyr eller slåttemark for å ivareta eller forbedre naturtypen.

Dette er naturtyper som er skapt av tidligere tiders jordbruk, men finnes nå bare som små rester som ikke kan opprettholdes uten spesielle virkemidler. Slåttemark og slåttemyr er blant de mest artsrike naturtypene vi har, og det biologiske mangfoldet på disse arealene krever aktiv skjøtsel og en ekstensiv driftsmåte uten gjødsling, kultivering eller liknende tiltak. Det innebærer også at disse arealene har begrenset produksjonsverdi i jordbruket. Tilskuddet skal bidra til at arealene likevel drives, men på en måte som ivaretar slike hensyn. For å være berettiget tilskudd må arealet være registrert i den statlige databasen for naturkartlegging som slåttemark. Tilskuddet omfatter lokalt, regionalt og nasjonalt viktige kartfestede lokaliteter.

Tilskudd til skjøtsel av biologisk verdifulle arealer og tilskudd til skjøtsel av trua naturtyper

Formålet med tilskudd til skjøtsel av biologisk verdifulle arealer er å stimulere til slått eller beite av arealer med særlig verdi for plante- og dyrelivet, opparbeidet gjennom tidligere tiders jordbruksdrift. Formålet med tilskudd til skjøtsel av trua naturtyper er å stimulere til beite eller rydding og slått for å ta vare på trua naturtyper som er kulturbetinget.

En relativt stor del av innmarksbeitearealene (antakeligvis 5–10 %) i fylkene er kartlagt som biologisk verdifulle. Dette er arealer i ekstensiv drift med lite eller ingen gjødsling eller kultiveringstiltak. Det kan også være dyrka mark eller andre areal typer knyttet til jordbrukslandskapet med et biologisk

Eng i blomstring. Foto: Stig Horsberg

mangfold som er avhengig av slått eller beite og liten påvirkning av moderne jordbruksmetoder. Slike arealer kan være utsatt for både å gå ut av bruk og endringer i driftsmåte. Tilskuddet skal både stimulere til at arealene fortsatt brukes aktivt og sikre at driften innrettes slik at naturverdiene opprettholdes. Tilskudd gis til arealer som er kartlagt og klassifisert som svært viktige eller viktige for biologisk mangfold i den statlige databasen for naturkartlegging. Det kan gis tilskudd til beite av hagemark, naturbeitemark, fuktenger, småbiotoper og kalkrike enger. Det kan gis tilskudd til slått av småbiotoper, kalkrike enger og artsrike veikanter.

Tilskudd til soner for pollinerende insekter

Formålet med tilskuddet er å bedre livsbetingelsene for ville pollinatorer i jordbrukslandskapet ved å ha et mangfold av vekster som kan øke tilgangen på næring for insektene.

Ville pollinatorer som bier og humler er viktige for sin egen del og ved at de bidrar til bestøvning av nyttevekster og naturlige blomsterplanter. I de intensivt drevne jordbruksområdene er arealene med naturlig, blomstrende vegetasjon sterkt redusert i moderne tid. Tilskuddet skal stimulere til å dyrke pollinerende vekster ved å kompensere for kostnader ved frøblandinger og arbeidet med å så til og skjøtte sonene.

Det kan gis tilskudd til etablering av pollinatorvennlige soner alene (høy sats), eller pollinatorvennlige soner i kombinasjon med andre tiltak, som for eksempel grasdekte vannveier eller grasdekte soner i åker.

Honningurt er en art som tiltrekker seg humler. Foto: Pål Morten Skollerud

4.3.3 Miljøtema kulturminner og kulturmiljø

Formålet med tiltak under kulturminner og kulturmiljøer er å holde synlig spor i landskapet etter tidligere tiders jordbruksdrift og bosetting, slik som gravminner og rydningsrøyser, samt å bidra til å opprettholde tradisjonelle driftsformer som seterdrift.

Tilskuddene vil også virke positivt på landskapsopplevelse og stedsidentitet.

Tilskudd til drift av seter

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av seterlegg.

Seterdrift med beitedyr bidrar til å holde arealer åpne, er gunstig for biologisk mangfold og er viktig for formidling av tradisjon og kulturarv. Deler av Innlandet er kjerneområder for aktiv seterdrift i Norge. Samtidig har modernisering og strukturendringer i melkeproduksjonen gitt en stadig avgang av aktive setrer i lang tid. Derfor er det viktig å bidra til at en størst mulig andel av mjølkeproducentene har seterdrift ved å gi et tilskudd som kompenserer for ekstra arbeid og kostnader ved å opprettholde et ekstra produksjonssted for bruk om sommeren. Med «seter» menes et produksjonssted for mjølk som bare er egnet for bruk i sommersesongen og som har hus egnet for overnatting og hushold i tillegg til fjøs eller mjølkestall. Det må også kunne dokumenteres at det er en historikk for bruk som seter, dvs. et separat produksjonssted dit besetningen har vært flyttet til fra hovedbruket i sommersesongen for å utnytte andre arealer til fôrproduksjon og beite.

Tilskudd til skjøtsel av automatisk fredete kulturminner og tilskudd til skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av arealene rundt flere automatisk fredete kulturminner eller enkeltstående automatisk fredete kulturminner, for å holde de synlige i jordbrukets kulturlandskap.

Synlige kulturminner er viktige for opplevelse og forståelse av kulturlandskapet. Kulturminner kan ofte være utsatt for gjengroing og forfall, og aktiv skjøtsel kan holde dem synlige og hindre at de ødelegges. Tilskuddet vil gi en kompensasjon for ekstra arbeid og kostnader ved å drive slik skjøtsel.

Setring på skogseter i Stange
Foto: Karoline Finstad Vold

Seter i drift, Øystre Slidre. Foto: Stig Horsberg

Seter i Nord-Aurdal.
Foto: Stig Horsberg

Steinring fra jernalderen, Bilden i Gran. Foto: Stig Horsberg

Beite på gravhaug
Røhne nedre i Stange.
Foto: Kristin Ødegaard Bryhn

Gravhaug ved Romedal kirke.
Foto: Karoline Finstad Vold

Tilskudd til skjøtsel av kulturhistoriske områder

Formålet med tilskuddet er å stimulere til områdeskjøtsel i form av beiting, slått eller rydding av vegetasjon for å opprettholde viktige kulturhistoriske jordbruksområder.

Seterområdene er en svært viktig del av kulturlandskapet i Innlandet, og de har vært en vesentlig del av produksjonsgrunnlaget for jordbruket. Jordbruksarealet på setrene er en viktig del av kulturmiljøet som setrene utgjør. Tilskuddet skal bidra til å holde disse tradisjonelle jordbruksarealene i hevd. Tilskuddet gir til jordbruksareal i seterområder der arealene sammen med seterhusene utgjør et helhetlig setermiljø og til jordbruksarealer for øvrig som ligger over vernskoggrensen og fast bosetting i området.

4.4 Forurensning og klima

4.4.1 Miljøtema avrenning til vann

Formålet med tiltakene er å redusere avrenning av næringsstoffer og partikler til vassdrag og kyst. Tiltakene er viktige for å oppnå målene etter vannforskriften.

Fylkesmannen skal bestemme hvilke områder som skal prioriteres for tilskudd. For Innlandet innebærer dette en prioritering etter vassdragsmodellen. Tilskuddet kan målrettes mer ved å differensiere tilskuddssats mellom erosjonsklasser.

Tilskuddene under kan også sees i sammenheng med klimatilpasning i landbruket. Flere av tiltakene gjør jordbruket bedre rustet til hyppigere perioder med store nedbørmengder, som blant annet kan føre til økt avrenning fra jordbruksarealer.

Tilskudd til ingen jordarbeiding om høsten

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at åkerarealer ikke blir jordarbeidet om høsten, etter siste høsting.

Utsatt jordarbeiding reduserer erosjon og avrenning fra jordbruksarealene, og er et viktig miljøtiltak. På 1990-tallet var det et nasjonalt mål om at 50 prosent av kornarealet skulle ligge i stubb gjennom vinteren. Omfanget av arealet har gått ned i løpet av perioden med regionale miljøprogram. I 2017 lå 30 prosent av arealet i vekstgruppe korn i Hedmark i stubb og tilsvarende 49 prosent i Oppland.

Ved å utsette jordarbeiding til våren, vil tiden jorda ligger åpen bli redusert, og risiko for avrenning og erosjon blir mindre. Ingen jordarbeiding om høsten reduserer avrenning av fosfor og utslipp av nitrogen. Det er viktig å se på tiltaket i sammenheng med klimaendringer. Dersom klimaendring fører til mer nedbør og følgelig større avrenning i høst- og vinterhalvåret, vil det være viktige tiltak å gjøre arealene bedre i stand til å tåle økt avrenning. Effekten av utsatt jordarbeiding er størst i områder med stor erosjonsrisiko og i sesonger med mye nedbør.

Tilskudd til såing av fangvekst som underkultur

Formålet med tilskuddet er å stimulere til bruk av fangvekster for å beskytte jordoverflaten mot avrenning av jord og næringsstoffer, samt å binde overskudd av fosfor og nitrogen i vekstene.

Tiltaket innebærer såing av fangvekster som underkultur i annen vekst, for å gi bedre beskyttelse mot erosjon og tap av næringsstoffer enn det man oppnår med stubbåker alene. Tilskuddet kan gis i tillegg til tilskudd om ingen jordarbeiding om høsten. Fangvekster er med på å ta opp nitrogen utover høst og vinter, og reduserer dermed risiko for utvasking. Fangvekster i tillegg til stubbåker reduserer erosjon og fosforutslipp noe mer enn bare stubbåker, og er derfor et godt miljøtiltak i tillegg.

Halmballer og åker i stubb. Foto: Karoline Finstad Vold

Fangvekst. Foto: Kari Bysveen

Tilskudd til fangvekst sådd etter høsting

Formålet med tilskuddet er å stimulere til bruk av fangvekster for å beskytte jordoverflaten mot avrenning av jord og næringsstoffer, samt å binde overskudd av fosfor og nitrogen i vekstene.

Tilskuddet innebærer såing av fangvekst etter høsting av tidligkultur av grønnsaker, poteter eller rotvekster. Det er viktig at fangvekstene rekker å få etablere seg godt før vinteren for å ha god effekt. Ved dyrking av grønnsaker og poteter er det mye kjøring med tungt utstyr på jorda med fare for jordpakking og dårlig jordstruktur. Dette er også vekster som gjødsles sterkt for å sikre et raskt næringsopptak. Fangvekst etter høsting vil derfor være viktig både for å ta opp næringsstoffer som er igjen i jorda etter høsting av hovedveksten og for å redusere erosjon ved forbedring av jordstrukturen.

Tilskudd til grasdekte vannveier og grasstriper i åker og tilskudd til grasdekte kantsoner i åker

Formålet med tilskudd til grasdekte vannveier og grasstriper i åker er å stimulere til flerårig grasdekke i dråg på åpen åker og på tvers av fall i lange hellinger som er særlig utsatt for erosjon.

Formålet med tilskudd til grasdekte kantsoner i åker er å stimulere til etablering av flerårig grasdekke langs kanten mot vassdrag på arealer som er utsatt for erosjon og næringsstoffavrenning.

Grasdekte vannveier, grasstriper og grasdekte kantsoner i åker er viktige tiltak for å redusere avrenning av jordpartikler, fosfor og nitrogen fra jordbruksarealer til vann, spesielt i jordbrukslandskap med søkk og forsenkninger der overflatevannet samler seg i vannveier. Grasdekte vannveier, grasstriper og grasdekte kantsoner i åker kan være med på å tilpasse landbruket til et endret klima med økende nedbør og hyppigere ekstremvær.

Fangdam

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at fangdammer utgjør et effektivt rensiltak og at vegetasjon i tilknytning til fangdammene blir skjattet.

Fangdammer kan holde tilbake vesentlige mengder jord og næringsstoffer fra å renne ut i miljøet og er et effektivt tiltak for å redusere avrenning til vann. For at fangdammer skal fungere etter hensikten, er det viktig med regelmessig skjøtsel og vedlikehold i form av rensking (tømming av sedimenter som samler seg i dammen og vedlikehold av vegetasjonsfilter). Tilskuddet skal kompensere for bortfall av produksjonsareal.

Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel med slepeslange. Foto: Karoline Finstad Vold

4.4.2 Miljøtema utslipp til luft

Formålet med tilskuddsordningene under miljøtema utslipp til luft er å stimulere til gjødslingsmetoder som gir redusert utslipp av ammoniakk og lystgass.

Tilskuddsordningene under miljøtema utslipp til luft kan også direkte eller indirekte være med på å redusere avrenning til vann.

Tilskudd til spredning av husdyrgjødsel om våren eller i vekstsesongen

Formålet med ordningen er å stimulere til at husdyrgjødsel blir spredt på mest mulig gunstig tidspunkt.

Spredning av husdyrgjødsel om høsten gir store tap av næringsstoffer til vann og luft fram til plantene kan nyttiggjøre seg næringa. Spredning av all husdyrgjødsel på våren eller i vekstsesongen vil føre til en bedre utnyttelse av nitrogen og fosfor, og dermed også redusere utslipp til luft og vann.

Tilskudd til nedfelling eller nedlegging av husdyrgjødsel

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og biorest blir lagt rett ned på jorda (nedlegging) eller blandet direkte i jordsmonnet (nedfelling) i stedet for tradisjonell breispredning med gjødselkanon eller lignende.

Tiltaket er effektivt for å redusere tapet av ammoniakk ved spredning av husdyrgjødsel.

Tilskudd til spredning av husdyrgjødsel med rask nedmolding

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og

biorest blir blandet inn i jordsmonnet raskt etter spredning.

Rask nedmolding har stor betydning for å redusere ammoniakk-tapet ved overflatespredning av husdyrgjødsel, samtidig som det gir en bedre utnyttelse av husdyrgjødsel ved at den spres på større areal. Tapet av ammoniakk er størst de første 6 timene etter spredning. Tiltaket er også positivt for vannmiljøet.

Tilskudd til spredning av husdyrgjødsel med tilførselslange

Formålet med tilskuddet er å stimulere til bruk av tilførselslanger for spredning av husdyrgjødsel og biorest for å redusere jordpakking.

Det kan gis tilskudd til spredning av husdyrgjødsel med tilførselslange, som et tillegg til de andre tilskuddsordningene for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Bruk av tilførselslanger er et viktig tiltak for å redusere jordpakking, noe som igjen fører til redusert tap av lystgass og næringsstoffer.

4.4.3 Miljøtema plantevern

Formålet med tiltakene under miljøtema plantevern er å stimulere til bruk av andre metoder enn bruk av kjemiske plantevernmidler.

Tilskudd til ugrasharving i åker og tilskudd til ugrasbekjempelse i radkulturer

Formålet med tilskudd til ugrasharving i åker er å stimulere til harving for å fjerne ugras i stedet for bruk av plantevernmidler.

Formålet med tilskudd til ugrasbekjempelse i radkulturer er å

stimulere til metoder for å fjerne ugras uten bruk av plantevernmidler.

Tiltakene er viktige for å redusere bruken av plantevernmidler. Redusert bruk av plantevernmidler, spesielt i tilknytning til jordbruksarealer nær vannforekomster, vil være positivt for vannmiljø. Tiltakene har størst betydning på lett jord.

4.5 Miljøtema miljøavtale

Tilskudd til miljøavtale

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at foretak gjennomfører flere miljøtiltak som i kombinasjon gir større miljøgevinst enn enkelttiltak.

I områder med spesielt store problemer med påvirkning fra jordbruket på sårbare vannforekomster er det behov for både forskjellige typer enkelttiltak og endringer i driftsformen generelt. Slike komplekse tilpasninger av driftsform og arealbruk på enkelteierdommer kan være vanskelig å fange opp gjennom de ordinære tiltakene i Regionalt miljøprogram. I en miljøavtale kan den samlede pakken av tiltak og justeringer av driftsmåten vurderes og avtales individuelt for den enkelte eiendom.

Tilskuddet innføres som en pilotordning i to kalksjøområder; nedslagsfeltene til vassdraget Fortenbekken/Askjumelva i Gran på Hadeland og Stavsjøen i Ringsaker. Valg av kalksjøområder er gjort med utgangspunkt i at kalksjøer er definert som utvalgt naturtype i Forskrift om utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven. Det anses derfor som et særskilt ansvar å bidra til redusert belastning av disse.

5. Føringer for SMIL-ordningen i Regionalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram omtaler blant annet de ulike økonomiske virkemidlene i jordbruket, forvaltet på tre nivå (se figur 1). Nasjonalt har vi ordninger som gjelder over hele landet. Eksempler er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite. Hvert fylke har regionalt miljøprogram med tilskuddsordninger for det enkelte fylke. Kommunene forvalter ordningen Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og utarbeider på bakgrunn av både nasjonalt og regionalt miljøprogram fireårige tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler i kommunen. Disse overordnede retningslinjene for SMIL-ordningen i hver enkelt kommune skal utarbeides i dialog med næringsorganisasjonene i jordbruket lokalt. Regionalt miljøprogram skal gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategiene.

5.1 Miljøutfordringene i fylket og behovet for lokale prioriteringer

I Regionalt miljøprogram for Innlandet beskrives miljøutfordringene innenfor de ulike miljøtemaene. I tiltaksstrategien for SMIL-ordningen skal kommunene beskrive miljøutfordringene i sin kommune og prioritere bruken av SMIL-midler i neste

fireårsperiode på bakgrunn av dette. Kommunene må legge vekt på tiltak som har konkret miljøeffekt. Miljøutfordringer som er prioritert i Regionalt miljøprogram må gjenspeiles i kommunenes prioriteringer. Kommunene har stort sett de samme miljøutfordringene som i fylket for øvrig, men det er store forskjeller mellom kommuner og regioner på hvilke utfordringer det er viktigst å løse gjennom tiltak lokalt. Erosjon fra åpen åker er en større utfordring i kornområdene rundt Mjøsa enn i dal- og fjellbygdene, mens opprettholdelse av seterdrift med mjølkeproduksjon er viktigst i kommunene i nord og vest. Eksempler på lokale eller regionale utfordringer og særtrekk som det er viktig å målrette SMIL-ordningen mot, er:

- Erosjon og avrenning i områder med åpenåker og sårbare vassdrag
- Aktiv setring med mjølkeproduksjon og bruk av utmarksbeite
- Klimagassutslipp, for eksempel pga. mangelfulle hydrotekniske anlegg eller gasstap fra åpne gjødselkummer
- Gjengroingsarealer med høyt biologisk mangfold
- Sjeldne eller typiske kulturminner (som er spesielt viktige i kommunen, f.eks. prioritert i kulturminneplan)

5.2 Sammenheng mellom RMP-tilskudd og SMIL

Enkelte tiltak i Regionalt miljøprogram kan bidra til fortsatt jevnlig skjøtsel der kommunene har innvilget SMIL-midler til første gangs miljøinvesteringer. De regionale miljøtilskuddene kan altså gis til årlig skjøtsel/vedlikehold der det er brukt

Ugrasharving. Foto: Karoline Finstad Vold

SMIL-midler til engangstiltak. Slike SMIL-tiltak vil i hovedsak være:

- Etablering av fangdammer på jordbruksareal
- Restaurering av arealer som er viktige for biologisk mangfold
- Restaurering/istandsetting av setermiljøer
- Sikring, istandsetting og tilrettelegging av automatisk fredede kulturminner

5.3 Disse tiltakene bør kommunen spesielt vurdere

Fylkesmannen skal bruke RMP-arbeidet som en arena for å samordne RMP-tiltak og tiltak som ivaretas gjennom SMIL-ordningen. Gjennom arbeidet med rullering av Regionalt miljøprogram for 2019–2022 har vi kommet fram til en rekke tiltak. Det er likevel tiltak som gjennom prosessen med rullering ikke er blitt prioritert for tilskudd gjennom RMP. Noen ordninger ville ha fått et svært lite omfang og de er vurdert å passe minst like godt inn i SMIL-ordningen som i RMP. Eksempler på slike tiltak er:

- Vedlikehold av gårdsdammer
- Skjøtsel av styvingstrær
- Tilrettelegging av beite- og hekkeområder for fugl
- Vedlikehold av turstier

I tillegg er det flere SMIL-tiltak som kan bidra til å løse miljøutfordringene beskrevet i RMP:

- Dekke over gjødselkum for å hindre avgasser og nedbør i kummen
- Bekjempelse av fremmede arter
- Etablere og vedlikeholde kantarealer, som ligger utenfor jordbruksarealet, for pollinerende insekter
- Utbedring av hydrotekniske anlegg

5.4 Retningslinjer for fordeling av SMIL-midler til kommunene.

Fylkesmannen fordeler SMIL-midler til kommunene hvert år. Kommunene melder årlig inn behov for midler. Fordeling av midler på kommunene skal ta hensyn til aktivitetsnivå, gjennomføringsevne og hensiktsmessig bruk av midlene. Videre skal Fylkesmannen bidra til at kommunene tar en aktiv rolle i prosjekt-prioriteringene for SMIL og stimulere til felles satsinger på tvers av kommunegrensene. Fylkesmannen kan i tildelingen prioritere kommuner som vektlegger tiltak i områder og arealer med aktive bønder og store miljøverdier.

REGIONALT SKOG- OG KLIMAPROGRAM (RSK) FOR INNLANDET 2019–2022

Vedlikehold av turstier Stange Vestbygd. Foto: Karoline Finstad Vold

Hovedmål:

Skogbruket i Innlandet skal gi grunnlag for økt og lønnsom skogproduksjon, økt bruk av tre, økt verdiskaping og bidra til å nå nasjonale klimamål.

Det forutsettes et bærekraftig skogbruk som balanserer økonomiske, miljømessige og sosiale hensyn.

Prioriterte skogbrukstiltak i Innlandet *)	Virkemidler i RSK	Viktige RBU-strategier for skogbruket
<ul style="list-style-type: none"> Øke den langsiktige produksjonen og utnyttelsen av skogsråstoffet Redusere skogbrukets og skogsindustriens transportkostnader Bli ledende på bruk av tre Være ledende på utvikling og bruk av skogbasert bioenergi Ha den beste kompetansen som grunnlag for utvikling i skog- og tresektoren 	Tilskudd til <ul style="list-style-type: none"> Skogsbilveg og drift med taubane og hest Skogbruksplanlegging med miljøregistrering 	<ul style="list-style-type: none"> Sikre små og mellomstore bruk i hele Innlandet for å opprettholde produksjons- og arealgrunnlaget Skape nye markedsmuligheter og øke landbruksproduksjonen og verdiskapingen der det er etterspørsel i markedet Prioritere lønnsomme og miljø- og klimavennlige driftsmåter basert på god agronomi og skogskjøtsel

*) Fastsatte hovedmål i Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland 2013-2016 (forlenget til 2017)

Nyskutt granplante. Foto: NORSKOG

innhold

1	Innledning	4
2	Nasjonale føringer og status	4
2.1	Skogsbilveg og drift med taubane og hest	4
2.2	Skogbruksplanlegging med miljøregistrering	5
3	Regionale programmer og strategier med fokus på skog og tre	7
3.1	Strategi for skog- og tresektoren i Innlandet 2013-2016	7
3.2	Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017 - 2024	7
4	Virkemidler og tiltak	7
4.1	Tilskudd til skogsvegbygging og til drift med taubane og hest	7
4.2	Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	7
5	Retningslinjer for prioritering av søknader i Innlandet	8
5.1	Tilskudd til skogsveger og drift med taubane	8
5.2	Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	10

1. Innledning

Innlandet er landets ledende skogregion, har 30 % av landets produktive skogareal og står for over 40 % av landets hogst til salg for industriell bruk (se illustrasjon). I 2017 ble det avvirket 4,5 millioner kubikkmeter tømmer til en verdi av 1,6 milliarder kroner. Ambisjonen er at denne posisjonen skal styrkes. Innlandet har offensive mål for skogbruket. Regionalt skog- og klimaprogram er et viktig virkemiddel, men inneholder kun to tilskuddsordninger. Ambisjoner og hovedmål er nedfelt i Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017–2024 og Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland 2013–2016, som utgjør en felles plattform for satsing på skog og tre for næringa og offentlige myndigheter. Det er lagt opp til en revisjon av Skog- og trestrategien fra 2019.

Omfanget av skogbruket i Innlandet, inkludert skogfondsregnskap og statistikk, finnes i Regionalt bygdeutviklingsprogram 2019–2022 kapittel 4. Klimatiltak i skogbruket er beskrevet i kapittel 3.8.

Figur 1: Kart over prosentvis avvirkning i 2014. Foto/ill: Østlandsforskning.

2. Nasjonale føringer og status

Regionalt skog- og klimaprogram er en oppfølging av den nasjonale skogpolitikken og et delprogram i Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU). Føringerne fra Landbruks- og matdepartementet slår fast:

- Regionalt skog- og klimaprogram skal omfatte ordningene for tilskudd til skogbruksplan med miljøregistrering og tilskudd til skogsvegbygging og drift med taubane og hest
- Regionalt skog- og klimaprogram bør inneholde en kortfattet beskrivelse av status og regionale utfordringer på forannevnte områder og hvordan virkemidlene prioriteres brukt.

Programmet styrer tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer og tilskudd til skogsvegbygging og drift med taubane og hest ut fra regionale prioriteringer og sentralt fastsatte forskrifter. Programmet skal bidra til å forsterke skogens verdiskapings- og klimabidrag gjennom aktivt, bærekraftig skogbruk.

I den store geografien som Innlandet omfatter er det viktig at regionale prioriteringer vektlegges. Andre tilskuddsordninger, spesielt tilskudd til skogkultur, må ses i sammenheng med Regionalt skog- og klimaprogram. Tilskudd gis for å styre og stimulere til aktivitet i en ønsket retning. For skogbruket er økt arealavkastning i form av økt produksjon, kostnadsreduksjon ved transport og økt bruk av tre svært viktig. Dette bidrar samtidig til å nå nasjonale målsettinger innen klima og miljø.

2.1 Skogsbilveg og drift med taubane og hest

Infrastruktur, og spesielt skogsveger, har vært satsingsområde i både Hedmark og Oppland i flere år. Begge fylker har fått

utarbeidet en statusrapport for tilstanden og behovet for investeringer i skogsveger. Rapporten for Hedmark fra 2015 viser at rundt 1/3 av skogsbilvegene holder god standard, mens 1/3 har behov for vedlikehold. Resten av skogsbilvegnettet (1/3) bør eller må bygges om. Å løfte standarden på hele vegnettet opp til Landbruks- og matdepartementets vegnormaler over en 20-årsperiode, og samtidig utføre nødvendig vedlikehold, forutsetter en årlig investering på 137 millioner kroner.

Rapporten fra Oppland avdekket også et stort behov for både vedlikehold og ombygging. De fleste veiene som ble undersøkt sommeren 2012 og 2013, hadde feil og mangler som krevde inngrep for at veien skulle kunne klassifiseres i veiklasse 3 og kunne brukes som helårsvei. Hele 91% av skogsbilveiene holder ikke standard for veiklasse 3. Halvparten av de registrerte veiene i Oppland ble klassifisert som ikke kjørbare og trengte tyngre opprusting. Selv om skogsbilvegnettet i Hedmark og Oppland stort sett er godt utbygd, viser rapportene at etterslepet på spesielt vedlikehold og ombygging er stort. Det er likevel fortsatt behov for noe nybygging, som supplement til eksisterende vegnett. Bevilgningene har økt de siste årene. Effektiv organisering samt praktisk og teoretisk kompetanse på skogsbilveger er minimumsfaktorer på mange veger.

Betydelige virkesressurser står i bratt terreng. I Oppland i 2014 sto 13 % av den hogstmodne skogen i taubaneterreng (terrengklasse 3) og 9 % av skogen som blir hogstmoden neste 30 år vil stå i taubaneterreng. I Hedmark var tilsvarende tall 5 % og 1 %. (NIBIO Rapport nr. 52 og nr. 53 2016).

Oppmerksomheten om ras, flom og skred har økt og blitt en sentral del av planleggingsarbeidet i forkant av vegbygging og taubanadrifter. Hyppigere og mer intens nedbør har ført til behov for mer effektive dreneringssystem langs skogsvegene. Større og flere stikkrenner på rett sted samt fungerende grøfter er påkrevd. Oppsamling av vann og etablering av nye vannveier kan få konsekvenser nedstrøms.

Vedlikehold av eldre veier og grøfter, samt tilsyn av stikkrenner, er enkle tiltak for å forebygge skader forårsaket av vann på avveie.

Vedtaksmyndighet for disse ordningene flyttes til kommunene fra 1. januar 2020. Gjeldende retningslinjer for tilskudd til bygging av skogsveger, taubane og hest videreføres derfor for begge fylker i 2019.

2.2 Skogbruksplanlegging med miljøregistrering

Det har vært praktisert noe ulike takstopplegg fylkene imellom. I Hedmark har fellestakst vært dominerende, mens i Oppland er områdetakst mest vanlig. Fellestakst innebærer at kun arealer der skogeierne har bestilt takst blir taksert. Ved en områdetakst

blir et definert område taksert, også de arealene skogeiere ikke har bestilt. Et område består gjerne av en eller flere tilgrensende kommuner. I begge fylker gis større eiendommer anledning til i stor grad å påvirke innhold, prosess og involvering i taksten. I spesielle tilfeller kan enkelttakst (én eiendom) være aktuelt.

Et viktig element i skogbruksplanene er miljøregistreringene. De er påkrevd, både ved skogbrukslova og gjennom næringas sertifiseringsordninger, for at skogeier skal kunne gjennomføre skogbrukstiltak på eiendommen. Alle skogeiere/skogeiendommer i Hedmark og Oppland har i perioden 2001–2013 hatt tilbud om skogbruksplan med miljøregistreringer, eller kun miljøregistreringer. Revisjon av miljøregistreringene er derfor helt sentralt i forbindelse med skogbruksplanprosjektene. Dette er forsterket etter at PEFC ved siste revisjon satte varighet på eksisterende registreringer.

Det er påvist at aktiviteten innen både avvirkning og skogkultur øker når skogeier får nye planer. Det har vært stor oppslutning om takstene i begge fylker de siste årene (80–98%). Tilskuddsordningen er rettet direkte mot skogeier, og skogeiers behov og ønsker.

Bruk av skogbruksplan i praksis. Foto: Silje Ludvigsen

Gjennom landskognakseringen har man heldekkende skogressursoversikt på lands- og fylkesnivå. Ressurskartleggings-systemet fra NIBIO (SR16) er under stadig utvikling og gir gode estimater og oversikter på kommunenivå og innenfor definerte regioner. Presisjonen på registreringene i disse kartleggings-systemene er ikke nøyaktig nok til å gi et godt beslutningsgrunnlag på eiendomsnivå. Skogbruksplanleggingen gir derimot data til forvaltning av enkelteierdommer og bestand. Utvidet bruk av fjernmålingsdata, som flybilder og laser, gir muligheter til å lage nye og/eller mer brukertilpassede produkter på en mer kostnadseffektiv måte. Levetiden på planene øker ved hjelp av effektive metoder for ajourføring.

Skogbruksplanleggingen har vært gjennom en stor teknologisk utvikling på 2000-tallet. Denne trenden ser ut til å fortsette, og det kan også åpne for nye måter å organisere ordningen på.

Tilskudd til skogbruksplanlegging blir styrt av forskrift, fastsatt av Landbruks- og matdepartementet (LMD), og blir finansiert av midler over jordbruksoppgjøret. Det innebærer at endringer må avklares med LMD. Fylkesmannen følger utviklingen, og er oppdatert på nye signaler og retningslinjer fra sentralt hold. Mulighetene innen handlingsrommet blir brukt.

Fylkesmannen utarbeider hovedplan for skogbruksplanleggingen. For å få tilskudd til et skogbruksplanprosjekt må prosjektet godkjennes av Fylkesmannen i henhold til hovedplanen. Ny felles hovedplan for Innlandet vil bli utarbeidet på grunnlag av eksisterende hovedplaner for Hedmark og Oppland.

Tabell 1: De viktigste utfordringene fordelt på ordning og region.

	Utfordringer i regionene	
	Dal- og fjellbygder	Flatbygder
Skogsbilveger	Drift i bratt terreng	
	Flaskehalsutbedring knyttet til bruer, snuplasser og bæreevneforsterking over kortere strekninger. Tungt vedlikehold som supplering slitelag, grøfterensk og vegetasjonsrydding	
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	Dal- og fjellbygder	Flatbygder
	Ulik praksis i fylkene med fellestakst i Hedmark og områdetakst i Oppland. Generelt: Faget er i utvikling, og behovet kan endres. Hovedplan for skogbruksplanlegging er førende.	

3. Regionale programmer og strategier med fokus på skog og tre

Innlandet har offensive mål for skogbruket. Ambisjoner og hovedmål er nedfelt i Bioøkonomistrategien og Skog- og trestrategien. De utgjør en felles plattform for satsing på skog og tre mellom næringa og offentlige myndigheter. Det er lagt opp til en revisjon av Skog- og trestrategien fra 2019.

3.1 Strategi for skog- og tresektoren i Innlandet 2013–2016

Strategien utløp i 2017. Med Innlandets posisjon i skogbruket har både næringa og det offentlige store ambisjoner og forventninger til videre utvikling i hele skog- og tresektoren. En revidert Skog- og trestrategi vil kunne synliggjøre og målbære dette.

3.2 Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017–2024

Fylkeskommunene og fylkesmennene i Innlandet har utarbeidet en felles Bioøkonomistrategi gjeldende fram til 2024. Strategien er vedtatt av begge fylkesting og har fem mål:

1. Kunnskap og kompetanse
2. Marked og konkurransekraft
3. Biologiske ressurser og returstrømmer
4. Samarbeid
5. Synliggjøring og kommunikasjon

Regionalt skog- og klimaprogram berører særlig mål 3; Biologiske ressurser og returstrømmer, som blant annet har tiltak både knyttet mot økt produksjon av skog og kvalitetsvirke, og at man skal sikre og utvikle ressursgrunnlaget. Under dette målet ligger også revidering av skog- og trestrategien.

Som en del av arbeidet med Bioøkonomistrategien for Innlandet 2017–2024 har SINTEF gjennomført mulighetsstudiet «Gull i grønne skoger? Analyse av muligheter innen bioøkonomi i Innlandet 2050» (SINTEF rapportnr 2018:01161). Den har fire scenarier mot 2050 der det mest optimistiske scenariet, «Bio-Valley», viser at det kan skapes 25 000 grønne arbeidsplasser i Innlandet.

4. Virkemidler og tiltak

4.1 Tilskudd til skogsvegbygging og til drift med taubane og hest

Tildeling av tilskudd styres gjennom Forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket, fastsatt av Landbruks- og matdepartementet 4. februar 2004 (NMSK-forskriften). Formålet med tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket er at det ut fra regionale og lokale prioriteringer blir stimulert til økt verdiskaping i skogbruket, samtidig som miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivarettatt og videreutviklet.

NMSK-forskriften inneholder flere ordninger, og av disse har Fylkesmannen vedtaksmyndighet på tilskudd til skogsvegbygging og til drift med taubane og hest, mens kommunen har vedtaksmyndighet på tilskudd til skogkultur og miljøtiltak. Fra 1. januar 2020 flyttes vedtaksmyndigheten igjen tilbake til kommunen. Det vil si i løpet av programperioden.

Det kan settes vilkår for utbetaling av tilskudd til det enkelte tiltak. Vilkårene må være i samsvar med tiltakenes formål. Det kan gis tilskudd til utdrift av skogsvirke med taubane, hest o.a.

Tilskudd kan bare gis der det er foretatt registrering av miljøkvaliteter i området. I områder der det ikke er foretatt ordinære miljøregistreringer, skal det stilles krav om gjennomføring av de føre-var-tiltak som er nedfelt i Norsk PEFC skogstandard.

4.2 Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer

Ordningen er styrt gjennom Forskrift om tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer, fastsatt av Landbruks- og matdepartementet 4. februar 2004 og tilhørende Rundskriv om tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistrering fra daværende Statens landbruksforvaltning 8. april 2010. Formålet med tilskuddsordningen er å stimulere til skogbruksplanlegging som et grunnleggende virkemiddel for å fremme et bærekraftig skogbruk med aktiv næringsmessig utnytting av skogressursene på kort og lang sikt, og slik at biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivarettatt og videreutviklet. Tilskuddsordningen omfatter utarbeiding av skogbruksplaner og ressursoversikter (som er et enklere produkt enn skogbruksplaner da de ikke har behandlingsforslag). Begge har med miljøregistrering.

Fylkesmennene utarbeider hovedplan for skogbruksplanleggingen i eget fylke. Nye prosjekter settes i gang i samarbeid mellom kommunene og Fylkesmannen. Prosjektene rulleres etter behov og ut fra når et område sist ble taksert. For Oppland ligger nå kommunene inne i en prioritering fra 2017 til 2032. Hedmarks hovedplan er gjeldende fra 2014 til 2018. Den blir revidert i 2019 med en konkret handlingsplan for de neste 3–4 år. En ny felles hovedplan for Innlandet vil utarbeides på grunnlag av disse. Fylkesmannen har oversikt over tidspunkt for siste taksering for hele fylket. Miljøregistrering er et krav i forbindelse med skogbruksplanlegging. Fylkesmannen fastsetter tilskuddssatser, og må i denne sammenheng vurdere arealkostnader og tilskuddsandel i forhold til effektiv bruk av virkemidlene. Bruk av tilskuddsmidler forutsetter at Fylkesmannen har godkjent at taksten kan inngå i fylkets hovedplan for skogbruksplanlegging.

5. Retningslinjer for prioritering av søknader i Innlandet

5.1 Tilskudd til skogsveger og drift med taubane

Vedtaksmyndigheten for disse ordningene overføres til kommunene fra 1. januar 2020. Gjeldende retningslinjene for prioritering av søknadene i Hedmark og Oppland videreføres derfor for 2019, med mindre justeringer av satsene for Oppland. Overføringen til kommunene innebærer at disse står fritt til å gjøre egne prioriteringer innenfor rammene av nasjonalt fastsatt forskrift.

Tabellen på neste side viser hovedtrekkene i gjeldende prioriteringsretningslinjer og tilskuddssatser for skogsveger i Innlandet, som vil gjelde fram til kommunene overtar vedtaksmyndigheten:

Taubane Gausdal. Foto: Anne Mæhlum

	Oppland	Hedmark
Prioriteringskriterier - veg	<p>Ved prioritering mellom anlegg og støttenivå vektlegges flere faktorer som blant annet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • veiens lengde • kvantum i hogstklasse IV og V som sokner til vegen og vegens dekningsområde. • antall interessenter i vegprosjektet • et operativt veilag med fungerende styre, godkjente vedtekter og regelmessige årsmøter • traktorveger i vegklasse 8 kan gis tilskudd unntaksvis. <p>Kommunene skal foreta en generell vurdering av tilskuddssøknadene, som blant annet å bedømme skogbrukets andel i veien. Kommuner som søker tilskudd til flere veganlegg utarbeider egen prioritering</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ombygging av bruer. 2. Ombygging av hovedveger til vegklasse 2 eller 3. 3. Velteplasser/avkjøringer langs offentlig veg. Slike tiltak skal skje i samarbeid med vegmyndigheten. 4. Punktutbedringer for å tilpasse vegene til lange og tunge vogntog. 5. Ombygging og nybygging av bilveger som ikke kommer inn under pkt. 2 6. Vinterbilveger over myr og korte strekninger over/gjennom morenerygger. 7. Traktorveger 8. Med hovedveger menes veger som har et stort dekningsområde. Det kan være en hovedveg alene eller en hovedveg som fanger opp flere sideveger. 9. Fellestiltak prioriteres.
Tilskuddssatser - veg	<p>Det kan gis tilskudd på inntil 50 % av kostnadene på alle vegprosjekter og ny-/ombygging av bruer. Dersom søknad fremmes av en operativ vegforening som har flere interessenter, godkjente vedtekter og et fungerende styre, kan Fylkesmannen vurdere høyeste tilskuddssats.</p>	<p>Tilskudd til skogsveger prioriteres foran tilskudd til bratt terreng og drift med hest.</p> <p>Det kan gis et tilskudd på inntil 50 %. Fylkesmannen stiller som vilkår ved tildeling av tilskudd at vegen skal vedlikeholdes i den standard og vegklasse den er bygd i 25 år.</p>
Minimum anleggskostnad - veg	kr 40 000,-	kr 25 000,-
Kriterier for tilskudd til drift i bratt terreng og taubane	<p>Tilskuddsordningen omfatter bruk av taubane og slepebane. Det kan gis tilskudd bare dersom bruk av taubane ut fra lokale driftsforhold er et rasjonelt og hensiktsmessig driftsopplegg. Området må være avsatt til landbruksformål i arealplanen, og arealet skal fortsatt brukes til skogbruksformål. Der arealet skal omdisponeres til andre formål ytes ikke tilskudd. Det gis ikke tilskudd til hogstmaskindrifter</p>	<p>Det gis ikke tilskudd til traktorvegdrifter. Tilskudd kan som hovedregel gis der lilengden er over 75 meter og hellingen over 40 %.</p> <p>Drifter i bratt terreng som det søkes tilskudd til skal være vurdert og prioritert av kommunen på forhånd. Det gis ikke tilskudd til hogstmaskindrifter i bratt terreng.</p>
Tilskuddssatser- taubane og hest	<p>For taubanedrifter i 2019 gjelder følgende grunntilskudd for gran og furu, uavhengig av banelengde:</p> <p>Gran: 100 kr/m³ Furu/lauv: 120 kr/m³ Hest: 45 kr/m³</p>	<p>Inntil 80 kr/m³ begrenset oppad til 1200 kr/dekar. Hest: 30 kr/m³</p>
Søknadsfrister	Ingen	<p>For skogeier til kommunen: 1. mars og 1. oktober. For kommunen til Fylkesmannen: 1. april og 1. november</p>

Tabell 2: Hovedtrekk i gjeldende prioriteringsretningslinjer og tilskuddssatser.

5.2 Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer

Søknadene prioriteres av Fylkesmannen i henhold til hovedplan for skogbruksplanlegging i Innlandet. Det er aktuelt med både fellestakst og områdetakst, og ved spesielle forhold også enkelttakst. Arbeidet i et område går over flere år.

I og med at Hedmark organiserer fellestakster og ikke områdetakster, er det ikke nødvendigvis hele kommuner som er med.

Fylkesmannen har oversikten over når og hvor det ble taksert sist. Dette vil være en del av beslutningsgrunnlaget for nye takstprosjekter. Initiativ og endelig beslutning gjøres imidlertid i kommune/ kontaktvalg/næringa/private. Andre ting som påvirker tidspunkt for prosjekter er nasjonale programmer for dataetablering (laser- og billedata).

Tabell 3: Prioriterte områder for skogbruksplanlegging i Innlandet i programperioden:

År	Oppland	Hedmark
2019	Vågå – kun Langmorkje almenning	Deler av Trysil*
2020	Øyer og Gausdal	
2021 – 2022	Østre Toten	Kongsvinger

*) I tillegg er det per 2018 takstprosjekter i oppstartfasen i Rendalen og privat-skogene i Løten og Hamar.

Kongler frøforsyning. Foto: FMOP

Fotograf, forsidebilder:

RBK
Til venstre: Norskog
Midten: Karoline Finstad Vold
Til høyre: Kristin Ødegård Bryhn

RNP
Til venstre: Jørgen Skaug
Midten: Astrid Øversveen
Til høyre: Karoline Finstad Vold

RMP
Til venstre: Vegard Urset
Midten: Karoline Finstad Vold
Til høyre: Vegard Urset

RSK
Til venstre: Shutterstock
Midten: Berit Sannes
Til høyre: Jørn-R. Follum

